ఉత్తరరాఘవము

ఇది

బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతకవిచే

రచింపఁబడి

ప్రకటింపఁబడినది.

మొదటికూర్పు 2000 ప్రతులు.

చంద్రికా ముద్రాక్షరశాల, గుంటూరు.

[రు. 1-4-0.

ఈ నాటకమునందలి పాత్రలు.

—: పురుషులు :—

శ్రీరాముఁడు

లక్ష్మణుఁడు

భరతుఁడు

కంచుకి

అష్టావక్రుఁడు

సూతుఁడు

ప్రతీహారి

దుర్ముఖుఁడు

వాల్మీకి

,, ఇద్దఱు శిష్యులు

విప్రుఁడు

జనార్దనభట్టు

నారాయణభట్టు

శంబుకుఁడు

దివ్యపురుషుఁడు

కుశుఁడు

లవుఁడు

వటువులు

జనకుఁడు

చంద్రకేతుఁడు

సూత్రధారుఁడు

—: స్త్రీలు :—

సీత

విప్రునిభార్య

అనసూయ

మురళ

వాసంతి

అరుంధతి

కౌసల్య

పృథ్వి

భాగీరథి

శ్రీ రామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

— విజ్ఞప్తి —

సహృదయులారా ! చిరకాలముక్రిందట నే ఉత్తరరామకథను స్వతంత్రనాటకముగా వ్రాసితిని; కాని భవభూతిమహాకవి యుత్తరరామచరితమందలి యద్భుతకథాసంవిధానముం గూర్చి చర్చించుకొను కొలంది నా నాటకమును బ్రకటింపవలయునను నుత్సాహమే లేకుండెను. ఈనిరుత్సాహముతో నూరకుండక యామహాకవినాటకమును దెనిఁగింప మొదలిడి చాలవరకు ముగించితిని. అవకాశమొదవిన ట్లక్కడక్కడ ననేకుల కనేకపర్యాయములు తెనిఁగించినభాగములను స్వతంత్రించి వ్రాసిన భాగములనుగూడ వినిపించితిని. ముద్రణకుఁబూర్వమే వీనిలోని కొన్నిపద్యముల నెందఱో కంఠపాఠముచేసి చదువుచుండిరి. విడివిడిగా నీరెండుభాగముల రెండుసంపుటములుగాఁ బ్రకటింపుమని కొందఱును, కొంతప్రయత్నముతోనైనఁ బ్రదర్శించుట కనుకూలముగా నీ రెండు సంపుటములలోని భాగములను గథాసంవిధానమునం దౌచితిని బాటించి యనుసంధించి యొకసంపుటముగానే ముద్రింపుమని కొందఱును నాకు సలహానిచ్చిరి. ఈరెండవపద్ధతి కొన్నికారణములచే నాకు నచ్చినది. ఏమన, ఒకకథయే రెండుగ్రంథములుగా ముద్రించుట ధనవ్యయమగు ననియు, ధనవ్యయమునకొప్పుకొన్నను నిదివరకుండిన మహామహుల కేవలాంధ్రీకరణములముందుఁ బాఠకులకైనను నాయది యేమంత రాణించుననియు, నిజమైన నాటకసారస్వత కళాప్రదర్శనమునందు సమర్థులయ్యుఁ బామర రంజనమునకై యేపార్శ్వఁమట్లతోడనో విదేశీయ విజాతీయ రుచులతో బయస్కోపుప్రదర్శనముల ననుకరించి కాలక్షేపముచేయు నిప్పటినాటకపుకంపెనీలవా రీవరకుండిన యుత్తమోత్తమములగు నాంధ్రీకృతోత్తరరామచరితముల నాడుటకే వెనుకాడుచున్నప్పుడు నాయాంధ్రీకరణమును మాత్రము ప్రదర్శింప సాహసింతురాయనియు, నంత పోడిమ యీకంపెనీలకుఁ గలిగినప్పు డున్నయాంధ్రీకరణములే చాలుననియు నూహించుకొని భవభూతియనుసరణమును నాస్వతంత్రరచనయు జోడించి యొక

సంపుటముగానే ముద్రించితిని. ఇదియైనను బాల్యమట్లవారికంతగా నక్కఱకురాదు గాని, నాటకసారస్వతకళాసౌధము నారోహింపఁ బ్రయత్నించువారికి మొదటి మెట్టుగానైన నుపయోగించునని నా నమ్మకము. ఇట్లు జోడించుటలో భవభూతికథ యించుకంత మార్చవలసివచ్చినది. లక్ష్మణుఁడు సీతను వాల్మీకాశ్రమప్రాంతమున విడిచిపోయినకథను భవభూతి ప్రత్యక్షముగాఁ జూపక, తన ద్వితీయాంకప్రారంభమున నొక విష్కంభములో నాత్రేయీవాసంతికలచేఁ జెప్పించినాఁడు. అందు సీత ప్రసవవేదనఁ గోపఁజాలక గంగలో దుమికినట్లును, అందుఁ గుశలవులఁ గనినట్లును పృథ్వీభాగీరథు లామెను బోషించినట్లును, వారే పాలువిడిచిన పిల్లలను వాల్మీకికి నొప్పగించినట్లును జెప్పించినాఁడు. సీతామాహాత్మ్యమును బ్రకటించుటకై ఆమెకు లోకాంతరావాసమును, అందలౌకికదేవతాపోషణమును గల్పించి, సీతారామపునస్సంయోగమువరకుఁగూడఁ గుశలవులకైనను సీత తమతల్లియని తెలియకుండనుంచి యద్భుతరసమును బ్రదర్శించినాఁడు. సీతను లక్ష్మణుఁడు వాల్మీకాశ్రమమున డించు కథ ప్రదర్శనమునకు యోగ్యముగనుండునని నేను ప్రత్యక్షముగా రెండవయంకమునఁ జూపించినను భవభూతి పరమోద్దేశములకు భంగము రానీయలేదని చదువరులు పరికింతురుగాక. భవభూతిమహాకవిహృదయమును వెల్లడించుటలో నావంటివాని కేలోపములు లేకుండుట యొక గుణమేకాని యుండుట యంతలోపముకాదు. నాగ్రంథమునఁ బారపాటుననేని రస మొందేని బొసంగినచో నానందింతురుగాక !

నాటకసామాజికులు వారివారి సమర్థతల ననుసరించి **1,2,3,6,7,8,9** అంకములఁగాని **1,2,5,6,7,8,9** అంకములఁగాని ప్రదర్శించుకొనవచ్చును.

ఇట్లు,
విద్వజ్జనవిధేయుఁడు,
బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతం.

గుంటూరు,
15-12-23.

— ప్రస్తావన. —

గీ॥ ఆదిమకవీంద్రులకు నభివాదనంబు
విమలభక్తి నిదే సమర్పించుకొందు;
అమృతయును, నాత్మకలయునై యలరు వాణి
నిత్యకల్యాణి మాకు రాణించుకొఱకు ॥

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు.)

అతివిస్తరమేల? ఆర్యమిశ్రులారా! వినియుందురుకదా, మహానుభావుని, కాశ్యపుని, శ్రీకంఠపదలాంఛనుని, పదవాక్యప్రమాణతత్త్వజ్ఞుని జాతూకర్ణీపుత్రుని భవభూతియను మహాకవిని; వశీకృతవాణి యగు తత్కవిబ్రహ్మచే గీర్వాణభాషలో రచియింపఁబడి, విదర్భదేశములోని పద్మనగరమునందుఁ గాళప్రియనాథుని యుత్సవసమయమునఁ బ్రదర్శింపఁబడి విశ్వవిఖ్యాతిం బడసిన యా "ఉత్తరరామచరిత" నాటకమును" గొలఁదిమార్పులతో నాంధ్రమున నేఁడు మీ యెదుటఁ బ్రదర్శింప నెంచితిమి. కావున సావధానమున నవధరింతురుగాక!

కార్యవశమున నే నిప్పు డయోధ్యాపురవాసినయి రామసమకాలికుఁడనైతిని (అంతటఁ గలయఁజూచి) ఓహో! ఏమిది పౌలస్త్యకులధూమకేతువగు శ్రీరామసార్వభౌముని పట్టాభిషేకసమయము కదా! రాత్రిందివము లవిచ్ఛిన్నముగ మహానందనాందీవాదములతో సందడించు నీ చత్వరస్థానంబులెల్లఁ జారణవ్యాపారములు లేక మాటుమణఁగి యున్నవి.

నటుఁడు—(ప్రవేశించి) భావా! ఎఱుఁగవా యేమి? ఈ యుత్సవము లెల్ల నెవరి నారాధించుటకై యిన్నిదినములు జరిగెనో యట్టి లంకాసంగ్రామమిత్రులగు వానర, రాక్షసులను, నానాదిగంతాగతులగు పూజ్యులగు బ్రహ్మర్షి రాజర్షి సత్తములను, నెవరియిండ్లకు వారిని మహారాజుగారు పంపివేసినారుకదా; మఱియు నిప్పుడు,

గీ॥ అల్లునిమఖంబుగనఁదదీయాశ్రమమున | కరిగిరవనిశుతల్లులందఱుసరుంధతీసతీమణి వెనువెంట, దేశికేంద్రుఁ | డలవశిష్ఠుఁ డధిష్ఠాతయై మెలంగ!

సూత్ర—భావా, విదేశీయుఁడఁగాన నడుగుచున్నాను. అల్లుఁ డెవ్వరు?

నటు— గీ॥ దశరథున కుద్భవించె శాంత యనుకన్య
రోమపాదుండు ముద్దార నామెం బెనిచె
ధర్మపత్నిగ నల విభాండకసుతుండు
ఋశ్యశృంగుండు దాని బరిగ్రహించె॥

ఆయల్లుండే యిప్పుడు ద్వాదశవార్షిక యజ్ఞమును బ్రారంభించినాడు. పూర్ణగర్భిణియగుటచేఁ గోడలిని సీత నింటనే విడిచి తప్పనిసరిగాఁ బెద్దలందఱు ఆయాగమునకేగిరి.

సూత్ర— ఆగొడవయంతయు మనకేల? పద. రాజద్వారము నాశ్రయించి మన కులధర్మము ననుసరింతము.

నటు— అలాగైన మహారాజుకొలువునకుఁ బరిశుద్ధమైన స్తోత్రపద్ధతి నేదేని నిర్ణయింపుము.

సూత్ర— మారిషా!

గీ॥ ఎల్లవిధముల నుతియింప నేల శంక?
తప్పు లెన్నుట వెట్లును దప్పదింక;
యువతులం దెట్లొ యట్టులే కవితలందు
సాధుతానిర్ణయమున దుర్జనులు జనులు॥

నటు— కడుంగడు దుర్జను లనుము.

గీ॥ జానకీదేవిఁ గూర్చియే జనులు లేనిపోని యపనిందలను దలమోపినారు
హేతువింతకు రక్కసునింట నుంట, వహ్ని పరిశుద్ధిమాట యబద్ధమంట

సూత్ర— ఈలాటికింవదంతి మహారాజు చెవి సోఁకెనేని కొంపమునుఁగునే!

నటు— కాని సర్వథా వేల్పులను ఋషులను శ్రేయమాపాదింతురుగాక! (పరిక్రమించి) మహారాజుగారిప్పు డేమనుచున్నారో? (విని) ఇట్లనుకొనుచున్నారు.

మ॥ అనుఁగుంగూఁతును నల్లునిం గన విదేహాధీశుఁడే తెంచి, మ
న్నన నిన్నాళ్ళు మహోత్సవంబుల మహానందంబునన్ దీర్చి క్ర
న్నన నేఁడే తనయింటికేగెనని వంతంగొన్న సీతం బ్రియం
బునఁ దేర్పం బ్రభు వేగె వాసభవనంబుం గొల్వుఁ జాలించుచున్॥

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

—♦ ఇది ప్రస్తావన. ♦—

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

ప్రథమాంకము.

(శ్రీరాముఁడును సీతయు నుపవిష్టులై యుందురు.)

రాము—దేవీ! వైదేహీ! ఊఱడుము. మనపైఁ బ్రేమలేకయా మీ తండ్రిగారు వెడలిపోయినది? నిత్యకర్మానుష్ఠాన తత్పరులయిన వారికి, స్వేచ్ఛావర్తనము సాగివచ్చునా? ఆహితాగ్నుల గృహస్థ ధర్మ మాచారభంగ సందేహములతో ననుక్షణము సంకట మైనదని యెఱుంగవు ?

సీత—ఎఱుంగుదును ; అయినను బంధుజనవియోగములు మనస్సుల వ్యాకులపెట్టక మానవుకదా.

రాము—ప్రేయసీ; ఇవియే సంసారములోని . భావములు హృదయముల విదారించునవి. వీని నేవగించియే జ్ఞాను లరణ్యముల విశ్రమింతురు.

కంచుకి—(ప్రవేశించి) రామభద్రా! (అని శంకించి) మహారాజా!

రాము—ఆర్యా! తండ్రిగారి పరిజనము నన్ను "రామభద్రా" అని పిలుచుటయే నాకు ముచ్చట, అలవాటు తప్పింపకుము.

కంచుకి—ఋష్యశృంగాశ్రమమునుండి అష్టావక్రులు దయచేసినారు.

సీత—అభ్యంతర మేమి!

రాము—వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

అష్టా—(ప్రవేశించి) మీకు శుభమగుఁగాక !

రాము—అభివందనము. ఇటు దయచేయుఁడు.

సీత—వందనము. కుశలమేకదా పెద్దలందఱికిని మావదినె శాంతమ్మకును?

రాము—నిర్విఘ్నముగ సాగుచున్నదా యజ్ఞము ?

సీత—అయ్యో ! వారుమమ్ముఁ దలంచుచుందురా ?

అష్టా—దేవీ ! భగవంతుఁడు వసిష్ఠుఁడిట్లు నిన్నుఁగూర్చి చెప్పుమనియె.

సీ॥ వివిధప్రజారాధ్య • విశ్వంభరాదేవి కడుపారఁగా నిన్నుఁ • గన్నతల్లి
అపరప్రజానాథుఁ • డని జగన్నుతిగన్న జనకరాజర్షి నీ • యనుఁగుఁదండ్రి
భువనబాంధవుఁడు మే • మును వంశగురులమౌ నలరాచవారి కో • డలవు నీవు
మనువులాలంకార • మునకు రామునకు, గుణాభిరామునకు న • ర్ధాంగివీవు
గీ॥ అమ్మరో! యింతకంటె సం • ప్రార్థ్యమైన, శ్రేయమెయ్యది గురులమా • శీర్వదింప
రాఘవధురంధరుల సుప్ర • తికులఁ గాంచి, వీరమాతృవుతల్లివై • వెలయుము తల్లి!॥

రాము—దేవీ ! అనుగ్రహింపఁబడితిమి.

అష్టా—రామభద్రా! భగవతి యరుంధతియు శాంతయు పదే పదే నీకుఁ
జెప్పుమనిన సందేశమిది. "వేవిళ్లగుటచే జానకి యేమేమి యభిల
షించుచుండునో వానిని వెంటనే నెఱవేర్చుచుండుము" అని.

రాము—అలాగుననే ; కోరినదే తడవుగా.

అష్టా—వత్సా! జానకీ! నీయాఁడుబిడ్డయు ఋష్యశృంగులును నీకుఁ బలు
మాఱుఁ జెప్పిన దిది. "అమ్మాయీ! నీవోపలేనిదానవగుటచే
యజ్ఞమునకు నిన్నుఁ దోడ్కొని రాకుంటిమి. అబ్బాయిని రామ
భద్రుని నీవినోదముకొఱకే నీయొద్దవిడిచివచ్చితిమి. పుత్రపూర్ణో
త్సంగవగు నాయుష్మతిని నిన్నుఁజూచి యానందింపఁగలము." అని

రాము—(చిఱునగవుతో) తథాస్తు. వసిష్ఠభగవానులు నాకేమైన
సందేశ మనుగ్రహించిరా?

అష్టా—ఇదిగో వినుము.

గీ॥ అల్లునిముఖంబు, తీరమి ♦ యయ్యె మాకు
బాలుఁడవు, నీకుఁ గ్రొత్త భూ ♦ పాలనంబు
జనుల రంజించి కాంచు య ♦ శంబె ధనము
కంటెఁ బ్రాణంబుకంటె యో ♦ గ్యంబు మీకు ॥

రాము — భాగ్యము.

గీ॥ దేశజనరంజనక్రియా ♦ దీక్షయందు
స్నేహమునుగాని, దయగాని ♦ స్వీయమైన
సౌఖ్యమునుగాని కడకు నీ ♦ జనకసుతను
గాని విడనాడుచో వెను ♦ కాడఁబోను ॥

సీత — ఆహా! కావుననే యార్యపుత్రులు రఘువంశధురంధరులు-

రాము — ఎవరక్కడ? అష్టావక్రుని విశ్రమింపఁజేయుఁడు.

అష్టా — (లేచి పరిక్రమించి) ఓహో చిరంజీవి లక్ష్మణుఁడరుదెంచినాఁడు. నేను విశ్రమింపఁబోయెదను. (నిష్క్రమించును)

లక్ష్మ — జయము జయ మార్యునకు. నియమించినప్రకారము మీచరిత్రమంతయుఁ జిత్రకారుఁ డీపటమునఁ జిత్రించినాఁడు. వినోదింపఁ గోరెదను.

రాము — వత్సా! మంచి సమయముననే తెచ్చితివి. దేవిని వినోదింపఁ జేయువిధానమెఱుంగుదువు. కథయెంతవరకుఁ జిత్రింపఁబడినది?

లక్ష్మ — ఆర్యురాలి అగ్నిపరిశుద్ధివరకును.

రాము — హా! పాపము శాంతించుఁగాక,

గీ॥ పుట్టువునుబట్టియే పరి ♦ పూతమైన
యీమహీజకు శుద్ధి వే ♦ ఱేమికలదు
అన్యములచేత శుద్ధి క ♦ ర్హంబులగు నె
భవ్యతీర్థోదకముగాని, ♦ వహ్నిగాని ॥

దేవీ! దేవయజనసంభవా! క్షమింపుము. ఈజనపరివాదము నీకు యావజ్జీవితమైనది.

చం॥ పరమకులప్రతిష్ఠ నిలు • పం దలఁపూనినవానికి న్నిరం
తరము ప్రజానురంజనప • థం బనుగమ్యము గాన, నీయెడన్
నెఱపితి నాఁ డవాచ్యమగు • నిర్ణయ; మాఁదలఁదాల్పనా మనో
హర సురభిప్రసూన, మగు • నా చరణాహతుల న్నలంపఁగన్? ॥

సీత—ఆర్యపుత్రా! మఱచిపొండా విషయమును. రండు, పవిత్రమైన మీచరిత్రము చూతము.

లక్ష్మ—(చిత్రపటము విప్పి) ఇదియే యాచిత్రపటము.

సీత—(నిర్వర్ణించి) వీరెవ్వరు! ఆకసమునఁ గ్రిక్కిఱిసినట్లు నిలువంబడి యార్యపుత్రుని స్తుతించుచున్నట్లున్నారు.

లక్ష్మ—ఇవియే సరహస్యములగు జృంభకాస్త్రములు. తాటకాసంహార సమయమున భగవానుఁడు విశ్వామిత్రుఁ డన్నగారికిఁ బ్రసాదించిన యా యస్త్రరాజము లివియే.

రాము—దేవీ! నమస్కరింపు మీ యస్త్రరాజములకు. బ్రహ్మాదులగు మహానుభావులు వేనవేలువత్సరములు తపంబొనరించి, లోకహితార్థమై వీనిని సృష్టించిరి.

సీత—నమస్కారము దివ్యాస్త్రములారా!

రాము—దేవీ! ఈ యస్త్రములు సర్వథా నీ సంతానము నాశ్రయించుఁగాక.

సీత—కృతార్థురాలను.

లక్ష్మ—చూడుఁడిది మిథిలావృత్తాంతము.

సీత—ఓహో! ఎంత మనోహరము! ఇదిగో యార్యపుత్రుని సౌందర్యమూర్తి! అప్పుడే వికసించుచున్న నల్లగల్వఱేకుం బోలిన చామనచాయతో నున్ననై, చిక్కనై, బలిష్ఠమైయున్న యీ

శరీరసౌభాగ్యమును తెప్పవేయక మామాయనగారు తిచ్చవడి చూచుచున్నారు. ఆహా! అల్లారుముద్దారు పిల్లజులుపములతో నందగించు వదనారవిందమునం దామందహాసమేమి! అవలీలగా హరచాపమందికొని యెక్కిడుచున్నారు!

లక్ష్మ—

గీ॥ వీరె మీతండ్రిగారు గా ♦ వించుచుండి
రనఁగు వియ్యంకులకు వసి ♦ ష్ఠాదిములకుఁ
దత్తదుచితప్రకార స ♦ త్కారవిధులఁ
దన పురోహితుఁడైన గౌ ♦ తముని గూడి॥

రాము—ఆహా! నేత్రోత్సవకరమైన దీవిషయము.

గీ॥ రఘు జనకవంశములకు నే ♦ర్పడిన యిట్టి
యందమగు వియ్య మెవని కా ♦ నందమిడదు;
దాతయుఁ బరిగ్రహీతయుం ♦ దానె యగుచు
మనువు స్వాయముఁగఁ గుశికనం ♦ దనుఁడు నడుప॥

సీత—ఆహా! వీరె పెండ్లికొడుకులు మీనల్గు రన్నదమ్ములు- కలకల లాడుచున్నవి పెండ్లికళలు- ఆహా! యా ప్రదేశమందే, యా సమయమందే యిప్పుడున్నానా యేమి!

రాము—నేనును నట్లే యనుకొనుచున్నాను.

మ॥ అనురక్తిం బులకించి, క్రొంజెమరువా ♦ యఁగ, గంకణశ్రేణి ఘ
ల్లనఁ గంపించుచునున్న సీతలిరుఁగే ♦ లాగౌతముం డూది, ఝ
ల్లని నామై పులకింప, నాకరమునం ♦ దర్పించు నానాఁటిమో
హనదివ్యోత్సవ మిప్పుడున్ జరుగుచు ♦ న్నట్లే మనంబూఁగెడున్॥

లక్ష్మ—ఈమె పెద్దవదినెగారు. ఈయమ చిన్నవదినె, మాండవి. ఇది మఱదలు శ్రుతకీర్తియును.

సీత—(చిఱునవ్వుతో) వత్సా! ఇది యెవ్వరు, ఇంకొకతె?

లక్ష్మ—(తనలో) వదినెగా రూర్మిళ నడుగుచున్నారు కాని దృష్టి మఱి యొకచోటికి మరల్చెద. (ప్రకాశముగా) ఆర్యురాలా! చూడుఁ డీయన పరశురాముఁడు. అన్నగారు హరకోదండము ఖండించిన వార్త విని ... .

సీత—అమ్మయ్యో! భయమగుచున్నది.

రాము—ఋషిసత్తమా! నమస్కారము.

లక్ష్మ—కడ కీయన మాయన్నగారిచే ... ...

రాము—(సాక్షేపముగా) సౌమిత్రీ! ఇంతకంటె వినోదింపఁదగిన విషయము లేదా చిత్రపటమున?

సీత—(సబహుమానముగాఁజూచి) ఇటువంటి వినయప్రభావముచేతనే యార్యపుత్రులు, మఱింత శోభిల్లుచున్నారు.

లక్ష్మ—ఇదిగో మన మయోధ్యం జేరితిమి.

రాము—వత్సా! సౌమిత్రీ!

గీ॥ తండ్రిగారుండఁగా, మన ♦ తల్లులెల్లఁ
గ్రొత్తగాఁ బెండ్లియైన న ♦ ల్గురఁ గోడాళ్ళ
ముద్దుముచ్చటలంగని ♦ మురియుచుండు
మంచిదివసంబు లవి యంత ♦ రించెనె కద॥

లక్ష్మ—ఇంక మంచిదివసంబు లెక్కడివి? ఇదిగో మంథర.

రాము—(వేఱొకచోఁ దిలకించి) చూడుము వైదేహీ!

గీ॥ శృంగిబేరపురంబు నే ♦ రంగఁగనిన
యింగుదీపాదపం బిది ♦ యే లతాంగి!
దీనినీడనె పల్లెమ ♦ న్నినితోడ
మనకు లభియించె మిత్రస ♦ మాగమంబు॥

సీత—ఇది జటాబంధన వృత్తాంతము కదా!

లక్ష్మ—అవును. ఆకాలమహిమ యెట్టిదో కాని,

గీ॥ ముడిసి ముప్పున రాజ్యసం ♦ పదల సుతుల
పరముగావించి, యిక్ష్వాకు ♦ ధరణిపతులు
కైకొనెడు పుణ్య మారణ్య ♦ కవ్రతంబు
చేకొనెఁగదమ్మ మాయన్న ♦ చిన్ననాఁడె॥

సీత—ఇదికదా, ప్రసన్న పుణ్యసలిలయగు భగవతి భాగీరథి.

రాము—తల్లీ! రఘుకుల దేవతా! నమస్కారము.

లక్ష్మ—ఇక్కడనుండి భారద్వాజాశ్రమము మీఁదుగ మనము దక్షిణారణ్యము ప్రవేశించితిమి.

సీత—ఇదిగో మనదక్షిణారణ్యయాత్ర; జరిగినది జరిగినట్లుగానే చిత్రింపఁబడినది. నా కెండపొడ సోకకుండుటకై, యార్యపుత్రులు నాతలపై నొకతాలవృంత మాతపత్రముగఁబట్టి నన్ను మెల్లన నడిపించుచున్నారు.

లక్ష్మ—అమ్మా! ఈప్రాంతముననే ప్రశాంతములైన తపోవనభూములు. చూడుఁడు, సెలయేళ్ల తీరములందలి తరుమూలముల నాశ్రయించి తపంబొనరించు వానప్రస్థుల చేతను, శమదమాన్వితులై నిరంతరాతిథేయవ్రత నిష్ఠాగరిష్ఠులై, నీవారముష్టింపచులై, స్వచ్ఛందజీవయాత్రం గడుపుకొను గృహస్థుల పర్ణశాలికల చేతను నీప్రాంతమంతయుఁ బ్రశాంతమనోహరముగ నున్నది.

రాము—ఆహా! ఇది చూచునప్పు డాయాశ్రమవృత్తాంతములే నాకుఁ గన్నులఁ గట్టినట్లున్నవి.

సీ॥ కలసి నివ్వరిధాన్య ♦ ములు దంచు జడదారిపడఁతుల మేటిసు ♦ వ్వాలపాట
చిలుకలుం గోరవం ♦ కలు, పెద్ద లేతేర "ఆస్యతా" మను స్వాగ ♦ తానువాద
మేకాలునక్ బీలు వోక ♦ పూసిఫలించు స్వచ్ఛందతములతా ♦ సంచయంబు
బ్రహ్మవిద్యార్థతా ♦ త్పర్యచర్యాధీన పరమర్షి గంభీర ♦ భావగరిమ

గీ॥ తులపిబృందావనమునుండి ♦ మలయుచుండు వలపుఁజల్లనిగాడ్పుల ♦ వైభవంబు
తలఁచికొనినంత మేనెల్లఁ బులకరించు సౌఖ్యములకొల్ల మునుల యా ♦ శ్రమములెల్ల॥

సీత—ఆహా! ఈ ప్రదేశం బెంతతడవు చూచినను దనివిదీరకున్నది కదా!

లక్ష్మ—ఇక్కడఁ దిలకింపుఁడు. దండకారణ్యమధ్యస్థమగు ప్రస్రవణ పర్వత మిది. నిరంతరము వర్షించుచుండు నీరంధ్రమేఘసంఘాతముల సంయోగముచే సాంద్రీకృతశ్యామలవర్ణములై దీని శిఖరాగ్రములు విరాజిల్లుచుండు; దట్టముగఁ బెనవైచికొని, పుంజీభవించియున్న తరులతానికుంజములచే, నిరంతరస్నిగ్ధశీతలశ్యామలంబగు నీ కాంతార పర్యంతభాగములలో గోదావరీస్రవంతి ప్రవహించుచున్నది. ప్రపాతసంవేగమువలనఁ బరస్పరాస్ఫాల్యమానములగు, నేతత్తరంగిణీసముత్తుంగతరంగసంఘముల రొదలతో నీపర్వతకందరము లెడతెఱపి లేక ప్రతిధ్వనించుచుండును.

రాము—నెచ్చెలీ! ఈ ప్రాంతమునఁ గొంతకాలము నివసించి, మన మెంతయుల్లాసముగఁ గాలము గడిపితిమో స్మరణకు వచ్చుచున్నదా? ఈ నీమఱందికుఱ్ఱ నానావిధరుచ్యఫలాహారంబుల సేకరించికొనివచ్చి మనల సేవించుచుండెడివాఁడు. మంజులతాంతలతానికుంజములతో మనోరంజకములగుగోదావరీనదీకూలములు మనవిహారముల కనుకూలము లగుచుండెడివి. (రహస్యముగా) చూడు, ప్రేయసీ జ్ఞప్తియున్నదా!

మ॥ అలలందోఁగుచుఁ బిల్లగాడ్పు లలస ♦ వ్యాలోలతన్ వీవ, మే
ల్వాలిపెంపుం దెలికప్పురంపుఁ బెను ది ♦ ప్పంబోలు గోదావరీ
పులినంబం దొకనాఁటిరేయి సరసం ♦ పున్ వెన్నెలన్ రాగముల్
వాలయం గాంచిన నాఁటిసౌఖ్యము తలం♦పుంబాయ దెన్నాళ్లకున్॥

సీత—మనోరమణా! అరణ్యమందున్నను మనము సౌఖ్యముగనే కాలము గడిపితిమి, రాజధానియందింత నిరాకులమగు సౌఖ్యమెక్కడిది? చూడుఁడు,

సీ॥ దొరకునా! యిచ్చటి ♦ దోరఁబండిన రేఁగుపండ్ల బేసంబు, నీ ♦ వారభుక్తి
కలుగునా! చేతిమేఁ ♦ తలఁ బెంచి మంచిన వనమురంగీ స్నేహ ♦ వైభవంబు
చేకూడునా! తప ♦ స్విను లాదరముతోడ సారెఁబెట్టిన మేలి ♦ నారచీర
మరల లభించునా! ♦ మనకు గోదావరీ పులినహంసాంగనా ♦ విలసనములు

గీ॥. బుజముల నలంతి బిందెలం ♦ బూని, పాలుట్రాకఁ బైఁటలు జడియ్యము♦ద్దాయునడలఁ
దబిసికన్నెలు పాదులం ♦ దమపునట్టి మధురనిగమార్థగీతిక ♦ లునకుఁగలవె? ॥

లక్ష్మ—అమ్మా! ఇది పంచవటి. ఇదిగో శూర్పణఖ.

సీత—అయ్యో! ఆర్యపుత్రా! ఇంతవరకేకదా మిమ్ముఁ గలిసియుండు
భాగ్యము నాకు.

రాము—ఓసి వియోగభీరూ! ఇది చిత్రపటము, భ్రమఁ జెందకుము

సీత—ఏమైనను దుర్జనుఁడు, దుఃఖమునే కలిగించుఁగదా?

లక్ష్మ—అమ్మా! అం దాశ్చర్య మేమున్నది?

మ॥ మును మాయామృగకైతవంబుల దురా ♦ త్ముల్ రక్కసుల్ మాకొన
ర్చిన ద్రోహంబుఁబ్రతిక్రియన్ దుడిచినన్ ♦ జేయున్ మనోబాధ నూ
తనమై, యాతఁడె శూన్యమైతగు జన ♦ స్థానంబునం గుందునా
ర్యుని శోకార్త్రికి, రాయియేన్ గఱఁగితీ ♦ రున్ వజ్రమేన్ భిన్నమౌ॥

సీత—హా! రఘుకులానందా! మందభాగ్యనైన నానిమిత్తమై యంతటి
సంతాప మనుభవించితిరి గదా!

లక్ష్మ—(కన్నీటఁదోఁగు రామునింగాంచి) ఆర్యా! ఏమిది చిత్రపటదర్శన
మాత్రముననే మీరును మనోవైకల్యముఁ జెందుచున్నారు!

రాము—వత్సా! సౌమిత్రీ! ఈవృత్తాంత మట్టిది; యెఱుఁగనివాఁడవు
కావుగదా.

చం॥ ప్రియజనవిప్రయోగమునఁ ♦ బేర్చిన యప్పటిశోకవహ్ని, త
ద్దయు భరమయ్యు నోర్చితిఁ గ ♦ దా యొటులేన్ బగదీర్ప నెంచు ని

శ్చయమున; నేఁ డదే మరల • స్వాంతమునకా సెలవారి దుస్సహాం
బయి పరిపక్వమైన హృద • యవ్రణమ ట్లొనరించు వేదనకా ॥

సీత—అయ్యో! ఏమిసేయుదు. దుర్భరవిరహభావమున మునింగి నేనిప్పు
డార్యపుత్ర శూన్యురాలనై పోయితినే !

లక్ష్మ—(స్వగతము) ఓహూ ! వీరిచిత్తవృత్తుల నన్యథా మరలింప
వలయు. (ప్రకాశముగా) అమ్మా ! ఇటుఁజూడుము. మన్వంతర
వృద్ధుని జటాయుని పరాక్రమోదంత మిది.

సీత—(చూచి) హా తండ్రీ! ఆపన్నురాలి నన్నురక్షించుటకుఁ బ్రాణ
ములఁగూడఁ దృణప్రాయముగ విసర్జించి, నీయపత్యవాత్సల్యము
వెల్లడించితివి కదా,

రాము—నాయనా; కాశ్యపా; తీర్థభూతుఁడగు నీయట్టి మహానుభావుఁడు
మాకు మరల లభించునా?

లక్ష్మ—అమ్మా! యీమెయే "శ్రమణ"యను సిద్ధశబరి.

సీత— తల్లీ శబరీ! ఎంత పుణ్యాత్మురాలవు. నాఁడు నిన్నుఁ జూచు
భాగ్యము లేకపోయినను నేఁడు చూడఁ గల్గితిని.

రాము—దేవీ ! ఈశబరిమాటఁ దలంచిన నాహృదయ ముప్పొంగును.
చూడు మెట్లున్నదో! ఆహా ఆవినయము, ఆయాదరణము. ఆభక్తి
ప్రపత్తి, యాయతిథిపూజాతాత్పర్యము, వాచామగోచరములు.
పాపము మాకొఱకై శ్రమపడి వింతవింతయోగిరములెన్నెన్నో
సంతరించినది. ఎందులకో,

సీ॥ అలరుఁ గన్నీటిచే • కాలు చాలవనియేమొ పానీయమున నర్ఘ్యపాద్యమొసఁగె
కన్గూపు లరమోడ్చి • గనఁ జాలవనియేమొ విరియు సెత్తావి క్రొవ్విరులు వట్లె;
పలుకు గద్గదికవె • ల్వడఁజాల దనియేమొ తేటీన మంచి పూ • దేనెఁగూర్చె;
పైకి నేర్పడని భా • వము చాలదని యేమొ యుపహారఫలము లె • న్నో యమర్చె

గీ॥ పెమురువడి,దోయిలించి, "నా • యిడిన విందు! గొనుము శ్రీరామ!తరియింతు"వనుచు శబరి
యట్టె పరవశయై, నిల్చి • నట్టె నిలిచె। నారగించితి నపుడు; నో • రూరు నిపుడు॥

లక్ష్మ—ఈతఁడు మహానుభావుఁ డార్యుఁడు హనుమంతుఁడు.

సీత—ఆహా! చిరకాలమునకుఁ గంటిని, చిరనిర్విణ్ణమైన జీవలోకము సముద్ధరించిన యీపరమోపకారిని.

రాము—గీ॥ అంజనానందవర్ధనుం ♦ డైన యితఁడు
బాహుశాలి, శుభక్రియా ♦ దోహలుండు
ఇతని శౌర్యంబునఁ గృతా ♦ ర్థత ఘటిల్లెఁ
గలికి; మనకును నెల్ల జ ♦ గంబులకును॥

సీత—వత్సా! ఈకొండ పేరేమి, విరియఁబూచిన కడిమిచెట్టుపై మయూర దంపతులు, తాండవించుచున్నవి. శరీరలావణ్యకాంతి, ధూళిధూసరితంబైయున్నను, సహజానుభావసౌందర్యమాత్రమున గుర్తింపఁదగి, ముహూర్తమాత్రము మూర్ఛిల్లియున్న యార్యపుత్రుఁడు నీచేతులందున్నట్టు లీచెట్టునీడను జిత్రింపఁబడియె!

లక్ష్మ—
ఉ॥ తావులు మద్దిక్రొవ్విరుల ♦ తావుల తావులుగా, నవాంబుద
ప్రావృతనీల శృంగమగు ♦ నాగిరి మాల్యవదాఖ్య మమ్మ!

రాము—
వత్సా! వినఁజాల దుర్భర మి ♦ తగపగాధలు, చాలుఁ జాలు, సీ
తావనితావియోగ పరి ♦ తాపము దాపరమయ్యెఁ గ్రమ్మఱన్॥

లక్ష్మ—విరమించెదను. కథ యింకను మిగిలియున్నది; కాని వదినగారు కడునలసటఁజెందిన ట్లున్నారు. కొండొక విశ్రమింతురు గాక.

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఈ చిత్రపటదర్శనముచే నాకొక యభిలాషము వొడమినది. విన్నవించుకొందునా?

రాము—కా దాజ్ఞాపింపుము.

సీత—ప్రశాంతములగు తపోవనవాటికల విహరించుచు, మునిపత్నుల తోడ భాగీరథియందు జలకము లాడవలయునని,

రాము—వత్సా! ఈమెకోరిక వెంటనే చెల్లింపుమని గురుజన మిప్పుడే కదా సందేశించినది? కుదుపులేకుండ సుఖముగాఁ బ్రయాణము చేయఁదగిన రథము సిద్ధముఁ జేయుము.

లక్ష్మ—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించును.)

రాము—ప్రేయసీ! రమ్ము. ఈ వాతాయనముకడ నొకింత విశ్రమింతము.

సీత—ఔను అలసికచే నిద్దుర తూఁగుచున్నది.

రాము—ఆలాగైన నన్నూది మఱి నడువుము. (అని చేయినంది) ఓహో!

చిత్రపటముం జూచిన బడలికచేతను, వియోగసంభ్రమము చేతను గాఁబోలు ముచ్చెమరుపోసిన దీబాహులత; నాకంఠమున నర్పింపుము, (సీతబాహువుఁ దనమెడపై వైచికొని) చంద్రికరస్పర్శము చేఁ జెమ్మగిల్లిన చంద్రమణి హారమువలెఁ జల్లనై... ఆహా మనోహారిణీ; నీ బాహులతాసంస్పర్శముచే నాశరీర మమృతవిలేపన మందినట్లున్నది. అనిర్వచనీయమగు వికారమేదియో యావిర్భవించి, నన్నొకస్మికమూర్ఛాపారవశ్యమున ముంచివేయుచున్నది. ఇది నిద్రమో లేక సమ్మోహపారవశ్యమో నిర్ణయింపరాకున్నది.

సీత—మనోరమణా! మీహృదయము నిరంతరము నాయందు సుప్రసన్నమైయుండును! ఇంతకంటె నేఁ గోరఁదగిన సౌభాగ్యమే మున్నది?

రాము—ఆహా! ప్రేయసీ!

గీ॥ ప్రణయమధురంబులైన నీ • భాషణములు
వాడువాఱిన జీవన • ప్రసవములకు
వికసనమ్ము లిందిృయమోహ • విభ్రమములు
శ్రవణపేయంబులు, మనోర • సాయనములు ॥

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఇందువలననే మి మ్మందఱు ప్రియంవదు లందురు. ఇఁక శయనింతును. (అని శయ్యకొఱకు నటునిటు వెదకుచున్నది.)

రాము—ప్రేయసీ! ఏమి వెదకుచున్నావు? ఇదిగో,

చం॥ కలనయినన్ బరాంగనకుఁ ♦ గాక వివాహమె యాదిగా భవ
ల్లలితతనూపలాలన వి ♦ లాససుఖానుభవ ప్రశస్తమై
చెలువ! గృహంబునన్ గహన ♦ సీమల నిన్నుచితంపుసేవలన్
గొలిచెడి రామబాహువిది ♦ గో తలదిండగు నీకు జానకీ! ॥

సీత—కృతార్థురాలను (రామబాహువుదలాపిగా నిడికొని నిద్రించును.)

రాము—ఏమిది! ప్రియంవద కప్పుడే నిద్రవచ్చినది! (స్నేహమున మేను నిమురుచు) ఆహా! అనుకూల్యవతియగు నిల్లాలివలని సౌఖ్యమున కింతయని విలువ యెక్కడిది?

ఉ॥ ఈ మహిళాలలామము గృ ♦ హేందిర; కన్గవ కీమెమూర్తి ది
వ్యామృతవర్తి, స్పర్శసుఖ ♦ మా! హరిచందనచర్చ మేని, కీ
కోమలిబాహువల్లి మెడ ♦ కున్ వలిముత్తెసరమ్ము, రమ్యమే
యామది కేతదీయము స ♦ మస్త, మహా విరహంబు దక్కఁగన్ ॥

(ప్రతీహారి ప్రవేశించి) దేవా! వచ్చినాఁడు.

రాము—ఎవరు?

ప్రతీ—ఏలినవారి పాదసేవకుఁడు దుర్ముఖుఁడు.

రాము—(తనలో) శుద్ధాంతసంచారి నీదుర్ముఖుని పౌరజానపదులపై వేగు నడుపుటకు నియమించితిఁ గదా. (ప్రకాశముగా) రమ్మనుము.

(ప్రతీహారి నిష్క్రమించును)

దుర్ముఖుఁడు—(ప్రవేశించి) అయ్యో! రాణిగారినిగుఱించిన యవాచ్యమగు నీజనాపవాదమును దేవర కెట్లుమనవి చేయుదును. తప్పదు. ఈదౌర్భాగ్యుని యుద్యోగ మట్టిది.

సీత—(నిద్దురలో) అయ్యో! ఆర్యపుత్రా! ఎక్కడనున్నావు!

రాము—ఓహో! చిత్రపటవీక్షణమువలని సంక్షోభకారణమగు వియోగ భావనము నే కలవరించుచున్నట్లున్నది. అవును ప్రేమమునకిది నైజమే,

శా॥ ఏ, దద్వైతము ఖేదమోదముల, నెం ♦ దే హాయిఁ జెందుఁ మనం,
బేదా నన్నిటఁ దోడునీడ, ప్రియ మెం ♦ దే పోదు ప్రాయంబుతో,
నేదా నాఁటికినాఁటికిఁ బెఱుఁగునో ♦ హృద్యస్థితిఁ బ్రేమ సాం,
పా దాంపత్యశుభానుభోగమె కదా ♦ యాసింతు రెల్లనియుఁ॥

దుర్ము—దేవా! జయము

రాము—దుర్ముఖుఁడా! నేఁటి విశేషములేమి?

దుర్ము—ఏమున్నవి. చల్లనియేలుబడిచే శ్రీరామచంద్రులు తమ తండ్రి గారినిగూడ మఱపించుచున్నారని పౌరులు వేనోళ్ళ మిమ్ముఁగొని యాడుచునే యున్నారు.

రాము—ఇది కేవలశ్లాఘావాక్యము. లోపములమాట చెప్పుము. నిన్ను వేగుబంపినది నాగుణకీర్తనము వినుటకుఁ గాదు.

దుర్ము—దేవా! నోట వక్కాణింప నేటికి? సర్వమీపత్రమునఁ జూచి కొందు. (కాగితమిచ్చును.)

రాము—(కాగితమందుకొని ఈవలకరుదెంచి) ఈపత్రంబున నెట్టి విశేష మున్నదో! ఇతఁడు నోటవక్కాణించుటకే సంశయింప నేటికి? ఇదేదియో మహానర్థము కానోపు. (అని లోపలఁ జదువుకొని) హా! హా! హతోస్మి. (మూర్ఛిల్లును.)

దుర్ము—దేవా! ఉపశమింపుఁడు.

రాము—(మూర్ఛఁదేఱి) దుర్ముఖా! ఎంతఘోరమిది! ఇంతటి వైపరీత్యము గూడఁ బ్రపంచమునఁగలదా? అనన్యకన్యాసామాన్యమైన జన్మ ముచేతనే పరమపవిత్రమైన యీజానకీచరిత్రమునకా యీనీచ ప్రవాదము! అయ్యో, ఇంతకంటె నాకాకస్మికనిర్ఘాతపాతము మేలే! హాలాహల జ్వాలామాలికలచే భస్మీకరింపఁబడుట మేలే, హా! హా! చిరకాలపరగృహవాసముచే లోకులీ సీతంగుఱిం చి, యన్యథా భావింపక మానరని, లోకాతీతములగు నద్భుతో

పాయముల నెంత యుపశమింపఁ జేసినను, గడకు రావలసిన యాలేతమాట యెట్లో రాక తప్పినదికాదు. హా ; హతవిధీ ! నీనిర్ణయము నిరాఘాటముగ నిట్లు పరిణమింపవలసియుండఁగా, నావంటి ప్రాకృతుల పురుషకారము లేమక్కఱకువచ్చును; ఏమీ ; ఇందు నే నెవ్వండను ! సీతా పాతివ్రత్యనిర్ణేతలలోఁ బ్రాకృతులనం దగినవారెవ్వరు? వీతిహోత్రుఁడా! విశ్వంభరా దేవియా! విద్యాధరప్రముఖామర సేవ్యమానుఁ డావిబుధనాయకుఁడా ! విష్టపత్రయైక గురుం డావసిష్ఠభగవానుఁడా; విశ్వ విఖ్యాతచరిత్రుఁడై విబుధేశ్వరు నర్ధాసన మలంకరించియున్న నా తండ్రి దశరథేశ్వరుఁడా ! ఇట్టివా రేకగ్రీవముగ "జానకి నిర్దోష నిర్దోష నిర్దోష "యని పలుమా ఱుద్ఘోషించి నిర్ణయించిన యీామె సౌశీల్యమునకు, మరల నేఁ డిట్టి మిథ్యాప్రవాదము సంభవించుట, నాదౌర్భాగ్య పరిపాకము గాక వేఱేమున్నది! కాని యిప్పుడేది కర్తవ్యము (విమర్శించి) ఆహా! ఈరాముని జీవయాత్రయం దింతకంటెఁ గఠోరమైన విషమావస్థ యుండునా ? మరియు నేయుపాయముచేఁ బ్రజాసముదాయమును సమాధాన పఱుపఁగలను? (ఆలోచించి నిర్ణయముతో) ఇంక నొక్కటియే యుపాయము. (దుఃఖముతో) హా ! జానకీ! సవనమహీనందనీ ! (అని దుఃఖ మడంచుకొని) ఛీ ! ఇప్పుడు దుఃఖమునకవకాశము లేదు. ఎట్టి గాఢప్రయత్నములతో నైనను, బ్రజారాధనదీక్షం గాపాడుకొనుటయేకదా యిక్ష్వాకురాజధర్మము. అందున కేకదా తండ్రిగారు నన్నును గడకుఁ దన ప్రాణములఁగూడఁ గోల్పడినది. వసిష్ఠభగవానులు నాకీవిషయమై సందేశించిన దిప్పుడేకదా ? జగదేకస్తుతిపాత్రులగు హరిశ్చంద్రాది నరేంద్రుల సాధుప్రవర్తనములచే బరమపవిత్రమగు నా సూర్య

వంశ చారిత్రమునకు నామూలమున నేఁడేమేని కళంక లేశము సంభవించినచో ఛీ ఛీ నాజన్మము కాల్పనా? హా దేవి! హా! సవనమహీతనూభవా! స్వజన్మానుగ్రహపవిత్రితవసుంధరా! హా! నిమిజనకవంశవర్ధనీ! హా! పావకవసిష్ఠారుంధతీప్రశస్తశీల శాలినీ! హా! రామమయజీవితా! హా మహారణ్యావాసప్రియ సఖీ! హా ప్రియస్తోకవాదినీ! ఇట్టి నీకా; తుదకీయవస్థాపరిణా మము. హా జానకీ! లోకములన్నియు నీవలన సుశ్లోకములగు చున్నను నీవు మాత్రము లోకమునకుఁ గాకపోయితివిగా.

గీ॥ పరమ సాధ్వీత్వ సామ్రాజ్య ♦ పట్టమంది
ముజ్జగము లేలుచున్న యో ♦ ముద్దరాల
పాపవిధిచేత మిథ్యా ప్ర ♦ వాదమంది
యనదవై దిక్కుమాలి య ♦ ల్లాడ వలసె॥

(అని కాగితముపై నేమియో వ్రాసి) దుర్ముఖా! నీవు పోయి మీ యీ క్రొత్తరాజు సీకీయాజ్ఞాపత్రమును బంపినాఁడని లక్ష్మణునకిమ్ము.

దుర్ము—దేవా! దుర్జనుల వాక్కులు లెక్కఁగొని, పవిత్రరఘుకుల సంతానమునుమోసియున్న యగ్నిపరిశుద్ధురాలగు దేవిగారియెడ నేమో ఘోరనిర్ణయము సంకల్పించినట్లున్నారు?

రాము—పాపము శాంతించుఁగాక! దుర్ముఖా! నా ప్రజలు దుర్జను లనవచ్చునా?

గీ॥ ప్రజల కభిమాన మిక్ష్వాకు ♦ వంశమనిన
విధివశత నందె నిందకుఁ ♦ బీజ మొదవె
అగ్ని పరిశుద్ధిఁ జేసితి ♦ మంటిమేని
అగుననుచు నమ్మ దూరవ్ర ♦ త్తాంత మెవఁడు? ॥

దుర్ము—హా! దేవీ! (దుఃఖముతోఁ బోవును.)

రాము—హా హా! కఠోరమైన రాజధర్మము నన్నెంత పాషాణహృద

యునిగా మార్చినది. అయ్యో బేలా! జానకీ; నాపై నెంత
పేరాసగొంటివి. ఎంత మురియుచుంటివి.

సీ॥ పనికత్తె లెందఱు • న్నను బైటచెఱఁగునఁ దుడిచి పాదుక లీవె • దొడిగినావు
ఉపచార మెప్పుడే • దోయంచు నేమఱ కెలమి నామనసులో • మెలఁగినావు
మురిపెంపు రాచకూఁ • తురవయ్యు నవుఁగూడి యడవి కాఁపుర మోర్చి • నడిపినావు
రాసి అంపాసఁ గా • రాదు దక్కసు ధిక్కరించి యాలువు నిల్వ • రించినావు
గీ॥ ఇట్టినినుఁ జిచ్చువందోసి • నట్టి నాదు నేర మొక లెక్కయనక మ • న్నించినావు
ఎంతమురిసితి విఁతిరో! • యేమిఫలము కన్నుగుట్టైను విధికి నీ • కాఁపురంబు॥

నెచ్చెలీ! కడగండ్లన్నియుఁ దొలఁగినవి కొంత కాలమునుండియైన సుఖించుచుంటిమని సంతసించుచుండ నింతలో నిట్టియుపద్రవము సంభవింపవలయునా? అంతయైనను లోకము నీయెడ నవిశ్వాసమే వహింపవలెనా? కానీ జనకనందినీ! నీసదాచార మెవ్వరు విశ్వసించినను విశ్వసింపకున్నను, బరమపవిత్రములగు నీచరణాంభోజములంటి వచింతు నిదిగో,

శా॥ నే నావంతయు నీసుశీలతకు సం • దేహింప, నిన్నార్చి యే
మేనిఁ గీడనుకొన్న నాకు నరకం • బే జన్మజన్మాల క
య్యో నారీమణి! యన్వయద్వితయ మెం • తో పావనంబయ్యె నీ
చే, నట్లయ్యుఁ బరివాదమిట్టిది జనిం • చెన్ నాదునిర్భాగ్యతన్॥

ఇంక నేమనుకొన్న నేమిప్రయోజనము? క్రూరకర్ముఁడనై బీభత్సకార్య మొనరించితి.

గీ॥ చిన్ననాఁటనుండి • పెంచిన ప్రియురాలిఁ
బొరపులేని స్నేహ • పూర్ణురాలిఁ
గైతవమున మిత్తి • వాత వేయుచునుంటి;
చెనఁటిమెఱుక యింటి • చిలుక నట్లు॥

జానకీ! పొమ్ము; నీకును నీరామునకునుగల ఋణానుబంధము నేటితోఁ గడముట్టినది. ఈ పాపుకన్నులకు నీమూర్తిం జూచుకొను కడపటిభాగ్య మిదియే.

సీ॥ నీలాలమేలుంగ ♦ రాల ముంగురుల కోసకి ! యిదే కడసారి ♦ సంతరింపు
లలితంపు నీతనూ ♦ లత కిదే మానినీ! కడసారి నామేని ♦ కౌఁగిలింత
నిద్దంపు నీచెక్కు ♦ టద్దంబులకు నిదే చానరో! నాకడ ♦ సారిముద్దు
పరమపావనము నీ ♦ చరణాబ్జమున కిదే జానకీ! నాకడ ♦ సారిమ్రొక్కు

గీ॥ నేఁటితోఁదీఱె నాకును ♦ నీకు ఋణము సుఖముగా నీవునీరాడి ♦ సుతులఁగాంచి
కానికంతల నెందైనఁ ♦ గాని బ్రతుకు వేఁడికన్నీళ్లతో నిన్ను ♦ విడిచినాఁడ॥

చాలు నింకేటికిఁ బాపకర్ముఁడనైననేను స్పృశించుచు దేవి నప విత్రపరుపవలయును?

ఆ॥ వె॥ చను మపూర్వకర్మ ♦ చండాలు ననుఁబాసి
యంటఁబోకు ముద్ద ♦ రాల! నన్ను
ఆశ్రయించినావు ♦ హరిచందనభ్రాంతి
విలయమూలమైన ♦ విషకుజంబు॥

అయ్యో; జానకీ! పరమనీచమైన యీరామునిపాణి నేదుర్మ హూర్తమున గ్రహించితివో కాని నీకాఁపురమంతయు నిష్ఠురములగు కష్ట ములతోడనే కడముట్టుచున్నది. కానిమ్ము, ఇట్టి ప్రేమానుబంధమునకు వియోగమే రసైకస్థానము. హా! హా ! జీవలోక మెంతలో విపర్యస్త మైనది? నేఁటితో రామునిజీవయాత్ర నిష్ప్రయోజనమైపోయినది. ప్రపంచ మంతయు జీర్ణారణ్యమైపోయినది. దుస్సహదుఃఖానుభవముననే యీ రామునిశరీరమునఁజైతన్యము శూన్యముగాకున్నది. వజ్రమయశస్త్రికలై హృదయమర్మములం జులుచుచుఁగోయుచు నీయెండిపాయింబు లింకను రాలిపోకున్నవికదా! హా అంబా అరుంధతీ! హా భగవానులారా వసిష్ఠ విశ్వామిత్రులారా! హా దేవీ భూతధాత్రీ! హా మామా జనకరాజేంద్ర! హా లంకాధిపతీ విభీషణా! హా ప్రియసఖా సుగ్రీవ! హా సౌమ్య అంజనీతనయా! హా సఖి త్రిజటా! మీరందఱు శ్రీరామహతకునిచే బరా భూతులై పోయితిరి. ఛీ! కృతఘ్నుఁడనైన నేను వారిం జేరఁగనుటకైన నర్హుఁడనా ?

శా॥ బాళిన్ నమ్మి యురంబునన్ నిదురమై • పన్నుండు ప్రేమంపుటి
ల్లాలిన్ దీని గృహేందిరన్ బ్రిసవవే• లాలోలయహా నింకుచూ
లాలిన్ హా! దయమాలి నేఁడు బలిఁగా • నర్పించుచుంటిన్, మహా
త్తాలాభీలకరాళకాననకిరా • తవ్రాత మధ్యంబునన్ ॥

(తెరలో) అబ్రిహ్మణ్యము అబ్రిహ్మణ్యము.

రాము—(ఆకర్ణించి) ఎవరక్కడ ఆగగ్గోలేమో తెలిసికొనుము.

(మరలఁ దెరలో)

గీ॥ యామునీయతటంబులం • దత్యుదగ్రి
తపము గావించుకొను తపో • ధనులు వారు,
కూ్రిరలవణాసురుని బారిఁ • గుతిలపడుచు
దేవ! నీపాి్రపుఁజేర నే • తెంచినారు॥

రాము—(కోపముతో) ఏమి ఇంకను రాక్షసభయమా! ఇదిగో దురా
త్ముఁడగు నాకుంభీనసపుతు్రిని సంహరించుటకు మాశతు్రిఘ్నుని
బంపెదను. జడియవలదనుము పొమ్ము. హా దేవీ! ఏమి కాను
న్నావో, నిన్నెవ్వరి కొప్పగించి పోవుదును.

సీ॥ నీకన్నకాన్ప నీ • వే కాచికొనుమమ్మ భగవతీ! భూదేవి! • భద్రిమమ్మ
నీయింటికోడలీ • నెలఁతఁ బాలింపుమా లోకబంధూ! కృపా • లోకనమున
మిముఁజూడవమ్ము నీ • మేదినీసుత సీత నరయరే తబిసి ను • తైదులార!
జనకరాజర్షి పెం • చినముద్దు గూఁతు నీ చానఁ బ్రోవరె దివ్య • మౌనులార!
గీ॥ దిక్కుతేనిసీత కిఁక నీవె • దిక్కటంచుఁ దలఁచి నీకొప్పగించి నేఁ • దొలఁగుచుంటి
అరయుమెల్లని యాపన్న • యైన దీనిఁ గరుణదలఁపూని దివిజగంగాభవాని! ॥

(నిష్క్రిమించును.)

సీత—(కలలో) హా! ఆర్యపుతాి్ర! హా సౌమ్య! (దిగ్గున లేచి) ఆర్య
పుతి్రవియోగముచే నల్లాడుచున్నట్లు లెంతపాడుకలఁగంటిని!
(అటు నిటుఁ జూచి) హా! హాశ! నిద్రిపోవుచున్న నన్నొక్క

దానిం జేసి యార్యపుత్త్రుఁడు వెడలిపోయెనా? కానీ! ఎవ రక్కడ!

దుర్ము—(ప్రవేశించి) "అమ్మా! రథము సిద్ధముచేసితిని, ఆరోహింతురుగాక" అని కుమార లక్ష్మణులు తమతో విన్నపముచేయుమని సెలవిచ్చినారు.

సీత—(ఆలోచించి) ఇదిగో వచ్చుచున్నాను.

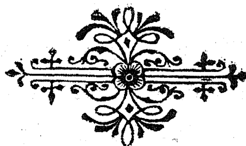
దుర్ము—దేవీ! ఇటురండు, ఇటురండు.

సీత—రఘుకుల దేవతలకు నమస్కారములు. తపోధనుల కభివందనములు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ప్ర థ మాం క ము.

సంపూర్ణము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

ద్వితీయాంకము.

(అరణ్యమున సూతచోదితమగు రథముపై సీతయు, లక్ష్మణుఁడును బ్రవేశింతురు.)

సూత — అమ్మా! రథము నడుకానలోఁ బ్రవేశించినది. ఇచ్చటిదారి, కడుమిట్టపల్లములతో నున్నది. హెచ్చరిక విన్నవించుకొనుచున్నాను.

సీత — ఆర్యా! రథ మాపుఁడు. కుదు పెక్కువగ నున్నది. కూరుచుండ లేను. కొంతదూరము నడచెదను. సౌమిత్రీ! దిగుము. (అందఱు దిగుదురు.)

లక్ష్మ — సూతుఁడా! నే మరలివచ్చునంతలో గుఱ్ఱములఁగడిగి మేఁపుకొనుచుండుము. అమ్మా! మెల్లఁగ దారి చూచినడువుము. (నడుచుచుఁ దనలో) గమ్యస్థానము చేరువరకు సీయమ కేదేనొకముచ్చటఁ జెప్పుచుండవలయు. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! చూడుము. ప్రకృతిరమణీయమైన యీయరణ్య సౌభాగ్యము పరిచితులమగు మనకే వింతగనున్నది!

సీ॥ తలచుగానల్లి క్రి • క్కిఁటిసి, చీకటులీను తరువల్లికల పర్వ • తముల చఱులు
చఱుల వెంబడిసన్న • జాలులై ప్రవహించు నిసుకదేఱిన సెల • యేళ్ళగములు
సెలయేళ్ళ యిరుగెలం • కుల గోవజవ్వాది బుగబుగ ల్వెలయించు • పొదరుటిండ్లు
పొదరుటిండులఁ జెంచు • భూఁబోండ్లు పిల్లనగ్రోవులంబాడు మే • ల్కులరుఁబాట
గీ॥ పాటనాలించి, పరవశ • త్వమున మేఁతమాని వీనులనిక్కించి • మార్గనుపేదుచు
తేళ్లు నిలఁబడు పచ్చిక • బీళ్ళకలిమి నద్భుతావహమీయర • ణ్యంబు సృష్టి॥

సీత—స్వామినీ! నేను చిన్నబుచ్చుకొందు నేమోయని, యడిగినదే తడవుగా మీయన్నగారు నాప్రయాణమున కంగీకరించిరి. కాని బయలుదేరు నప్పటి నుండియు నొకటిపై నొకటిగా దుర్నిమిత్తములే నాకుఁబొడగట్టుచున్నవి. నిర్నిమిత్తముగ నాకసము విఱిగి నెత్తిపైఁ బడునట్లున్నది. మనసేమో పరిపరివిధముల విలవిలలాడుచున్నది. మఱిది! యెందులకో కాని,

గీ॥ సప్తిలో నేదిగన్గొన్న ♦ నేది విన్న
నాత్మ, భయసంశయముల న ♦ ల్లాడఁజొచ్చె
నేఁ డదేమో చెఱంబడ్డ ♦ నాఁడువోలె
మనసు చెయివెట్టి కలఁచిన ♦ మాద్రి నుండె॥

లక్ష్మ—(స్వగతము) పాపమీమంద భాగ్యురాలికి రానున్న దురవస్థ యీదుర్నిమిత్తము వలననే సూచితమగుచున్నది. ఈయమ సంశయములకు నేనేమని పరిహారములు చెప్పఁగలను. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! ఈశకునము లొక్కొక్కతఱిఁగాకతాళీయముగ సరిపోవునవి, వీనికేమి.

చ॥ ఇలజనియించి నీవొకరి ♦ కెగ్గొనరింపవు; పూర్వకర్మదు
ష్ఫల మనుభోగ్యమాటఁ జేఁ ♦ బాసి చిరంబు విపత్పరంపరఁ
వలసేఁగృశింపఁగా; విధివి ♦ పాకము దాటఁదరంబె, యేలయు
మ్మలికఁగలంగఁ జింతిలిన ♦ మాత్రము తప్పునె వచ్చుకష్టముల్?

సీత—వత్సా! నీవెంత ధైర్యముఁజెప్పుచున్నను నామది కేమియు సమాధానముగాలేదు. ఈప్రయాణము నాకెంతమాత్రము సంతోషాస్పదముగాలేదు. ఇక్కడినుండి పురంబునకు మరలి పోవుటయే మేలు. రథం బింక మరలింపుము.

లక్ష్మ—(స్వగతము) అయ్యో! నాకిప్పుడేది తెలివు.

గీ॥ అరదముమరల్ప నన్ను భ ♦ యార్తయగుచు
వేడికొను జానకింజూచి, ♦ విభునియాజ్ఞ
దలఁచుకొన్న; రథంబు ముం ♦ దరికిఁగాని
పిఱుఁదికింగాని నడిపింప ♦ వెఱచు మనసు॥

రాజాజ్ఞ నే కారణముననఁగాని యుల్లంఘింప రాదుగదా. (ప్రకాశముగా) జానకీదేవీ! దిగులొందినకొలంది డెందమున కేవియో పాడు తలంపులూరుచునేయుండును. హృదయము కొంత కుదురుపఱచుకొనుము.

సీత—వత్సా! సౌమిత్రీ! నిర్నిమిత్తంబుగ నాచిత్తమున కిట్టిపరితాపము కలుగుట కేమికారణమో తెలియకున్నది. అవస్థలంబడి చెడియున్న ప్రాణముగావున నేమాత్రము మనసుచివుక్కుమన్నను వెనుకటినాడురవస్థ స్మరణకు వచ్చుచుండును. నాయనా! ఋష్యశృంగాశ్రమమునుండి మఱేమియు దుర్వార్తవచ్చియుండదుగదా. ఇంతకు నేనుబయలుదేరునప్పటి కార్యపుత్రుఁడు కొలువుకూటమందుండుటచే నొక్కమారు చూచివచ్చుట కవకాశము కలుగదయ్యెను. వత్సా! నీవు మీయన్నగారినిజూచియే వచ్చితివిగదా? వారు క్షేమముగానున్నారా? చెప్పుము.

లక్ష్మ—దేవీ! యెవ్వరిక్షేమమున కేకొఱంతయు లేదు. చూడుము,

మ॥ అనఁగుఁ సంశయమెల్ల; నల్ల దె తరం ♦ గాభంగ గంగాతరంగిణి; యాప్రాంత తపోవనంబు; సవనా ♦ గ్నిద్యోతమానంబు, కారణదేహుల్ నిరవగ్రహుల్ నిగమతం ♦ త్రివ్యగ్రులౌ తాపసాగ్రణు లచ్చోఁవసియింతురు; వారల సప ♦ ర్యఁ నీకు శ్రేయంబగుఁ॥

సీత—ఏమోకానిమ్ము. మిగిలివచ్చితిమి. మున్యాశ్రమదర్శనాభిలాషమునాకుఁ గలుగకుండినను బాగుండెడిది. ఆర్యపుత్రునివిడిచి

నేటికప్పుడే రెండుదినములు కావచ్చుచున్నది. అందువలన నాడెందము మఱింత దిగులొందుచున్నది. కానీ! ఆకనఁబడునది యేనా భాగీరథి? వత్సా! రఘుకులదేవతయగు నీభాగీరథిజన్మ మెంతపవిత్రమైనది.

లక్ష్మ—అమ్మా! ఒక్కజన్మమేయేల? ఈయమ చారిత్రమంతయుఁ బవిత్రమైనదే.

సీ॥ దేవదేవేశ్వర ♦ ధ్యేయమహాహరిపావకమలనాళము నూతి ♦ కాగృహంబు
పరమహాపధీలతా ♦ వాలమూలంబైన షాశ్రేయనగ ముగ్గు ♦ బాలగిండి
దరచంద్రచంద్రికా ♦ ధాతని ర్మలమైన భవుజటాజూటంబు ♦ పడకటిల్లు
ప్రాజ్ఞమహీశ్వరయజ్ఞ ♦ వాటీపవిత్రి మార్యావ ర్తభూమి కీ ♦ ర్త్యంగణంబు
గీ॥ పరమపావనమైన జీ ♦ వనసమృద్ధి వెలయు యమునాతరంగిణి ♦ చెలిమికత్తె
ప్రబలరత్నాకరునితోడి ♦ బాంధవంబు పొగడఁదరమె వియన్నదీ ♦ పుణ్యచరిత॥

(సీతా లక్ష్మణులు నదీతీరమున కేగుదురు.)

సీత—భగవతీ, భాగీరథీ! నమస్కారము. (నమస్కరించును.)

లక్ష్మ—దేవీ; మనమింక నావలిదరికిఁ జేరుదము, ఓరీ పల్లీ! మాకుఁ బడవసిద్ధము చేయుము.

పల్లె—దొరా! దయచేయుండి, చిద్దముగానే ఉంది.

(సీతా లక్ష్మణు లవ్వలిదరికిఁ జేరుదురు- రథముతో సూతుఁడివ్వలనే నిలిచియుండును.)

సీత—వత్సా; సౌమిత్రీ! మనము దారితప్పి పెడదారింబడలేదుగదా? నాకేమో భయమగుచున్నది. ఇక్కడ నెక్కడను జడదారుల యాశ్రమస్థలంబులజాడయే కనఁబడదు చూడు; పోను బోను నాధైర్యముతోపాటు పొద్దుగూడఁ గుంకుచున్నది. చెవులు చిల్లులువోవనఱచు కీఁచురాళ్ల యలికిడిదక్క మానిసియలికిడియే గానరాదు.

సీ॥ మునిమాపు సందెవా ♦ ర్పునకునై మిన్నేటిపాయ కేతెంచు తా ♦ పసులుగాని
లేఁగదూడల మరల్ ♦ రేగి యంభాయంచు సందెమళ్లెడు నాల ♦ మందగాని

తెలియేటియినుక, వె ♦ స్నెలనప్పలాడి, యిండ్లకుఁబోవు మునికుమా ♦ రికలుగాని
కుశపత్రిములఁ గోసి ♦ కొని, యొండొరుం గెల్చుపరుగులఁ జను పిల్ల ♦ వటులుగాని
గీ॥ తిరి నలిగిన కాల్నడ ♦ దారిగాని, యిచటఁగనరాదు మునిపల్లె ♦ లెంతదవ్వొ
మూసికొనివచ్చుచున్నవి♦ మొలకయిరులు నేమిటికివచ్చిన ప్రయాణ ♦ మిది మఱంది!

లక్ష్మ—తల్లీ! యిది నీకై నీవేకోరి తెచ్చికొంటివి. చింతించుట యెందు
లకు? మున్యాశ్రమములు చూడవను భయము మక్కుఱలేదు.
చేరువకే వచ్చితిమి.

సీత—అయ్యో సౌమిత్రి! మన మంధకారమునఁ బడిపోవుదుమేమో

లక్ష్మ—అమ్మా! మనమేమి లోకమే యంధకారమునఁ బడనున్నది.

సీ॥ లోకబాంధవుని యా ♦ లోకంబునకుఁ బాసి ప్రకృతి తేజోదరి ♦ ద్రాణమయ్యె
నెలసంజచిచ్చునం ♦ దుఱికిఁ జెన్నిటితోడ ఛాయాపురంధ్రి య ♦ స్తంగమించె
కవఁబాసి పెంటిజ ♦ క్కువ దుస్సహవియోగమున నెలుంగెత్తి వా ♦ పోవుచుండె
తననాథుని ప్రవాస ♦ మునకు గాసిలి తేఁటియొలుఁగునఁ బద్మిని ♦ యేడ్చుచుండె
గీ॥ వీరిఁ గని గుండెనీరయి ♦ విపినరమయుఁ విపులవిహగారవంబుల ♦ వెక్కి వెక్కి
యేడ్చుచున్నది, తల్లిరో! ♦ యెన్నఁడరమె కాలమహిమంబులో నెన్ని ♦ కళలుగలవొ॥

సీత—ఏమిసౌమిత్రి! ఏమో యుపన్యసించుచున్నావు. నేఁడు మొదటి
నుండియు నీవున్నవిధము నాకు మిక్కిలిసంశయాస్పదముగా
నున్నది. నాయనా! ఎన్నఁడుగాని ప్రసన్నతంబాయని నీవదనం
బిటు చిన్నవోవుట కేమికతమయ్యా?

సీ॥ అన్నగారేమైన ♦ నాగ్రహించిరటన్న నీయందుఁగాసంత ♦ నెపమురాదు
ప్రియభార్య ప్రతికూల ♦ విధిఁజేసెనా యన్న ననుకూలదాంపత్య ♦ మన్నమీదె
పొరపాటుచే నాడి ♦ బొంకితి వనియన్నఁ దారలు తమగతు ♦ ల్దప్పలేదు
యుద్ధరంగమునందు ♦ నోడి వచ్చితివన్న సురలైన నిను దేరిఁ ♦ జూడలేరు
గీ॥ ప్రజ లతికాంతగౌరవ ♦ భావులగుట నందునిందున నిన్నెగ్గు ♦ లాడిరనినఁ
బ్రజలకు విరోధిగాదు నీ ♦ వర్తనంబు కటకటా! యేలనీకింత ♦ గానిచింత॥

లక్ష్మ—(స్వగతము) అయ్యో ఈ యిల్లాలికిప్పుడు నేనేమని సమాధా
నముఁ జెప్పుదును. కర్ణకఠోరమైన శ్రీరామాజ్ఞ నీ సాధ్వీమణి

కెట్లు వచింతు. ఛీ! లక్ష్మణా! జన్మమెంతటిపాతకమునకు హేతు భూతమైనది. ఇంతకుమునుపే నీ జీవితమంతమైయుండిన నింతటి దారుణకృత్యము నీవలనజరిగియుండకుగదా. (కన్నీరుగార్చును)

సీత—(ఆతురతతో) ఏమి నాయనా! వెక్కివెక్కి బాష్పజలంబుల విడుచుచున్నావు. చెప్పుము, నీపరితాపకారణమేమో తెలిపి నాకు మనశ్శాంతి కలిగింపుము.

లక్ష్మ—తల్లీ! నీకింకెక్కడి శాంతి.

గీ॥ సాధుజనములఁ బీడింప ♦ జన్మమెత్తి
చావకున్నాఁడు పాపి ల ♦ క్ష్మణుఁడు వీఁడు
మఱేది గాఁడమ్మ సీతల్లి ♦ భరముదీరు
కఠినశాపంబొసంగి పో ♦ కార్చుమమ్మ.

సీత—నాయనా! అదేమోయీ అట్లనుచున్నావు? ఇంతటిదైన్యమునకుఁ గారణమేమో యెఱింగింప వేమి?

లక్ష్మ—ఉ॥ తెంపున నింతదూరమరు ♦ దెంచి రఘుప్రభునాజ్ఞ నీకెఱిం
గింపకపోదునమ్మ! పురి ♦ కిఁక? వినుతల్లిరో! లోకనిందకుఁ
గంపిలి రామచంద్రుఁడు వ ♦ నంబుల నిన్ విడిరమ్మటంచు న
న్నంపె దురంతఘోరదురి ♦ తాళికిఁజాలినవాఁడ నేఁట చే॥

(అని సీతపాదములపైఁబడును)

సీత—హా! రామచంద్రా! (మూర్ఛిల్లును)

లక్ష్మ—అయ్యో! ఈ యిల్లాలి కెంతటి దుర్వార్త వినిపించితిని. హా రాఘవేంద్రా! సౌశీల్యగుణాభిజాతయగు నీ సీతామహాదేవిని జేతులార నీ కీకారణ్యంబున డించి యీమె దురవస్థనంతయుఁ గన్నులారఁ జూచి యోర్చుటకుందగిన కఠికమానిసినని యీ నన్నే యీమహాకార్యమునందు నియమించితివి? అక్కటా!

దుఃఖపారవశ్యముచేఁ గలిగిన యీమూర్ఛ యింకనెంతటి ముప్పునకుఁ గారణమౌనోగదా? అయ్యో! దైవమా! దిక్కుమాలిన యీరామకుటుంబిని నీవిపత్తునుండి దరిఁజేర్చు వారులేరుగా! కాని,

శా॥ నాచిత్తంబు పవిత్రరామపదచిం ♦ తాయత్తమేనిన్, మనో
వాచాకర్మములందు ధర్మనిరతిన్ ♦ వర్తింతునేనిన్, ధరి
త్రీచక్రంబున "సత్యమేవ జయ"తీ ♦ తి ఖ్యాతి నిక్కంబయే
నీ చూలాలి కపాయముల్ దొలఁగు గా ♦ కీ ఘోరమూర్ఛాగతిన్॥

సీత—(మూర్ఛనుండి లేచి) నాయనా! ఇదేమి కలయా? మునిపత్నులఁ జూచిరమ్మని కదా మీ యన్నగారు నన్నంపినది? మఱిదీ! మాటాడవేమి?

శా॥ అన్నా! లక్ష్మణ! నిందయేమి, ననుబా ♦ యంబూనుటేమీ, కలం
గన్నావో? కలఁతన్ వచించితివో వ ♦ క్కాణింపు మింకొక్కమా
ఱెన్నిక్కే తుకదుర్వియోగము నిజం ♦ బే యైనచో నింక నే
నున్నా, నున్నదిగంగ చెంగట నె,యె ♦ ట్లో యోగ మట్లయ్యెడున్॥

లక్ష్మ—తల్లీ! ఆత్మహత్య యెంతేనిపాతకము. అందున వీరమాతవు కానున్ననీ విప్పుడే దేని తెంపునకుఁ బూనితివా భ్రూణహత్యకుఁ గూడ బాల్పడినదానవగుదువు. దేవీ! కలరూపు నీకు నా నోట నేమని విశదీకరింతునమ్మా.

చ॥ పనిగొని నిన్ను నట్టడవి ♦ పాలొనరించినయట్టిపాపమే
నను దహియింపనుండ భువ ♦ నత్రయపావనివైన నిన్ను దు
ర్జనుఁ డొకఁ డాడినట్టి యపు ♦ రాధ మరుక్తుల నోటిమీఁదుగా
వినుచు దురంతపాపపరి ♦ వేదన కేమయిపోదుఁ దల్లిరో.

దేవీ! నాహృదయము బ్రద్దలగుచున్నది. వక్కాణింపఁ జాలను. ఇదిగో రాజుగారి యాజ్ఞాపత్రము.

సీత— (లోనఁజదివికొని) అయ్యో! ఈనిందోదంతంబు వినియు నిలువు సీరుగా నాశరీరము భస్మీపటలముగాకుండెనే. అయ్యో! నేనెంత పాపమున కోర్చితి. హా రామచంద్రానుజా! మందభాగ్యురాలైన యీజానకికి సౌఖ్యమున కేదియో యొకయంతరాయము సంభవించుచునేయుండును. సౌమిత్రీ! నాఁడామాయామృగరంగంబును, నేఁడీ ప్రజాపవాదమును నీసీత జాతకమునకు దుష్టగ్రహంబులై యామరణాంతము వేధింపఁజొచ్చెనే అయ్యో! అయ్యో! ఎంతటిమాటపుట్టెను. అన్నా! ప్రాణముకన్న మిన్నగమన్నించు మీయన్నగారు నన్నీలాగున నడవిపాలు చేసెనన లోకమీపవాదముఁగూర్చి నిజమని విశ్వసింపకుండునా? సౌమిత్రీ! నిన్నఁగదా మీయన్నగారు "దేవీ! నీవు నాప్రాణముకన్నను నెక్కుడు: ప్రేమాస్పద"వని బహూకరించినది. ఇంతలో నింత విపర్యయంబెట్లు సంభవించెనయ్యో? నాయనా! ఇట్టి యపనింద మీరేచందమున విశ్వసించితిరి?

శా॥ ఆనాఁడంతపరీక్షతోఁ దెలియ లే • దా? పాపమో పుణ్యమో
ఆనిర్ణాయకు లిప్పుడేమయిరి? లేఁ • డా వేల్పుఱేఁ, డగ్ని లేఁ
డా, నీరేజభవాది దేవతలు లే • రా? వారువీరేల లే
దా నన్నింతకునేలు నాపతి మన • స్సాక్ష్యంబు సల్లక్ష్యమై॥

సౌమిత్రీ! అజ్ఞుదాననైన నాకు బుద్ధి యత్యల్పమైనను సకల ధర్మాధర్మ కోవిదుఁడవై సుగుణములయందు మీ యన్నగారి కెందును దీసిపోనివాఁడవు నీవైన నిష్పక్షపాత బుద్ధితో నాయవస్థ యించుక యోజింపుము,

సీ॥ నిందించె నేచూడు • నీచాధముఁ డెవండో పతి తాఁగణించు లే • పాడియయ్య
పాడియే యనిచూడు • నాఁడగ్నియందు నే నుఱికిన కథగూడ • మఱతురయ్య
మఱతురే చూడు మీ • మాట తా నేనాకు మును దెల్పనే మొగ • మోటమయ్య
మొగమోటమే చూడు • తగవెంచి నన్ను నీరాడుదాక భరింపఁ • గూడదయ్య
గీ॥ అకటకట! నిందుమూలాలి • నైన నన్ను విడిచి తథ్యానమైన యీ • యడవియందు
దిక్కెవరు లక్ష్మణా! మీవ • దినకు నింక నెవరు నీరాఘ్చవాను నా • కేది తీరు॥

మఱిఁదీ! ఎంత వైపరీత్యము సంభవించెను. భగవంతుండగు నగ్ని భట్టారకునిచే నాఖ్యాతంబైన నాచరిత్రమున కిప్పుడు మరలఁ బ్రత్యాఖ్యానములు బయలుదేరినవిగా?

లక్ష్మ—దేవీ! దేవయజనసంభవా! మా దురదృష్టవశమున నిట్టియనాచ్యప్రవాదములు సంభవించినవిగాని, నీసౌశీల్యమొక్కరు నిర్ణయింపవలసినదా?

మ॥ అనలుండెవ్వఁడు నీచరిత్రకు నుపా • ఖ్యానంబుగావింప, నీ
తనుసంస్పర్శము సర్వభక్షకతచే • తం గల్గు దుష్పాప మా
తనికిం బాపె, భవన్మహామహిమయా • తంగాక, లోకత్రయీ
జనవిద్రావణరావణాద్యసురహిం • సల్ మాకునుఁ శక్యమే?॥

తల్లీ! ఇట్టి సుశ్లోకవు నీవు పలుగాకులగు నీలోకులకుఁ గాక పోయితివి.

సీత—నాయనా! ఇది నానోఁచిన నోము ఫలము. ఇందులకు లోకులు దూష్యులుగారు.

లక్ష్మ—తల్లీ! లోకులుగారు మొదటినుండియు నేనే దూష్యుఁడను. నీకింతటి ఘోరపర్యవసానమునకుఁ గారణమైన యారావణాపహరణమునకు నాదికారణమే నేను గదా.

మ॥ "దనుజుల్ గ్రుమ్మఱుచుండ్రు, మీవదినె భ • ద్రింబంచు మాయన్న నా
యునికిన్నమ్మి, కురంగమేయఁజన న • య్యో! యోర్మిలే కొంటిగా

వనవీథిఁ దినుడించి రావణున కొ • ప్పంజెప్పితిఁ నాఁడు, త
ప్పనిపాపంబున నేఁడు నీయడవికొ • ప్పంజెప్పితిఁ దల్లిరో॥

సీత—తండ్రీ! ఆవృత్తాంతము తలపెట్టకుము. అప్పటి నాగట్టివాయితన
మునకు నాయంతరాత్మ యిప్పటికెంత క్షోభించుచుండునో యా
పరమేశ్వరుఁడెఱుంగు. ఒప్పులకుప్పవైన నీయం దొకనాఁడైనఁ
దప్పు గలుగునయ్యా? కలలోనైన నీవు నాకపకారంబు దలఁ
తువా నాయనా?

ఉ॥ నీవు మఱందివా తలఁప • నిక్కము బిడ్డవుగాక నాకు, వ
త్సా! వనవాసదుఃఖ మిసు • మంతయుఁ గన్పడకుండ నిత్యముం
బూవులఁ బండులందనిపి • ప్రోచితి నన్నుపచారభంగి; నీ
పావనశీలమెంచక య • వాచ్యములన్ నినుఁ దిట్టితిన్ గదా॥

బిడ్డా; ఏపాపమెఱుంగని నిన్నుఁ బాపపుఁబలుకులాడిన యీపా
పాత్మురాలి కప్పటి శిక్షానుభవము చాలునా? మరల నింతటిదురవస్థ
రాఁదగినదే. తండ్రీ! అందునఁగాని యిందునఁగాని నీవుచేసినదేమున్నది?
మొదటినుండియు నన్నుఁగట్టఁ దాళ్లు నేనే తెచ్చికొంటిని చూడు;

సీ॥ మాయదారిమెకంబుకై యాసపడి, నాఁడు పతి నలయించిన • పాతకంబు
మతిమాలి నాఁడు నీ • హితబోధకై కోక యనఘాత్ము నిన్నుదూ • రిన యఘంబు
కఱకురక్కసునింటఁ • జెఱఁబడి యన్నినాళ్ళొసఁగాలముఁబుచ్చి • నట్టిదోసఁగు
పతిచేతనిరసింపఁ • బడి చిచ్చునన్ జొచ్చి మొండినై జీవించి • యుండుకలుష
గీ॥ మన్నిఁటికి నెల్లముఖ్యమే • నవనిపైన నాఁడుపుట్టువునై పుట్టి • నట్టిపాప
మింతయును బండి నన్నిట్టు • లేఁచుచుండఁ బరులు కారకులనుటకా • స్పదముగలదె॥

లక్ష్మ—తల్లీ! సతీమతల్లీ! ఎంతమాటాడికొంటివి. ఆజన్మపరిశుద్ధు
రాలవగు నీకుఁగూడ నొక పాపమా?

ఉ॥ నీవు పతివ్రతామణివి • నిజజనం బిలకున్ విశేషపు
ణ్యావహమయ్యె, నీచరిత • మా మగనాండ్రకు మేలుబంతి, నీ

పావనమూర్తి నిత్యము పవి♦ త్రతమునన్ గనుఁగొన్న జన్మజ
న్మావిలపాపముల్ దొలఁగ ♦ వానినుఁబోలిన దుర్జనాళికిన్?॥

అమ్మా! ఇట్టి లోకమాతను నిన్నుఁ జేతులార నీకూరారణ్యమున కొప్పగించిన నా ఘోరపాప మెన్నిజన్మాంతరములఁ దీరవలయు? ఇప్పుడు నిన్నూఱడించుటకైన నాకు నోరు లేదుగదా.

సీత—సౌమిత్రీ! నీవమాయికుఁడవు! ఈమందభాగ్యురాలి కూఱట గలిగింపఁగలవా రెవ్వరు? దుర్భర దుఃఖానుభవమునకై యేర్పడినదే కదా యీజన్మము. కాకున్న నీదుర్యోగమేమి? పుట్టినింటఁజూచినను మెట్టినింటఁజూచినను గంపంత బలగమే; జగదేకప్రాజ్యమగు సామ్రాజ్యవైభవమే; లోకేశ్వరేశ్వరుండనం దగిన ప్రాణేశ్వరుఁడే; వినయధురంధరులగు నీయట్టివారు మఱదులే. ఇంత యుండియు నేమి ప్రయోజనము,

చ॥ 'బ్రతికినయంత కాల మప♦ వాదములన్ భరియించి, భార్యయున్
బతియును ముద్దుముచ్చటల ♦ భాగ్యము లేమియు లేక, మొండివై
బ్రతుకు'మటంచు నానొసట ♦ వ్రాసెను తీఱిచి మూఁడుబంతులన్
మతకరిబ్రహ్మ, నీవిపుడు ♦ మార్తువె నాతలవ్రాఁత లక్ష్మణా!॥

లక్ష్మ—తల్లీ! దుఃఖింపకుము. ఎల్లకాలం బీకష్టములే కాఁపురములు చేయునా? ఎప్పటికేమో యెవరెఱుంగుదురు. బండ్లోడలగును, ఓడలు బండ్లగును. ఏనాఁటికైన నీకు శుభదినములు రాకపోవు?

సీత—నాయనా! ఇప్పటికి నిట్లయినదికదా!

సీ॥ కఱకంఠుచాపంబు ♦ విఱిచి నన్నుద్వాహ మాడినినాఁటిగా ♦ ధానురక్తి
అవినయున్ గ్రూరకా ♦ కాసురున్ వెఱపించి నన్నుఁగాపాడిన ♦ నాఁటిప్రేమ
నరహంతిప్రియతా చుప్పు ♦ నాతిముక్కుఁజెవుల్ నఱికి నన్మన్నించు ♦ నాఁటిచెలిమి
వనతాశిఁగట్టి రా ♦ వణుఁగొట్టి నాచెఱం గడతేర్చినట్టి ని ♦ క్కంపునెనరు

గీ॥ నేఁటితో నొక్క పౌరుని ♦ మాటచేత వ్యర్థమగుట్లు నాపాప ♦ వశతఁగాక
రామచంద్రుని దూఱంగ ♦ నేమిగలదు విధివిధానంబు నెవరు త ♦ ప్పింతురయ్య॥

ఇంతకు సౌమిత్రీ! సత్యసంధునకు శ్రీరామచంద్రునకు నాపైఁ గల యపూర్వప్రేమానుబంధ మీయపవాదము వలనఁ దొలంగెనని తలంతునా ?

లక్ష్మ — తల్లీ! ఛాయాప్రభాకరుల యనుబంధమెన్నఁటికైన మాఱునా?

సీత — వత్సా ! మాఱదు నిశ్చయమేకాని, ఒక్క విషయము మాత్రము నాహృదయమును వేధింపక మానదు. చూడు,

చ॥ తనయపనిందఁ బాపికొను ♦ దారికి నేనును లోనుగానె ? యి
ట్లని తుదిమాటకేని తగ ♦ నా? మొగమోటముఁ బెంచి తేనియా
జ్ఞను మరలింతునయ్య? కడ ♦ సారి దనుం బెడఁబాయుచో మనం
బునఁగల నెయ్యముం దెలుపు ♦ ముచ్చటకేనియు నోఁచనైతినా ?

లక్ష్మ — తల్లీ ! అట్లనకు, తనప్రాణముకన్నను బ్రేమాస్పదవగు నిన్ను, పరమపతివ్రతాశిరోమణివగు నిన్ను, నిరపరాధవగు నిన్ను గృహిణివగు నిన్నుఁ దనహృదయము విశ్వసింపని కేవల మిథ్యాప్రవాదమునకై మొగమెదుటఁ గఠోరముగ "నన్నువిడిచి యెందేని యరణ్యభూములకుం బొమ్ము" అని యాజ్ఞాపించుటకుఁ గరుణాస్వభావుండగు శ్రీరామచంద్రునకు నోరాడునమ్మా? చూడు,

చ॥ ఒకయెడ స్వప్రజానికృతి ♦ యొక్కెడ నాత్మసతీవియోగ మా
త్మకువిషమంబులౌ, బలువి ♦ ధంబుల యోజనఁ జేసి, భూమి నే
తకు జనరంజనంబె విహి ♦ తంబగుటన్, మొగమోటమెంచి యిం
తకు ననుఁ బంపె నీపతి మ ♦ నంబెటువంటిదిదో నీవెఱుంగవే ! ॥

క॥ శరణంబిఁక నీచరిత
స్మరణంబే నీదుపతికి ♦ జానకి ! జీవ

స్మరణంబనఁ దగు తన సం
సరణంబుఁ దరింప విరహ • సంతాపమునన్ ॥

సీత—వత్సా! దుఃఖపరవశత్వమున నేమో యాడితిఁగాక, సరళహృదయుండగు నాపతికి నాపైఁగల స్నేహవాత్సల్యం బెఱుఁగనిదాననుగాను. నేను మున్ను రావణకౄరనిర్బంధముననున్న సమయమునఁ గరుణాసముద్రుం డాతండు నాకై యనుభవించిన పరితాప మాంజనేయునిచే విన్నదాననుగానా? అక్కటా! రాజధర్మ మెంతదారుణమైనది. చేపట్టిన యిల్లాలియెడనైన జాలిదలంచుటకు స్వాతంత్ర్యము నొసంగదయ్యెనే? నన్నుఁగూర్చి ప్రజాసముదాయమున వ్యాపించినది మిథ్యాప్రవాదమని తెలిసియుండియు నింతటిసాహసమునకుం దెగి జగదారాధన దీక్షాధురంధరుండగుట, కాకుత్స్థాన్వయప్రదీపకుండగు శ్రీరామ భూపాలున కొక్కనికింజెల్లెఁగాక, యొరులిట్టి వీరవ్రతంబొనరింపఁ గల్గుదురే! ఇంతకు నాయనా! నాకీజన్మమున శ్రీరామచంద్ర చరణారవిందపునసేవాభాగ్య మెన్నంటికైన లభించునా?

సీ॥ ఈకనుంగవ యెన్నఁ • డేనిఁ గన్గొనునో కా మితమూర్తి శ్రీ • రామమూర్తి
ఈకర్ణయుగ మెన్నఁ • డే వినం గలుగునో కపురంపుఁ బలుకు రా • ఘవుని పలుకు
ఈకరద్వయ మెన్నఁ • డేని సేవించునో మోతుప్రదంబు రా • ముని పదంబు
ఈజీవితం బెన్నఁ • డేని పావనమౌనో ప్రాణేశు చెలిమిఁ ద • పంబు కలిమి

గీ॥ ఎన్నఁటికినైన నేవేల్పు • లేని, నేమునీశులేని దయాళులై • యీదురంత
విరహవారాశిలోనుండి • వెలికిఁబైచి జీవితేశ్వరుపజ్జ నన్ • జేర్తురయ్య!॥

లక్ష్మ—తల్లీ! నీవంటి పతివ్రతామతల్లుల సంకల్పంబు లేనాఁటికైన సఫలములుగాకపోవు. దేవీ! నీకింక విన్నవింపవలసిన దేమున్నది?

ఉ॥ దాయలకైన రాఁదగని • దారుణమైన యవస్థ నీకు నె
ట్లో యనుభావ్యమయ్యె, నిఁక • నుమ్మలికం దిగమ్రింగి నీమనో

నాయకు రామచంద్రుని మ • నంబున నిల్పి దినంబు లెట్ట
త్రోయఁగదమ్మ, తాపస వ • ధూటులతోడఁ దదాశ్రమ

సీత—వత్సా! నీకునాపైఁగల భక్తివాత్సల్యముచే నిట్లా
నాయనా! నేనిప్పుడున్న తెఱంగునకుం దోడొక్కరిప
వలసిన దినములాయివి.

మ॥ కలకాలంబిటు చేసికొన్న పతికిం • గాకుండ నేకాకినై
యిల జీవించుట యెంతహైన్యమగు? న • న్నేరైన "నేలా
డిటు వెళ్ళించె వచింపు"మన్న నపుడే • యీప్రాణముల్ పో
తలలోసం దలయెత్తి నేఁబ్రతుకఁజ • న్నా యింతకుం బాత

వత్సా! దురంతమైన నాయీ వియోగదుఃఖము
ళ్ళని పరిమితిలేదుగదా. హతాశురాలనై యొరుల పం
నీచత్వమునకోర్చి యెవ్వరికొఱకై శరీరయాత్ర సాగింతును?

లక్ష్మ—తల్లీ! సకలధర్మ రహస్యంబుల మూలముట్టముగ
నీకెద్దియేని బోధించుట కేనెంతవాఁడను కాని,

సీ॥ తనువుపైరోసి కూ • డని సాహసముఁజేసి పతినిరాముని నిందఁ • బఱుప
తాల్మిపై నొచటనో • తలదాఁచికొనియుండి కష్టకాలంబెట్లొ • గడుప
ఏనాఁటికైన మా • కింతయాధారమౌ నీగర్భమేని మ • న్నింపు మమ్మ
పతియాజ్ఞ మున్నె చె • ప్పక నిన్నువనికీడ్చు తెంపటికే నన్నుతు • మిఁ
గీ॥ ఒదిగి భవితవ్యమునె నమ్మి • యుండుమమ్మ వేల్పులే నిన్ను విభుని క • ర్ప
సెలవొసఁగుమమ్మ నన్ను రక్షింపుమమ్మ కడకు సీతమ్మ! యిదె నమ • స్స

తల్లీ! నేనగ్రజుని పాదోపజీవినని యెఱుంగుదువు. ప్రాణ
సమయమునన్నైన నేనుమాయన్నగారి యాజ్ఞనుల్లంఘించియె
కావుననే యింతటి ఘోరకార్యనిర్వహణమునకై యార్యు
నన్నేనియమించె. తదాజ్ఞానువర్తినై మీయెడ మహాపరాధము?
దుర్భరగర్భాలసవగు నిన్నేకాకినిగా నీకీకారణ్యమున డించి

నింటికిఁబో సెలవడుగుచున్నాను. మన్నింపుము. తల్లీ! నాయెడఁ బుత్త్రవాత్సల్యము మఱవకుము.

(అని పాదములపైఁబడి నమస్కరించి దుఃఖించును)

సీత—(చేతులంటి) నాయనా! దుఃఖింపకుము. మనోవాక్కాయకర్మంబుల నీయందు నాకెంతమాత్త్రము కోపము లేదు. అట్టి జీవితేశ్వరుఁడే కాదు. పుత్త్రసమానుఁడగు నీయట్టి మఱఁదియు లభించుట చేతనే నిజముగా నాజన్మము పవిత్త్రమైనది. జన్మజన్మంబులకు శ్రీరామచంద్రుఁడే ప్రాణేశ్వరుండై లక్ష్మణుఁడేమఱఁది యగుటకు నిత్యము వేయిదేవతలకు మ్రొక్కుచుండెద. నాయనా! నీవిఁక మరలిపొమ్ము.

సీ॥ కన్నీరుమున్నీరు • గా నేడ్చి నీవు నా విధివిధానంబు ద • ప్పింతువయ్య
తడవైనచోమాట • వడుదు వింటికి నేగి మఱఁది లక్ష్మణ! నన్ను • మఱవకయ్య
ముగురత్తలకుఁగేలు • మోడ్చితినని సీత కాఁపురంబడవిలోఁ గలసె ననుము
విభునకు నామాట • నభివాదన మొనర్చి ప్రాణానందనచింత • బాయ ననుము
గీ॥ నడికినోడి తెగించి నజ్జ • విడిచి మొదటఁ బిడప నాకయి తపియించు • విభునికంటఁ
దొరఁగుకన్నీరు నీవైన • దుడువుమయ్య బ్రతికితినయేని గాంతు శ్రీ • ప్పటికినైన॥

నాయనా! నే నదృష్టహీనురాలను అటువంటి జీవితేశ్వరునితో భోగభాగ్యము లనుభవించునంతటి యదృష్టము విధి నానొసటలిఖింపలేదు. అట్టిచిరదుఃఖిని నైన నాకై నీవుగూడ నేలపరితాపము నొందెదవు. మహా దైశ్వర్యముల ననుభవింపఁదగినట్టి నార్యపుత్త్రుని జీవయాత్త్ర నామూలమున దుఃఖభాజనమైపోయెఁగదా. కరుణాస్వభావుండగు నార్యపుత్త్రుండీదుర్భరవియోగదుఃఖమున నేమైపోవునోయని దుఃఖించుచున్నానుగాని వత్సా! నాయవస్థకై నేనంతగాఁ జింతింపను. నే నెక్కడ నుండినను, నార్యపుత్త్రుని కుశలవార్తమాత్రము నాకుఁ దెలియుచుండినఁజాలు. ప్రాణేశ్వరుని క్షేమమే నా క్షేమము.

నాయనా! సౌమిత్రీ! నీవుమాత్రి మెట్టిసమయమునను నార్యపుత్రుని నెంటరిగా సంచరింపనీకుము. నిరంతరము మీ యన్నగారి సన్నిధినే కొలిచికొనియుండుము. చిరంజీవులయిన భరత శత్రుఘ్నులు గూడ నార్యపుత్రుని సేవావిధియం దేమరకుండునట్లు నామాటలుగా వచింపుము. నా చెలియండ్రు నాకొఱకై బెంగపెట్టుకొందురు. వారి నెట్లోయూరార్పుఁడు. అయ్యో! మంద భాగ్యురాలనగు నావలననెంద ఱెందఱి కెంతటి సంతాపము సంభవించినదో చూడు; తండ్రీ! ఇంత కంటె నేనెవ్వరి కేమివార్తలనంపుటకుఁ దగియున్నాను. ఇంతకు నాజీవి తేశ్వరున కేమని సందేశ మంపుదును వత్సా! సన్నివిధికిం బాల్పఱచి నందులకు నేను తనపైఁ గినుకవహించితినని యార్యపుత్రుఁడు తలం చునేమో, వారితో నిట్లనుము,

సీ॥ తనకు లోకాపవా • దము మాసినఁజాలు జీవమే నీయసం • సిద్ధ మనుము
తనకంటెనాకు ని • కేఁపరంబేమి నాతనువాత్మ సర్వంబు • తానె యనుము
తనయాజ్ఞఁ దలమోసి • కొని తపోవనభూమి శీలమే నమ్మి వ • సింతు ననుము
తనువులే దూరము • య్యెనుగాని యాత్మలం దైక్యమిద్దానఁ బెం • పయ్యె ననుము

గీ॥ విరహపరితప్తమయ్యు నా • ప్రేమలతిక యశ్రుజలసేకమున వృద్ధి • నందు ననుము
నిజమెఱిఁగి లోక మెపుడు మ • న్నించు నపుడె మరల నన్నేలుకొనుట ధ • ర్మంబయనుము

లక్ష్మణా! నాకు సంభవించిన యీదుర్భరవియోగమున నేను దుఃఖించుచునే యున్నచో నాకిక్కడ నొక్కక్షణమైన సాగునా? నేను దుఃఖము పూర్ణముగా విడిచిపెట్టినాను. నాజీవితవిషయమై యార్యపు త్రుఁడు సంశయవిహ్వలుఁడుగాకుండ నావచనములుగా నిట్లనుము.

మ॥ లలితస్మేరకలావిలాసము, వినీ • లభ్రూలతావిభ్రమం,
బలఘుప్రేమరసప్రసన్ననయనా • బ్జాలోకనప్రౌఢ, ము
జ్జ్వలతేజస్స్ఫురణంబు, శాంతరసభా • వస్ఫూర్తి మీమూర్తి నీ
స్తులితానందమునన్ భజించుచుఁ దరిం • తున్ జన్మమాత్మేశ్వరా!॥

మ॥ కమనీయంబులు తావకీనగుణము • క్తారత్నముల్ ప్రేమ సూ
త్రమునన్ గుచ్చి, జపక్రమాకలనఁ జే • తఃపీఠి మీాదివ్యరూ
పమునంధించి, నిరంతరానుభవ సే • వా భావనా పారవ
శ్యమునన్ బుచ్చెద జీవయాత్ర, రఘురా • మా! దీనచింతామణీ!॥

వత్సా! సౌమిత్రీ! పొమ్ము నేను భవితవ్యమును బ్రతీక్షించుచు నిచ్చటి తపోవనక్షేత్రంబులఁ గాలక్షేపముఁ జేసికొనుచుందు. నేను దుఃఖమును మఱవనే మఱచితిని.

లక్ష్మ—మేలు, వీరపతివ్రతాశిరోమణీ ! మేలు; ఇట్టి విషమస్థితియందు సహిత మేదోయొకధర్మ నిర్ణయమునఁ గట్టుబడి చిత్తస్థైర్యము నిర్వహించుట ధీరమానసులగు పవిత్రదంపతులకు మీాకు సులభ సాధ్యమై చెల్లుఁగాక, అయ్యో అల్పజ్ఞుఁడనైన నేనిట్టి ఘోర కర్మంబు చేతులారఁగావించి ప్రాణములభరింపఁగలనా, తల్లీ!

ఉ॥ 'నా' యనువారు లేని విజ • నంపు టరణ్యమునందు నిన్నుఁ ద
ల్లీ! యెటుడించిపోదుఁ బురి, • కేగక యిచ్చట నీపదాబ్జముల్
పాయక సమ్మికొల్చి నిర • పాయముగా వసియింతమన్న నే
మో! యెటులాడునో జగ, మం•యో! యెటుఁబోయిన నేమిమూాడునో॥

ఎట్లో మనసు రాయిచేసికొని నిన్నియరణ్యమధ్యమున డించి పోయినమాత్రము నన్నులోకము మన్నించునా?

మ॥ వికలత్వంబున రాముఁడింతపనికం • పెన్ జూడు, తానేమి యె
ర్భకుఁడా? దుర్భరగర్భభార, భయదా • రణ్యంబునన్ డించె, ఘా
తుకుఁ డాలక్ష్మణుఁడంచు నన్నుజనసం • దోహంబు నిందించు మా
టికి; వేయేటికి నింక నే బ్రతుకు కం • టెన్ జచ్చుటే మెచ్చగున్॥

తల్లీ ! అసమర్థుఁడనైన నే నాత్మహత్య చేసికొనవసినదే కాని నిన్ని దురవస్థనుండి తప్పించు యోగ్యతకు నోఁచుకొన లేదు గదా! నామాట యటుండ అమ్మా! ఈసీ పరిభవోదంతము శ్రవణగోచర

మైన యుత్తరక్షణమున, నెంత వైరాగ్యవంతుఁడైనను సీతండ్రి జనక క్షితీశ్వరుండు తన ప్రాణవాయువుల విసర్జింపకుండునా? అయ్యో! ఎంతఘోర మెంతఘోరము నాతల్లీ! జానకీ దేవీ; లేక లేక నేఁటికి నీగర్భమున రఘువంశ విస్తారకంబగు నింత యంకూరము చేకూరనున్న దని యీవల మేమందఱమును, నావల నీపుట్టినింటి బాంధవులందఱు నమందానందభరితులమై యెన్నియో కోరికల నువ్విళులూరుచుండ నన్నిటికి హేతుభూతవైన నీవే కన్నుల యెదుట లేకుండ నీప్రచండారణ్యమున అయ్యో! పతిబంధువిదూరవై, నిర్గతికవై, నిరాధారవై, 'నా' యన్నవారు లేకుండ నల్లాడవలసి వచ్చెనే. అకటకటా; ఏకాకినివై యీకీకారణ్యమున నెట్లు ప్రాణములు రక్షించుకొందువు? మిట్టాడ నరుండులేని యీనట్టడవిలో నిన్నురక్షింపుమని యెవ్వరికొప్పఁజెప్పిపోవుదును? నారాయణా! దీనత్రాణపరాయణులైన కరుణామయులలో నొక్కరును దిక్కుమాలిన యీరామకుటుంబినిం గాపాడువారు లేరుగదా! నావలెనే లోకమంతయు నిష్కరుణమై పోయెనా? ప్రపంచమున విపన్నులయిన సాధుజనములఁ బరిపాలింపఁజాలిన నిర్హేతుకజాయమాన కరుణాలోకనస్వభావు లొక్కరును లేరా! ఓహో! లోకరక్షాదిదృక్షాశాలురగు లోకపాలకులారా! మీలోనెవ్వరైన నీక్షణమునఁబ్రత్యక్షమై యీరామక్షితీశ్వరునర్ధాంగిని రక్షింపలేరుగా! హా నిరంతరాభ్యాగత సేవానిరతులైన యోతపోధనులారా! రామ మయజీవిత, పరమపతివ్రతాశిరోరత్న, మీసీతామహాదేవిని మీరైనఁ గాపాడలేరా! ఓహో!! సిద్ధవిద్యాధరయక్షగరుడగంధర్వులారా! మీరందఱేమూలలడాగియున్నారు? అయ్యో! ఎంతమొఱలిడినను నాయది యరణ్యరోదనమైపోయెనే! నాయట్టిపాపాత్ముని మాట లెవ్వరాలింతురు కాని, పరమేశ్వరుని పరమాద్భుతసృష్టివిలాసమంతయు లోకమున వెల్లడించుచు, ననేకజంతుసంతానములకుఁ గన్నతల్లివలెనున్న

యీవనదేవతామతల్లికే యీనాతల్లి నొప్పఁజెప్పిపోయెదను. అమ్మా! వనదేవతా! నీవు సుగుణవల్లివి. ఆర్ద్రీమానసమున నామనవియాలింపుము. కాలకర్మవశంబున నీకడ నివసింపవచ్చిన యీయిల్లా లెవరనుకొంటివో,

సీ॥ జనకరాజర్షి హా • వనయజ్ఞవేదియం దవతారమందిన • యాదిలక్ష్మి
శివ ధనుర్భంగ ముం • దువగాఁగ శ్రీరాము కేలువైకొన్న ద • ధూలలామ
కసిఁడికోఁతలకోర్చి • యసురాధమునివీటఁ గులసతీత్వమునిల్పి • కొన్నసాధ్వి
తనవినిర్మలచరి • తమ్మును నగ్నికీలలఁ బ్రకటీకరించిన • భవ్యశీల
గీ॥ భగవతి యరుంధతీదేవి • ప్రస్తుతించు పోలఁతులవలంతి, నిందుపాలి • ద్దులపడంతి
పతివిమోగార్త, సీతఁ గా • పాడుమమ్మ ధన్యగుణవల్లి! వనదేవ • తామతల్లి!॥

తల్లీ వైదేహీ! పాపభూయిష్ఠమగు నాజన్మమున కెయ్యది ఫలమో యయ్యది నెఱవేర్చితిని. నేనింకఁబోయెదను. పరమపావనములైన నీచరణారవిందములఁ గడసారి నాశిరంబునఁ జేర్చికొననిమ్ము అమ్మా! నాజన్మమున కింతకంటెఁ బుణ్యావకాశము లేదుగదా.

(అని నమస్కరించును).

సీత—నాయనా! పోయెదవా! నిన్నుఁజూచుచున్నవరకు నాకుదుఃఖము కుదుటఁబడదు కాన నీవు శీఘ్రముగఁబొమ్ము

లక్ష్మ—తల్లీ! పోవుచున్నాను. (కొంతదూరముపోయి మరలవచ్చి సీత పాదములపైఁబడి) అయ్యో! ఎంతయని తెంపువహించెదను. ఇంతలో నెవ్వరేని నీరక్షణకు నేతెంతురేని కొంతసంతసముతో నింటికిఁజేరుదునే. పొద్దుబొత్తుగాఁ గ్రుంకిపోవుచున్నది. నిబిడతరుచ్ఛాయాసముదాయముచే నీయరణ్యము మఱింతకాఱుచీఁకటుల కాకరమై భయజనకముగ నుండునే ఎట్లుపోవుదును. కాలెట్లాడును? తల్లీ!

సీత—లక్ష్మణా! నీవు మరల నాకు దుఃఖమును గలిగించుచున్నావు. నీవు పొమ్ము నాకెవ్వరివలన నేభయమును లేదు. వత్సా! నీకు వెట్టి

గాని నాయట్టిమందభాగ్యురాలికి సులభముగ మృత్యువు సంభవింపఁగలదటోయీ ?

లక్ష్మ—తల్లీ! అట్లుగాదు వీరపతివ్రతాత్వ తేజోవిభ్రాజితవగు నిన్నుఁ జేరి చూడ నెవ్వరికి సాధ్యము ! ఈ యరణ్యమునందైన నేమి నీకు సాయపడని వారెవ్వరు ?

సీ॥ నాగాంగనలు మణీ • భోగాతపత్రంబు లెండ వేళల నుద్వ • హింత్రు గాత
లీలాకురంగ బా • లికలపోలికఁ గ్రోలుపులులు మాలిమితోడ • మెలఁగుఁ గాత
తటిరొయెటెంగి, తమంతఁ • దరులు వాచవులూరు వివిధఫలంబు ల • ర్పించుఁ గాత
విపినదేవత లూడి • గపు సానులై శేయి జోకొట్టి నిదురఁ బు • చ్చుదురుగాత

గీ॥ ఎచటనుండినఁ గానివా • రెవరు నీకు, కాలములు పంచభూతముల్ • గ్రహచయంబు
వేదములు నిన్నియేల నీ • విమలమైన యాత్మశుద్ధియె నీకు వ • జ్రాంగిజోడు॥

కావున నిర్భయముగా నింకఁ బురికేగెదను. తల్లీ! ఇవే పునః పునః ప్రణామములు. (అని పోవుచు) ఓహో సకలధర్మాధర్మనిర్ణయాధికారధౌరేయులై లోకత్రయీశాసన ప్రక్రియా ధురంధరులై ప్రకాశించు నోలోకపాలకులారా! చరాచరవిశిష్టంబగు నాపరమేష్ఠి సృష్టి ప్రపంచంబునంజరుగు కర్మసంఘాతమునకెల్ల సాక్షీభూతులరై యుండు నోసూర్యచంద్రులారా! యమనియమాద్యష్టాంగ యోగానుష్ఠాన సిద్ధులై కేవలధర్మసంస్థాపనార్థమై కారణశరీరముల నవతరించిన యోతపోధనసత్తములారా! ఓతల్లీ! రఘుకులదేవతా భాగీరథీ ! నన్నుఁ బరిపాలించు ప్రభూత్తముఁడును విశేషించి నాకు నగ్రజాతుండును నగు శ్రీరామచంద్రధరణీంద్రునాజ్ఞాబలమున నేఁ డీపరిణతగర్భభరోపేతను, అయోనిజాతను, భువనత్రయ ద్యోతమాన పతివ్రతాత్వ తేజోవిఖ్యాతను, లోకమాతను, నీసీత, నీ యరణ్యభూముల విడిచిపోవుచున్నాను. మనోవాక్కాయ కర్మంబుల నే నిందేయపరాధ మెఱుంగను. నాభావపరిశుద్ధిం బరీక్షించి మీరందఱునాకు సాక్షీభూతులరై యుండి ఋహాపరంబుల నన్ను శిక్షాపాత్రునిఁ జేయక రక్షింపుఁడు.

(అని పోవుచుండఁ దెరలో)

అయ్యో, దండాయనా! ఈప్రాంతమునుండి దీనారవము శ్రవణగోచరమగుచున్నది. పోయి కనుఁగొందము రమ్ము.

సౌధ—అవును. ఎవరైన నభ్యాగతులు వచ్చిరేమో చూచి గురువులగు వాల్మీకులవారికిఁ జెప్పెదమురా.

లక్ష్మ—(ఆకర్ణించి) ఓహో! ఇది భగవానుఁడగు ప్రాచేతసుని యాశ్రమోపాంతమే. హృదయమా! ఇప్పుడు నీవు నిర్భయముగా నుండుము. నేనింకఁ బోవచ్చును. (నిష్క్రమించును.)

సీత—అక్కటా! పుణ్యమూర్తి మా లక్ష్మణుఁ డేగుచున్నాఁడుగదా? నాయవస్థయిటుండ నాతని దైన్యస్థితిఁ బరికించిన నాకు దుఃఖమినుమడియగుచున్నదే! అయ్యో! ఎంతటి కరుణాసముద్రుఁడు, ఎంతటి భ్రాతృసేవాతత్పరుఁ డీ లక్ష్మణుఁడు.

సీ॥ కనుఁగవ నిండ నూ ♦ రునితాంతబాష్పముల్వెలికి రెప్పల నప్ప ♦ ళించుకొనుచు
నా దెసఁ భయము, దై ♦ న్యము, విస్మయము, జాలి దేలు చూపుల వెన్కఁ ♦ దిరిగికనుచు
ననుఁబ్రోవు దీనబాం ♦ ధవులకై యాసతోఁ బలుమాఱు దెసల విభ్రాంతిఁ గనుచు
కనుజూపుమేర ద ♦ ప్పిన వెన్కఁ గేతెంచి మరలుచు వచ్చుచు ♦ మరలఁ జనుచు
గీ॥ చిత్తమేలాగొ రాయిచే ♦ సికొని తనదు ప్రాణముల నాపదంబుల ♦ రక్షగట్టి
పురికిఁ బోలేక పోలేక ♦ బొందితోడఁ బోవుచున్నాఁడు సౌమిత్రి ♦ పుణ్యమూర్తి॥

ఇప్పటి కాతని దివ్యమూర్తి నాకన్నులకుఁ జాటైపోయినది. ఈపాటికి గంగ కవ్వలిదరికిఁ జేరియుండును. అతనితో నేనేమో ధైర్యవచనములాడితిఁగాని యొంటిపై నెక్కడికేగుటకు నాకిపుడు ధైర్యమాగుటలేదు. (వినుట నభినయించి) ఈవంకనుండి మాటలు వినవచ్చుచున్నవి.

(పిమ్మట వాల్మీకి శిష్యద్వయముతోఁ బ్రవేశించును)

సౌధాతకి—గురూత్తమా! ఈయమ యేకాకిఁబోలు నింతకుఁ బూర్వమేడ్చుచున్న దీనురాలు.

వాల్మీ—వత్సా! సౌధాతకీ! ఈయమయెవరో నే నెఱుంగుదును. (అని సీతనుసమీపించి) వత్సా! జానకీ! ఊఱడిల్లుము,

సౌధా—(స్వగతము) జానకియనుచున్నారు. ఈయమ శ్రీరామ
చంద్రుని దేవేరియా యేమి !

సీత—తాపసోత్తమా ! అభివాదనము. (నమస్కరించి) భగవానుఁడా !
ఆర్తనై యున్న నన్ను రక్షింపవచ్చిన దివ్యర్షులు తామెవ్వరో
నే నడుగనచ్చునా ?

వాల్మీ—తల్లీ ! నీవు నన్నెఱుంగవుకాని నేను నిన్నెఱుంగుదును.

మ॥ వినుు వాల్మీకి యటంచు రమ్మ నను; నీ ♦ వృత్తాంతముల్ యోగదృ
ష్టి నెఱుంగంబడె, మాకు నీవిభునకున్ ♦ స్నేహం బనల్పంబు, నీ
జనకుం డుర్ బరమాప్తుఁ, డాదశరథ ♦ క్ష్మాభ ర్తయున్ మేమెఱిం
గినవాఁడే, దిగులొందకమ్మ యనుర ♦ క్తిన్ నిన్ను రక్షించితిన్॥

సీత—తండ్రీ ! పొరపడితిని. పురాణబ్రహ్మవాదులగు ప్రాచేతసుల
మిమ్ము నేనుమాత్ర మెఱుంగ కేమి ? శోకమూర్ఛావివశత్వ
మున మతిమాలి మీయెడ నపచార మొనరించితి, క్షమింపుఁడు.

వాల్మీ—కుమారీ ! యపచార మేమి నాబిడ్డవే కదా నీవు ?

చ॥ మన మునిపల్లె యాతరుల ♦ మాటున నే యొకకూఁత వేటుదా
వునఁగల, దర్ఘ్యముల్ గొనుము ♦ పోవుద, మచ్చట మాతపస్వినీ
జన మరచేతఁ గన్నులిడి ♦ సాకుదు, రీయది నీ గృహంబు, నీ
యనుచరదాసికాసముద ♦ యంబులు సంయమిబాలికామణుల్॥

సీత—తండ్రీ ! ఇట్టి కష్టకాలమున మాపంచకు రమ్మని నన్నాదరించు
నాప్తబంధువులు మీకంటె నాకెవ్వరును లేరు, కాని

చ॥ ననుభరియింపఁ గష్ట, మొక ♦ నాఁటిదిగాదిది నాకు; నెన్ని నా
ళ్ళని మిమువంటి బంధుల గృ ♦ హంబులలోఁ దలదాఁచికొందుఁ, గా
దనివచియింపఁ గాని జన ♦ కా ! కలకాలము మీకు భారమై
దినములఁ ద్రోయఁగా ననుమ ♦ తింతునె యీకొఱగాని మేనితోన్?॥

వాల్మీ—బిడ్డా, యెంతమాటాడితివి! నీవంటి పతివ్రతామతల్లుల సత్క
రించుటకంటె మాతపంబులకు ఫలంబు లితరములుగలవా? అద్ది

గాక మేము నిమిత్తమాత్రులమే కాని మాయాశ్రమవసీతలంబే నీయట్టివారి నెందఱనో భరింపఁగలదు. కావుననే,

చ॥ తడవులనుండి శిష్యసము ♦ దాయముతో నివసింతుమిందు, నె
న్నఁడు తనుయాత్రకై కలవు ♦ నంబడ, మీావని నేల్పుటావుకై
వడి భరియించు మ మ్మతిథి ♦ వర్గము, నెందఱికైన లేదనఁ
గడ కిట మాకుటీరహారి ♦ ణంబులకైనను లేదు మానినీ! ॥

జానకీ! వేయేల? యీపరిసరవనీతలంబంతయుఁ జిరకాలము నుండి యథేచ్ఛగామేము పరిపాలించుచున్నారము. మీారాజులకున్న పరిభవమంతయు మాకును లేకపోలేదు వినుము,

సీ॥ గంగాపగాతరఁ ♦ గములఁదోఁగిన శీతవాతాంకురములు సే ♦ వకులు మాకు
నవనధూమపయోద ♦ సమితిఁగాంచినటించు నలమయూరములు గా ♦ యకులుమాకు
అరివర్గమున కసా ♦ ధ్యములైన పావనాశ్రమములు కొల్వుకూ ♦ టములు మాకు
ఫలసమిద్వల్కలా ♦ దులఁగానుకలొసంగు తరులు సామంత సం ♦ తతులు మాకు
గీ॥ నాటకయె పండు నివరిధా ♦ న్యములపంట, ఆలమందలపాడి భో ♦ గ్యంబు మాకు
పావనంబిందు స్వచ్ఛంద ♦ జీవనంబు అవనిపుల కెంతకంటె సౌ ♦ ఖ్యంబు గలదె? ॥

సీత—జనకా, ఇచ్చటనాకు సౌఖ్యలోపముజరుగునని నేనెంతమాత్ర ముఁదలంపను గాని, అక్కడిమునిపత్నులొకప్పుడు "జానకీ! నిజముచెప్పుము నీప్రాణేశ్వరుఁడేల నిన్ను విడనాడవలసివచ్చె" అని నన్నడిగినచో వారికేమని సమాధానము చెప్పఁగలను. నా మనోనాథుని కరుణాస్వభావము వారెఱింగినవారగుటచే జరిగినవాస్తవ మిదియని చెప్పినను విశ్వసింపరు. నాయందేదియో మహాపరాధమున్నదనియే తలంతురు. నేను నిరపరాధనని నా యంతరాత్మ యెఱుంగును. దైవ మెఱుంగును. ఆర్యపుత్త్రుఁడు గూడ నెఱుంగకపోలేను. ఏనాఁటికేమో వంశచ్ఛేదమొనరించి భ్రూణహత్యాపాతకముగూడ నేలకట్టుకొనవలయునని యింత వఱ కతిభారముగా నీపాపశరీరము మోయుచున్నానుగాని

నాయనా! లేకున్న నీవటుకే యీగంగలో మునింగియుండనా? తండ్రీ! అటువంటి జీవితేశ్వరు నెడఁబాసి యింకను మొండినై జీవింపవలెనా ?

చ॥ అంతటి కాఁపురంబునకు ♦ నాఁటడినైయె, సడిమోసి, మానిశు
ద్ధాంతము పొంతకేఁ దగుదు ♦ నంచెటుపోవుదు; నీవనాంతమం
దంతటిదాననై రఘుకు ♦ లాంకుర మేర్పడు నంతదాక నీ
వంతభరించి, యుంత బల ♦ వంతముమై తరియింతు జన్మమున్॥

వాల్మీ—బిడ్డా! నీవు కంటనీరిడిన నేఁ జూడఁ జాలను — దుఃఖింపకు — ఈ నిందకుంగల కారణార్థము వేఱు

ఉ॥ పుట్టువుతోడనే పరమ ♦ పుణ్యవు నీవయి నేఁటికెట్లొ యీ
పుట్టిననింద యేమరిత ♦ మున్ బొనరింపఁగ లేదుగాని నా,
పుట్టువు మంచిదై, జనక ♦ భూపతిపోలిక, నిన్ను నేను నా
పట్టిగ నెంచి, పెంచికొను ♦ భాగ్యము నాకు ఘటించె జానకీ! ॥

తల్లీ! నీపాతివ్రత్య మెఱుంగనివారు లేరు. నిన్నెవ్వరో శంకింతురను భయ మక్కఱలేదు. నీయుపచారమునకై నేను నియమించు నొకరిరువురు దివ్యపురంధ్రులకుఁ దక్క నన్యులకు నీ వదృశ్యవైయుండునట్లు నీకు వరమిచ్చితిని రమ్ము.

సీత—తండ్రీ! ఇంక నిర్భయముగ నీకడుపున దాఁగియుండెదను.

వాల్మీ—బిడ్డా! నీవు పెఱచోటి కెక్కడికో రాలేదు రమ్ము నీపుట్టినింటికి; పరమేశ్వరుఁడు నిన్నుఁ జేర్పవలసిన చోటికే చేర్చినాఁడు.

ఉ॥ ఈ మునిపల్లెయే మిథిల, ♦ యే జనకుండఁ, దపస్వినీజనం
బే మదినమ్ము బాంధవ, మిఁ ♦ కేటికొఱంత, పషంతులెందురా
రా మునుగానుపుంబురిటి ♦ కై, తమ పుట్టినయిండ్లకున్? గుమా
రీ! మిథిలేశ్వరుండొకఁడు ♦ నేనొకఁడా? నినుఁగూర్మిఁ బెంపఁగన్॥

సీత—నాయనా! అట్లెన్నఁడుఁ దలంపను. ఆ జనకుఁడు నన్ను నాసంతోషకాలమునఁ బెంచెను. నీవో నాయాపత్కాలమునఁ గడుపున నిడికొని పెంచుకొనుచున్నావు. ఆజనకునికన్న నీజనకుఁడే నాకు మిన్నయనుకొన్నను దోషముగాదు.

వాల్మీ—బిడ్డా! అతఁడు జగదేకపూజ్యుఁడు కడుపునఁ గనకున్నను జగదీశ్వరి వగు నీయట్టికూఁతునకుఁదండ్రియై సార్థకనామధేయుఁడయ్యె! నేఁటికి నాతపము సఫలమై నాకులభించితివి. కాని,యతఁడు రాజాధిరాజు. నేనోయడవికాఁపరినగు తాపసుఁడను. అంతటిభోగభాగ్యములతోఁ బెంపలేనుగాని జీవయాత్రికు లోపముండదు.

సీ॥ కలమాన్నముం బెట్టఁ ♦ గలనో లేనోకాని వెదురుబియ్యమున కే ♦ కొదవలేదు
మేటిపణ్యారంపు ♦ మాట యేమోకాని కందమూలముల కే ♦ కఱవులేదు
కలధౌతమణి సౌధ ♦ ములు గల్గవేకాని పర్ణశాలలకు లో ♦ పంబులేదు
జిలుఁగు మేలిమి పట్టు ♦ చీర లేమోకాని వల్కలంబుల కేమి ♦ బాఁతిలేదు
గీ॥ పడకకై దూదిపాన్పులె ♦ క్కడివిగాని పూరిసెజ్జలు వెండి బం ♦ గారుగావు
పెట్టిపోఁతల కొకవేళఁ ♦ బేదనైనఁ గరుణకును నాకుఁ బేదఱి ♦ కంబులేదు॥

తల్లీ! రమ్ము ఇప్పటి నీయవస్థకుం దగిన జీవనమునకు నాపెంపు దగియే యున్నది.

సీత—నీయాదరణము నన్ను దుఃఖము మఱపించినది.

వాల్మీ—బిడ్డా! కన్నులు దుడిచికొని, దారిచూచి నడువుము. సందె చీఁకటిగూడను. (అందఱు నడుచుచున్నారు.) అమ్మా! ఇక్కడ హెచ్చరిక.

సీ॥ పునుఁగు దట్టముగఁ బే ♦ రినరాలు కాల్జారు; పూనికమై తీవ ♦ లానుమమ్మ
సెలయేటిజాలు నిం ♦ చిన యూబులిచ్చోట నవురుముబ్బుల నడ ♦ యాడుమమ్మ
కుశసూచి కంటకాం ♦ కుర పథంబిది కాలినడజాడలనె మెల్ల ♦ నడువుమమ్మ
నేలమీఁదికిఁ జాల ♦ వ్రాలె నీతరుశాఖ తలవాంచి, మెలపునఁ ♦ దొలఁగుమమ్మ
గీ॥ అల్లదే మునియాశ్రమం, ♦ బాలమంద రొప్పికొనువచ్చుబ్రహ్మచా ♦ రులును వారె,
అలరి నారాక లోనికిం ♦ దెలుప నేమొ హరిణకం బిదె రివ్వునఁ ♦ బరుగువాఱె॥

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

ద్వితీయాంకము
సంపూర్ణము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

తృతీయాంకము.

(లక్ష్మణుడును జనార్దనభట్టును బ్రవేశించి యుందురు.)

లక్ష్మ—నాకు మొదటనుండియు నిదియే నమ్మకము.

జనా—ఇంక సందేహమెందులకు? వయసుకూడ మీయూహకు సరిపోయినది.

లక్ష్మ—ఎన్నియేండ్లుండును?

జనా—పండ్రెండేండ్లకు మించ లేదు.

లక్ష్మ—సరిపోయినది. దేవిగారిని విడిచివచ్చి పండ్రెండేండ్లే యైనది. ఉపనయన మైనదా?

జనా—చెప్పితినిగా క్షాత్రకల్పమున నైనదని.

లక్ష్మ—అవును. మఱచిపోయితిని. ఈయమితోత్సాహముతో నాకు మతి తిరుగుడువడుచున్నదిసుమా కాని, జనార్దనభట్టూ! బాలురక్కడనేయుండి జానకీదేవిమాత్రము లేకుండుటేమి? వారు సీతాతనూభవులు కాకుందురా?

జనా—కాకున్న నాక్షాత్రతేజమునకును ఆధనుర్విద్యావైశద్యమునకును నేమందువు?

లక్ష్మ—వీరు పరశురామునివంటి యపూర్వ బ్రహ్మసంతానమేమో?

జనా—అట్లయిన సీతారాముల ప్రతిబింబములగుటెట్లు?

లక్ష్మ—అప్పటికి సీతయే మైయుండును! భర్తృవియోగసంతాపమున ...

జనా—బాబూ! వాల్మీకి భగవానుడుండఁగా నంతపని జరుగనిచ్చునా?

లక్ష్మ—అదియు విచార్యమే. పత్యాజ్ఞ లేకయే జానకియంతటి పతివ్రతా తిలకం బాత్మహత్యc గావించుకొనునా? అదియుంగాక నిరంతరము, నిజహృదయాంభోరుహ కర్ణికాపీఠమున సుప్రతిష్ఠించుకొని నిర్భరప్రేమ సూత్రమునc గూర్పcబడిన శ్రీరామగుణముక్తారత్నములతో జపధ్యానపారవశ్యమున జీవించియుండునని చెప్పిన దేవి తన వాఙ్నియమము తప్పదు. అట్లు తలంచుట పాపాతిపాపము కానీ! జనార్దనభట్టూ! మాజానకీదేవిని రఘుకుల ధురంధరులైన పుత్రులతో మరల మారామచంద్రున కొప్పగించు భాగ్య మీమంద భాగ్యునకు లభించునా?

జనా—నాయనా! నిరుత్సాహమేల. నిజముగా నేదేని దుర్యోగమే సంభవింప నుండినచో నీయాశాంకురములకే యవకాశము లేకుండును. ఇంతలో నీతొందరయేల? నేcడువచ్చునుగదా నారాయణభట్టు.

(నారాయణభట్టు ప్రవేశించి) చిరంజీవికి జయము జయము.

లక్ష్మ—ఏమైనది?

నారా—చూచివచ్చితిని.

లక్ష్మ—ఎవరిని దేవిగారినేకదా?

నారా—కాదు, దేవీసంతానమును.

లక్ష్మ—అయ్యో, జానకీదేవి లేనే లేదా?

నారా—ఉన్నది.

లక్ష్మ—ఎక్కడ?

నారా—ఎక్కడనున్నదో చెప్పలేదు.

లక్ష్మ—ఎవరు చెప్పలేదు?

నారా—భగవానుcడు వాల్మీకి.

లక్ష్మ—నీ వా మహామహునితో మాట్లాడితివా?

నారా—ఆయనయే నాతో మాట్లాడినాఁడు.

లక్ష్మ—నీవుమా చేఁబంపఁబడినవాఁడవని యాయన కనుంగొనెనా యేమి?

నారా—ఆర్షచక్షుస్సున కడ్డమేమున్నది? మన మింతకాలమునుండియుఁ జేయుచుండిన రహస్యపు వేగంతయు నాయన పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పివేసినాఁడు. సీత బ్రతికియే యున్నదఁట.

లక్ష్మ—అమ్మా బ్రతికితిని!

నారా—బయలుపడవలసిన యవసరమువచ్చినప్పు డామెయే బయలు పడునని చెప్పుచు నీకు రహస్యముగఁ జెప్పుమనిన సందేశమిది. 'వత్సా! లక్ష్మణా! సీతారామ పునస్సంయోగమందలి నీదృఢ ప్రయత్నము సఫలముకాఁగలదు. మనరామునిచే రాష్ట్రీయ పౌరజానపద సమావేశ హేతుకమగు నేదేని మహాయాగ మొకటి ప్రారంభింపఁజేయుము. పిదపఁ గాఁదగినది దైవమే యనుసంధించుఁగాక'. అని

లక్ష్మ—విపోత్తమా! దైవ మిట్లనుకూలింపవలయు. లోకాతిశాయ ప్రభావులైన మహామహులకేమేని విపాకము సంభవించినను దన్నిర్వాపణమునకు దైవ మెన్నేని యలోకసాహాయ్యకముల ననుసంధించుచుండును. కాని, సంపూర్ణ వైరాగ్యముచే నేఁడో తేపో తపోవనగమనోన్ముఖులై యున్న మాయన్నగారిచే యాగము చేయించుటెట్లు!

జనా—ఎట్లో; కార్యజ్ఞునకు నీకు దుర్ఘటమేమున్నది?

లక్ష్మ—సరే విచారించెద. ఈయాలోచనలంబడి రాముని నేమరియుంటిని గదా!

జనా—ఆలాగైన మహారాజుగారు నీకై నిరీక్షించుచుందురు. పొమ్ము.

(నారాయణభట్టుతో నిష్క్రమించును)

లక్ష్మ— (పరిక్రమించి, రాముని మందిరము ప్రవేశించును)

(రాముడును, భరతుడును గూర్చుండి యుందురు.)

రాము—తమ్ముడా, భరతా ! చిరంజీవి లక్ష్మణుఁ డింకను రాకున్నాఁ డేమి ?

లక్ష్మ—ఇదిగో వచ్చితి జయము జయము ఆర్యునకు ;

రాము—వత్సా ! ప్రయాణసన్నాహము చేయించితివా ?

లక్ష్మ—సన్నాహమెంతలోఁ గాఁగలదు నిశ్చయమైనచో.

రాము—ఇంకను "నిశ్చయమైనచో" అనుచున్నావేమి ? దురంతమగు చింతాభరముతోఁబాటిరాజ్యభరముగూడ నింకెంతకాలము వహింతును? పర్యాకులవ్యగ్రములగు చిత్తవృత్తులతో రాజ్య కార్యముల నిర్వహించుట యెన్నియనర్థములకో మూలము.

చం॥ తన పరిపాలనం బనవ ♦ ధానతఁ జెందినచోఁ బ్రజానురం
జనము నశించు, దాన నయ ♦ శంబు కొలంబునకెల్లఁ బ్రాఁకుఁ ద
జ్జనపతియుం దురంతకలు ♦ షంబున నిందునసందు నింద్యుఁడై
చను, నటుగాన నట్టి దురిత ♦ సంతతినుండి తొలంగఁజేయన్నా॥

భర—ఆర్యా ! స్వధర్మనిర్వహణమునందు మీకుఁగల యత్యంతాసక్తిచే నెక్కడ నేధర్మచ్యుతి సంభవించునో యని యనునిమేషము మీరు సంశయించుచుందురుగాని, శోకవిహ్వలులై రాజకార్యములందు విముఖులై యున్నారని మిమ్మెవ్వరు ననుకొనుట లేదు. ఎవ్వరి నోట విన్నను,

ఉ॥ పామరులన్న కొందఱాకప్ర ♦ వాదముపైఁ దనప్రాణమైన సా
ధ్వీమణిఁ గానలోఁ ద్రుణగ ♦ ణిం విడనాడి మనంబు మోహచిం

తామలినంబుసేయక, య ♦ థావిధి రాజ్యము నిర్వహించు వి
ద్యామహిమంబు రాఘవ వ ♦ తంసునకే తగునండ్రు భూజనుల్॥

రాము—వీనికేమి ? ప్రజాభిప్రాయములు క్షణక్షణము మాఱుచుం డును. ఇదిగాక లోకమంతయు నేకాభిప్రాయనిరూఢమై యుం డుట యసంభవముగదా,

ఉ॥ "ఒడలు పశంబుగాక యెవఁ ♦ డో యొకఁడాడిన నిందకోడి, రా ముఁడు నడికానఁ బోవిడిచెఁ ♦ బో తనయాలిని, నంతనే సడిన్ గడచెనె? మాటకై, కనుది ♦ నంబుల వ్రేఁకటిదాని నెంత్రము క్కడి పెనురక్కసుండయినఁ ♦ గాని కటా! యిటుసేయునే సతిన్"॥

ఇట్లనువారుగూడ లేకపోరు.

లక్ష్మ—ఈమాట నాఁడే విన్నవింపనెంచితినిగాని యప్పటి మీకార్య నిశ్చయము నన్ను నోఱుమూయించినది. కానిండు. ఎవరె ట్లాడిన నేమి ?

శా॥ లోకారాధ్యులఁ బుణ్యదంపతుల సు ♦ శ్లోకాఢ్యులన్ మి మ్మెవం డో కింపాకుఁడొకండు మైమఱచి, కూ ♦ యుంజూడుఁ డీమాత్రనే లోకోద్దీపకమైన మీచరిత కే ♦ లోపంబు, దేశప్రజా నీకం బేకత మీమనం బెఱుఁగకు ♦ న్నే యింతకాలానకున్॥

రాము—సోదరులారా ! సీతాపరిత్యాగమందలి పరమార్థమును లోక మేకాలమునకైన నెఱుఁగుఁగాక. నాకిప్పుడు కావలసిన దేము న్నది. నేను తపోవనగమనమునందుఁ గృతనిశ్చయుఁడనై యున్నాఁ డను. రాజకవచము దొడిగియున్నంతవఱకే కదా నాకు లోకానుసరణము. నాయనా! భరతా, ఈరాజ్యభర మింక నీవు వహింపఁదగినదే. నేఁడే నన్నుఁ బంపివేయుము.

భరత—ఆర్యా ! నేటికైన నీభరతుఁడు మీచరణదాస్యమునకుం బనికిరాఁడా ? అయ్యో, ఎంతపాపకర్ముఁడను;

మీఱంగూడని తండ్రియానతి మెంయిన్ ♦ మి మ్మాయరణ్యాంబులన్
జేరంబంపి, చతుర్దశాబ్దముల నె ♦ న్నే బ్రిహ్మాకల్పంబుల
ట్లారాధించుచు నీదుపాదుకల, రా ♦ జ్యంబేలితింగాని, య
న్నా! రాకాసిన మీరుపీడిన యయో ♦ ధ్యన్ నేను గాలూనఁగన్॥

నాఁడు సౌమిత్రి కనుగ్రహించిన మీసాహచర్యభాగ్యము
ంనా కనుగ్రహింపఁగూడదా? మీరిప్పుడు తపోవనమునకుఁ బోవు
ం తగదు. కాదని పోవుటయే నిశ్చయించితిరా చిరంజీవి సౌమిత్రికి
్య మొప్పగించి నన్ను మీ వెంటఁ గొనిపొండు.

)—— అట్లెన్నఁడుం జరుగదు; మేమందఱము మీకొడివారమే. ఈవి
వియోగావస్థయందు నార్యపుత్రు నొంటిగా విడిచియుండఁనలదని
పూజ్యురాలగు వదినె నాకానతిచ్చిన సందేశము వినుఁడు.

'ఏ నెందున్నను రాఘవేంద్రుచరణం ♦ బే దిక్కుగానుందు, వ
న్నా! నీవేమఱి కెల్లకాలము తదీ ♦ యచ్ఛాయయుం బాయక
ర్యా! నామాఱుగ' నంచు మావదినె మి ♦ మ్మర్పించె నాకెన్ని యో
హానల్ వెట్టి తదాజ్ఞమీఱ వని కె ♦ ట్లంపింతు మిమ్మొంటిమై॥

)—— అయ్యో! సౌమిత్రీ! ఇంకను మీవదినె యెక్కడ?

పారిరబ్ధంబగు దుష్ప్రవాద పరిభా ♦ వంబోర్చి యున్నాళ్ళు ఘో
రణ్యాంబులయం దనాథగతి వ ♦ ర్తా! సీత జీవించునా?
రంబందని యావియోగపరితా ♦ పగ్లాని కామ్లానయై
దుఙ్ జీవలతాంత మింతవరకా ♦ శావృంతనిష్క్రాంతమై॥

— ఆర్యపుత్రా! అట్టి నిరాశ కవకాశము లేదు. మావదినె బ్రతి
కియే యున్నది. నిరంతరము పతినామామృతరజప ధ్యానాను
సంధానముతోఁ దపోవనక్షేత్రములయందు శుభకాలమును
బ్రతీక్షించుచుఁ గాలక్షేపము చేసికొనుచుండు నని కదా
వక్కాణించినది.

రాము—ఎంతయమాయికుఁడవు సౌమిత్రీ! ఈమందభాగ్యులకు శుభ
కాలముగూడనా ? జీర్ణకాంతారమైనది నాసంసారము. అందు
దుస్సహ యాతనాపోత మగునాతనువు కాలముతోఁబాటు నడు
చుచునేయున్నది. మఱిశుభమనుమాట యేలోకములోనిదో చూడు,

చ॥ క్రిమముగ సీతఁబాసిన జ ♦ గంబునఁ గాలవ్రాతంబులై వసం
తములు గతించె, శారద సు ♦ ధామధురస్ఫురదిందుచంద్రికా
గమములు నిర్గమించె, సువి ♦ కస్వర ధీరమయూరగీతికా
హాములు గతించె నెన్నియొ క ♦టా; గతియింపవు రాముజీవముల్॥

భరత—ఆర్యా! ధీరతవాటింపుఁడు. ఈపరితాపమునకు మేరయెక్కడిది?

చ॥ గడచినదానికై వగవఁ ♦ గా ఫలమెయ్యది? దైవికంబులన్
గడవఁదరంబె కీళ్లయెడఁ ♦ గాని సుఖంబులయందుఁగాని, యె
న్నఁడును మనోవికారచల ♦ నంబు లెఱుంగని మీరె యింతగా
నడలిన మమ్ముబోటి యకృ ♦ తాత్ముల కెక్కడివయ్య ధైర్యముల్॥

రాము—సహోదరులారా! ఇంకను ధైర్యమనుచున్నారా? అంతర్లీ
నమై రగులుచున్న దుఃఖానలముతో నగ్నిపర్వతమువలె లోలోఁ
గాలుచున్నను బైకిగాంభీర్యమే నటించుచున్నాను. ఇది నానాఁటికి
దుర్భరమగుచున్నది.

శా॥ గాయం బేమియుఁగానరాక విషది ♦ గ్ధంబైన శస్త్రంబుగా,
నాయంబుల్ దెగఁగోయుచున్నయది; వ ♦ త్సా! యెన్నఁడీయాతనా
వ్యాయామంబున కంతమో మది నిరా ♦ శాశ్వాసితంబయ్యె నె
ట్లో యంతర్దహనంబునన్ గుములుచుం ♦ దున్ బూదిగా దింతకున్॥

నేఁడు నా ప్రాణబంధువుల మిమ్మందఱ విడనాడి తపోవనమున
కేగుచున్నాఁడఁగాన హృదయమున కవశమై సంక్షోభించి శోకము వెల్లి
విరిసినది.

లక్ష్మ—ఆర్యా! ఇట్టియవస్థలో రాజధానియం దుండిననే కొంత
యూరట కవకాశముండును; కాదా,

గీ॥ నిరతజగదభ్యుదయకార్య • నియతిఁజేసి
చిత్తమంతగ శోకవం • చితముగాదు,
కార్యగతిలేక శోకమే • గతిగ, నేక
తమున వనినుంట కడుఁ బ్రమా • దంబుగాదె॥

రాము—నాయనా! ఇక్కడమాత్రము నాకు శాంతి యెక్కడిది?
జానకీచిరసహవాసచిహ్నితములైన యీమందిరస్థానవిశేషములఁ
బరికించునప్పుడెల్ల నాహృదయము బ్రద్దలగుచుండునే; అల్లదిగో
వినుండు,

మ॥ అనుగుంబ్రేయసిచేత నేర్చి, యలవా • లై నాదుకోల్యేగిరా
కను దూరంబునఁగాంచి నేఁటికిని, "అం క్కా! రాముఁడేతెంచె ర"
మ్మని ముద్దారఁగ జానకింబిలుచునె • య్యారంపురాచిల్క మం
తన మింతింతగ అసహ్యమై తునియకుం • డగాగోయుహృన్మర్మముల్॥

శోకోద్దీపకములగు నిట్టివిషయము లెన్నియో నన్నేచుచున్నను,
వావిడిచి దుఃఖించుటకైన నాకు స్వాతంత్ర్యములేదు. దుఃఖించిన సీతా
పరిత్యాగమువలని ప్రయోజనమే భంగముకాఁగలదు.

లక్ష్మ—ఆర్యా! అట్లయిన మీతపోవన ప్రవేశమునకుఁగూడఁ బ్రజలు
విరుద్ధార్థములఁ గల్పింపకుందురా?

రాము—ఆసంశయముతోడనే యింతకాల మోపికతో నుంటిని.

లక్ష్మ—ఆర్యా! ఇంకెంతకాలమో సంతపింప నక్కఱలేదు. శుభకా
లము రానున్నది. ఇంతలో నేదేని యాగమనుష్ఠింపుఁడు. నిష్కం
టకముగ సామ్రాజ్య మేలుచున్నారు కాని మనసనాతనధరా
నేతల నీతి ననుసరించి, యింద్రాదిదేవతలకుం బ్రీతిగనొక్క
క్రతువునైన నాచరింపకుండుట మనవంశచారిత్రమునకు

లోపమనిపింపదా? అశ్వమేధమనుష్ఠించి మామనోభీష్టముల నెరవేర్పుఁడు. సర్వానిష్టములు తొలంగును.

(తెరలో) హాకుమారా! నీ కీయపమృత్యు వెక్కడ దాపరించె నురా తండ్రీ!

రాము—(ఆకర్ణించి) ఏ మాదీనారవము. అదేమో కనుఁగొనుఁడు.

(బాలుని మృతకళేబరముతో విప్రదంపతులు ప్రవేశించి)

ఎవరయ్యా! మీమహారాజుగా రెందున్నారు?

రాము—విప్రోత్తమా! మీయాజ్ఞకై యిక్కడనే వేఁచియున్నాను. మీ కేమి యాపదసంభవించినది?

విప్రుఁడు—రాజా! చేతులారఁ గన్నుఁబొడిచి కన్నీ రేలగార్చెద వనుచున్నావుగా? చూడు, (బాలునిమృతకళేబరము క్రిందఁబడవైచి)

ఉ॥ కానుపు లేక లేక చిర • కాలమునాఁటికి నేఁటి కేము సం
తానపుముచ్చటంగని ము • దంపడుచుండఁగ నెంతకూ్రుఁడో
గాని యముండు మాసుతు న • కాలముగాఁగడ తేర్చె పుత్రదుః
ఖానల మిట్లు మాకడుపు • నందు రగుల్చుట కేమిధర్మమో?

(అని, శవముపైఁబడి) హాపుత్రా! (అందఱు విభ్రాంతులై చూతురు)

భార్య—రాజేంద్రా! ఈయకాలమృత్యువు మాపాలనే దాపరింపవలయునా నాయనా! చూడు (అనికొడుకుం జూపుచు)

ఉ॥ అక్కట! యొక్కగా నొకకు • లాంకుర మీతఁడు, బ్రహ్మతేజమున్
గ్రిక్కిడు మోమువాఁడు, పదు • నాలుగునిండిన ప్రాఁపపాయపుం
జక్కదనంబువాఁ డఖిల • శాస్త్రములం గడిదేఱియున్నవాఁ
డిక్కడు కే కనంబడియె • నే భువి నీయవినీతి యున్నదే?॥

బ్రాహ్మ—ఓసీ! ఛాందసురాలా! నీవుండుము, ఈ యవినీతి యూరకే దాపరించినదా!

మ॥ పుడమిన్ లోకులయందుఁ దత్తదుచితం ♦ పుంగర్మముల్ నీతిమై
నడిపింపంగల ఱేఁడె యున్నయెడ నా ♦ నా యిట్టి దుర్బాధ లె
న్నఁడు మున్విన్నవిగావు ధర్మమడుగం ♦ టన్ బుట్టె నీ నాఁటి కీ
కడుపుంగోఁతలు, రామభూవిభు కటా ♦ క్షం బేమనన్ భామినీ॥

రాము.—హా హా! ఈ రామునిజీవితమున కెన్నివిషమావస్థలు సంభవించి
నవి. విప్రోత్తమా! శాంతింపుఁడు! విచారించెదను.

బ్రాహ్మ.—రాజా! విచారించిన నింతటిముప్పు వాటిల్లునా? చెప్పుము.
ప్రజలలోని యీ యపమృత్యుబాధలకు రాజవగు నీ వుత్తర
వాదివిగావా?

శా॥ పాపంపున్ విధి మమ్ముఁడించి పసిపా ♦ పం జంపుచోఁ, జూచి, పో
నీ పోనిమ్మని యూరకుంట తగవా ♦ నే నీకు నీ దుర్ణయ
వ్యాపారంబుల నిల్పఁగావలయు భూ ♦ పాలుండవై దుష్టశి
క్షాపారీణత లేనిచో నెవఁడు మె ♦ చ్చుంబూని తీ రాజ్యమున్॥

రాము.— విప్రోత్తమా! ఇది నాయపచారమే, కాని మీరు కొంతశాం
తించినచోఁ బ్రతివిధాన మాలోచింతును.

బ్రాహ్మ.— రాజా; చెట్టంత కొడుకు పడిపోవఁగా మేము శాంతించుట
యెట్లో నీవే చెప్పుము.

సీ॥ పది నెలల్ మోసి క ♦ న్నది, యేత దేకపుత్రిక దీని నెట్టు లో ♦ దార్పఁగలవో
చేతి కక్కఱకు వ ♦ చ్చిన బిడ్డ పడిపోయె బ్రతుకు నాకెటు తెల్ల ♦ వాఱ్పఁగలవో
అలికిన ట్లంకురం ♦ బాటి నాతోఁడీఁబు కులము పేరెటు భూమి ♦ నిలుపఁగలవో
అనపత్యుఁడైన యీ ♦ తని నధోగతిఁ ద్రోయుఁడను దండధరు నెట్టు ♦ లాపఁగలవో
గీ॥ కన్నతలిదండ్రులము మేము ♦ సన్న వెనుక నెవనిచే మాకు నీళ్లు పో ♦ యింపఁగలవో
గద్దె పొంకంబు లాడుట ♦ గాదు నేఁడు బయటఁబడుఁగాక నీప్రజా ♦ పాలనంబు॥

రాము.— అయ్యా! అనుగ్రహింపుఁడు. కర్తవ్యముంగూర్చి యోచింపు
చునే యున్నాను.

బ్రాహ్మ — రాజా! ఇందేమాత్రము పేక్ష యొనరించితివా నీతరమున ధర్మ
ములెల్లఁ దాఱుమాఱు గాకపోవు. ఈ వైపరీత్యములకుఁ గారణ
మేమో యాలోచింపుము. చూడు

శా॥ నాపుత్రుక్ శమనుండు నేబ్రతికి యుం ♦ డక్ జంపు టేలాటిదో,
ఈపాపిష్ఠుఁడు కన్నవారిబుణ మ ♦ ట్టేయుంచి తాఁజచ్చెనె
ట్లో, పోనీయని నీవు సైఁచుటది యె ♦ ట్లో రాజవైయుండి, నీ
భూపాలత్వము నేఁడుచూచెదను నా ♦ పుత్రుండె జీవింపఁడేక్॥

రాము — సహోదరులారా! ఇప్పుడు కర్తవ్యమేమో తోఁచకున్నది.
కానిండు, ఈశవమును దైలద్రోణమునఁ బదిలపఱపుఁడు. పిదపఁ
గాఁదగినది యోచింతము.

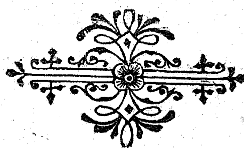
(ఆకసమున)

గీ॥ పృథివి శంబూకుఁడనియెడు ♦ వృషలుఁడొకఁడు
బొందితో నింద్రలోకంబుఁ ♦ బొందఁగోరి
తపము గావించుచున్నాఁడు ♦ దగ్రవృత్తి
వాని వధియించి బ్రాహ్మణా ♦ ర్భకుని మనుపు॥

రాము — సహోదరులారా! చూచితిరా రాజధర్మ మెంతదారుణమై
నదో. కానిండు, మీయిష్టానుసారము యాగాశ్వము విడువఁ
బడుఁగాక! ఇంతలో శంబూకవధార్థమై పోయివత్తును. విప్ర
దంపతులారా! మీబాలుఁడు జీవింపఁ గలఁడు; రండు పోదము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

—* తృతీయాంకము *—

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

చతుర్థాంకము

(తపస్సమాధిలోనున్న శంబుకుఁడును ఖడ్గపాణి యగు రాముఁడును బ్రవేశింతురు)

రాము—ఆహా! ఈతఁడే యాశూద్రతపస్వి కాఁబోలు; ఔరా! ఈతపో మూర్తి నిస్తరంగసముద్రమువలె నెంత గంభీరముగ నున్నది! సమీపించి ప్రశ్నించెదను.

ఉ॥ ఓ యతిలోక యోగనియ • మోజ్జ్వల! యెవ్వఁడవీవు, దుర్ఘటం
బే యభివాంఛితంబునకు • నిట్టి మహోగ్రతపం బొనర్తు, వ
న్నా! యెఱిఁగింపు మేకులము • నం దుదయించినవాఁడవో, వివే
కాయతిఁ గన్నవాఁడవుగ • దా మది దాఁపవుగా, యథార్థముల్

శంబు—(కన్నులు దెఱచి, లేచి) ధన్యోఽస్మి ధన్యోఽస్మి దేవా!

ఉ॥ అక్షరతత్త్వ బోధకుఁడ • వైన జగత్పతి వీవునాకుఁ బ్ర
త్యక్షముగాఁగ నింకను, య • థార్థము దాఁపఁగ నంతపాపినా?
వీక్షణముల్ ఫలించె, విను • మే వృషలుండను శంబుకుండ, సం
దక్షయకాయసిద్ధిఁ బడ • యన్ దపియింతుఁ, దృఢైకదీక్షమై॥

రాము— భద్రా! వివేకవంతుఁడవే, ఇది ధర్మవిపర్యయంబని యెఱుంగవా?

శంబు—చం॥ ఎఱుఁగనివాఁడఁగాను జగ • దీశ్వర! యీయుగధర్మమర్మ మే
నెఱుఁగనివాఁడఁగాను మను • జేశ్వర! నీవు రమేశ్వరుండ వం
చెఱుఁగనివాఁడఁగాను త్వద • మిట్టిది మాకు విపర్యయంబటం
చెఱిఁగి, యెఱింగి నీ వలన • నే మృతిఁగోరి తపంబు చేసితిన్॥

రాము—భద్రా! నావలనమృతియే యేలకోరుచున్నావు ?

శంబు—మత్తేదియు నక్షరసౌఖ్య మొసంగదుగాన.

రాము—దారుణమగు నాకరవాలముచే నీకట్టిసౌఖ్యము లభించునా?

శంబు—లభింపకేమి ప్రత్యక్షమేకదా!

ఉ॥ పాతకమూడ్చు నీచరణ ♦ పంకజరేణు వచేతనంపుఁజ
ట్రాతిని నాతిఁజేయఁగఁ బ ♦ రాత్పర! నీదుకరాసి నాదు మా
యాతనువూడ్చి యక్షరమ ♦ హత్తరకాయ మొసంగదా? జగ
త్త్రాత! హరీ! యెఱుంగుదుఁ గ ♦ దా!. భవతారక! నీమహత్త్వముల్॥

దేవా ! ఆలసింపకుము. ఇట్టి నన్నువధించుట నీశరణాగతత్రాణ బిరుదమునకు లోపమగునని తలంతువా నన్ను దండించువరకు నిన్నుఁ బ్రతిఘటించి, తపమే యొనరింతు. దండ్యుఁడు దండింపఁబడకుండుట రాజునకు దోషముకదా! కానిమ్ము, మనుమార్గ ప్రతిష్ఠాపకుఁడవైన నీవు నీవిధి నిర్వర్తింపుము. ఇదిగో నాశిరము.

రాము—హా! హా! రాజధర్మ మెంతదారుణమైనది.

మ॥ మనుమార్గంబిది యోసి దక్షిణకరం ♦ బా! విప్రసంతానముల్
మనుమార్గంబిది కాన శూద్రమునిపై ♦ నర్జిమ్ము కౌక్షేయక
మ్మనుమానింపక జానకిన్ సుగుణధ ♦ న్యన్ నిండుచూలాలినే
వని మానన్ గల రాముగాత్రమవు గా ♦ వా? జాలి యింకేటికిన్॥

(అని ఖడ్గము ప్రయోగించును.)

శంబు—(దివ్యపురుషుఁడై) దేవా! రఘుకులేశ్వరా !

చం॥ యమునిదిరస్కరించి, యభ ♦ యంబిడుదండధరుండ వీవు మా
కమర, సజీవుఁడయ్యె విగ ♦ తాసుఁడు విప్రసుతుండు; నాకు ని
స్సమశుభమే లభించె నల ♦ శంబుకుఁడన్ దల నీ పదారవిం
దములధరింతు, దీనికిఁ గ ♦ దా మృతిఁగోరితి నీకరంబునన్॥

రాము — భద్రా! ఈ రెండును మాకుఁ బ్రియములే. ఇఁక నీయుగ్ర తపంబునకు ఫలమనుభవింపుము.

గీ॥ పుణ్యములఁ జేసి నిత్యప్ర ♦ మోదములును
శాశ్వతానందములు నెందు ♦ జరుగు నట్టి
తైజసములై వెలుంగు వై ♦ రాజములను
భువనములు నీకు భోగ్యంబు ♦ లవును ధ్రువము॥

శంబు — ఈ పరిభావము నాకు మీయనుగ్రహముచే లభించినదిగాని నా తపస్సుచేఁగాదు, (యోజించి) ఆఁ కాకేమి! తపస్సే నాకు మహోపకారకమైనది. చూడుఁడు,

మ॥ నిను సర్వేశు, జగచ్ఛరణ్యు ఘను ల ♦ న్వేషింతు రట్లయ్యు, నీ
వె నితాంతశ్రమకోర్చి శూద్రునను న ♦ న్వేషించుచుఁ నూఱుయో
జనము ల్వచ్చుటయేదియో యది తప ♦ స్సాఫల్యమే కానిచోఁ,
ననఘా! వెండియు దండకాటవి కయో ♦ ధ్యన్ దాఁటి రానేటికో॥

రాము — భద్రా! దండకారణ్యమా యిది (పరికించి) అవునుగదా!

మ॥ లలితశ్యామలశాద్వలంబు లొకమో ♦ ల్, భీషణాభోగజాం
గలముల్ వేఱొకచోఁ, స్రవద్గిరిఝరీ ♦ కల్లోలభాంకారసం
కులదిక్కూలము లొక్కచోఁ గలకెలం ♦ కుల్ తీర్థశైలాశ్రమం
బులకాంతారము లివ్వియే పరిచితం ♦ బుల్ దండకాభాగముల్॥

శంబు — దేవా! దండకయే యిది. ఇందుండియేకదా తాము పూర్వము ఖరదూషణత్రిశిరులను పదునాలుగువేల ముక్కిడి రక్కసుల నొక్కమ్మడి సంహరించితిరి. అందుచేతఁగదా యీజనస్థానము సిద్ధిక్షేత్రమై నావంటిభీరుజనమునకుఁగూడ నిర్భయసంచారము లభించినది. చిత్తగింపుఁడు,

గీ॥ కలకలంబేమిలేక ని ♦ శ్చలతనున్న
యీ మహారణ్యసీమలం ♦ దిచటఁ గొన్ని;

కొన్ని దిక్కులుమాఱ్మ్రోయు • చున్నవచటఁ
జటులనిర్ఘాతమృగచయా • ర్భటులవలన॥

గీ॥ భూరిగంభీరఘోషల • బుసలతోడ
నాదమై నిద్రవోవు కా • కోదరములు
బంధురశ్వాసపవనపా • ణింధమములు
కాలకూటాగ్ను లిచ్చోటఁ • గ్రక్కుచుండు॥

గీ॥ నేలబొరియలలోఁద్రాఁగ • నీరు లేమి
నెండవేఁడిమి దూఁపిలి, • తొండ లిందుఁ
గొండచిలువల చెమ్మటల్ • గ్రోలుచుండు
భయదములు నిర్జలంబు లీ • ప్రాంతరములు॥

రాము—భద్రా! కనఁబడుచున్నది. ఇది జనస్థానమే. ఇదే యాఖరాసు రుఁడున్నచోటు. ఆహా! యానాఁటి వృత్తాంతములన్నియు నిప్పు డనుభవసిద్ధములై కన్నులం గట్టినట్లున్నవి. (తనలో) వైదేహీ కారామసీమములన్న నెంతయో ముచ్చట. ఆకాంతారములే యివి. ఇంతకన్న నాకు భయానకము లేవి (సబాష్పము)

ఉ॥ ఈవనభూములన్ శ్రమస • హించుచు జానకి ప్రేమమీఱ, "నా,
థా! విరిదేనెతావులకుఁ • దావల మీవని, మిమ్ముఁగూడి యా
హా విహరించుకంటెఁ గల • దా మఱిసౌఖ్య" మటంచుఁబల్కె నా
భావనిరూఢమా ప్రణయ • బంధము వాసెఁగదా హతాశమై!

ఆహా! ఆ ప్రేమరహస్య మేమోకాని

గీ॥ ఎవని కెయ్యది ప్రియజనం • బవును వాని
కదె యమూల్యంపు వింతద్ర • వ్యముగనలరు
ఏదియుం జేయ నక్కఱ • లేదు తనకు
నది. సరసనున్న నెల్లయా • పదలుఁ దొలఁగు॥

శంబు — దేవా! ఈయరణ్యములు దుర్గమములు తాము చూడఁదగినవి కావు. ఈపైవి మధ్యమారణ్యములు, మదకలమయూర కంఠ కోమలచ్ఛాయాదాయాదములైన పర్వతసముదాయములచే నావరింపఁబడి యున్నవి. చూడుఁడు. క్రిక్కిఱిసియున్న పచ్చని లేఁతచెట్ల గుబురులలోఁ బలుతెగల జింకకదుపులు జంకులేక తిరుగుచున్నవి. ప్రశాంతగంభీరములగు వీనియందు,

చ॥ బలియుశకుంతముల్ పఱచి • వ్రాలిన రాలెడు ప్రబ్బపూలతా
వులు నలువంక లోక్కటగు • బుల్కొనుచల్లని తేఁటనీటితోఁ
గులుకుచుఁ బాఱు, జాంబవని • కుంజము లాఱఁగఁబండి, వ్రాలి త్రో
వలనరికట్టుటన్ గుభగు • భధ్వనులన్ లహరీకదంబముల్॥

దేవా! అవి యాకర్ణింపుఁడు

గీ॥ గుహల నంబూకృతమొనర్చు • గున్నయెలుఁగు
టెలుఁగులవి మాఱుమ్రోఁతల • వృద్ధిఁజెందె;
కరులువిఱిచినయందుగు • గణుపు లోడ్చు
కమ్మతావులు కటుశీశి • రమ్ములిచట॥

రాము — (కన్నీరాపుకొని) భద్రా! నీకు మార్గములు శుభములగుఁ గాక! విమాన మధిరోహించి పుణ్యలోకములకుం బొమ్ము.

శంబు — పురాణబ్రహ్మవాది యగు నగస్త్యభగవానుని సెలవుఁగైకొని శాశ్వతస్థానమునకుఁ బోయెదను. (నిష్క్రమించును)

రాము — ఈ కారణమున మఱల నీకాంతారముఁ జూడఁగల్గితిని. గేస్తులమై యారణ్యకులమై మేము చిరకాల మిందు సాంసారికసౌఖ్యములలో నోలలాడితిమి. మదకలమయూరకేంకార సంకులము లగు నాఁటి పర్వతములే యివి. ఇవిగో మంజువంజులనికుంజాభిరంజితములగు నాఁటి యేటిదరులు. అవును,

గీ॥ అదియె కాఁబోలు ప్రస్రవ ♦ ణాచలంబు
జలదమాలికవోలె ద ♦ వ్వులకుఁగూడఁ
దెలియనగుచున్నయది (పరికించి) యగుఁ ♦ దీనిచెంత
భవ్యగోదావరీనది ♦ పాఱుచుండు॥

ఉ॥ ఆరయ దీనికొట్టకొన ♦ యుండె జటాయువుగూఁడు, క్రింద నా
చేరువనుంటి మే ముటజ ♦ సీమల, శ్యామల తీరభూరుహ
శ్రీరుచి గౌతమిన్ బ్రతిఫ ♦ లించి చలించు మనోజ్ఞకాంతి కాం
తార మదే శకుంతకల ♦ నాదవినోదరసైకధామమౌ॥

ఆపంచవటియు నిచ్చటనే. చిరకాల మిచటనే కాఁపురముండు టచే మావిస్రంభ సంభాషణముల కీప్రదేశములు సాక్షిభూతములై యున్నవి. ప్రియురాలి నెచ్చెలి యగు వాసంతియు నిచటనేకదా అయ్యో! ఈ రామహతకున కిప్పుడెంత యాపద సంభవించినది!

చం॥ తడవులనుండి, మేన విస్ర ♦ తంబయి పొంగు విసంబుమాడ్కి,రా
పిడివలనన్ గలక్కుమని ♦ వేఁపెడి లోపలిశల్యఖండమ
ట్లెడద వ్రణంబుమానియు న ♦ దే మరలన్ సెలవేసి వ్రస్సిన
ట్లడఁగిననాఁటిశోక మిపు ♦ డైనటు లే మనసున్ గలంచెడిన్॥

అయినను బూర్వపరిచితములైన యీభూప్రదేశములను జూచె దఁగాక. (నిరూపించి) అహా! మాఱిపోయినదిగదా యీ భూమి సన్నివేశమంతయు;

మ॥ మును పెందుండెఁ బ్రవాహ, మందుఁబులినం♦బుల్ నేఁడుగాన్పించుఁ, జె
ట్లనికాయంబున సాంద్రతావిరళతల్ ♦ మార్పందె, నెన్నాళ్ళకో
కనుటంజేసి మఱొక్కకాన యను శం ♦ కల్గోఁచునేకాని, యా
వనియే యీవనియంచు రూఢి నచల ♦ వ్రాతంబు రూపించెడిన్॥

అయ్యో; తప్పించుకొని పోవుదమనుకొన్నను బంచవటీ స్నేహము నన్ను బలవంతముగ నాఁపుచున్నదికదా!

మ॥ మును పెండేఁ బ్రియురాలితో బహుదినం ♦ బుల్ కాఁపురం బుండియుం
దనివోకెచ్చటిగాథలే సతత మిం ♦ టం జెప్పుకొంచుండు మా
యనుఁగుం బంచవటిం గటా! ప్రియవయ ♦ స్యం మాపి, పెన్బాపి నై
చని యేమోమునఁ గాంతుఁ గానకెటు పే ♦ క్షుం జేసి పోఁజాలుదుం॥

శంబు— (మరలఁ బ్రవేశించి) జయము దేవా! అగస్త్యభగవానులు మీరాక నాచే నెఱింగి, మీకిట్లాదేశించినారు, 'మహర్షులందఱు నీకొఱకు నిరీక్షించుచున్నారు. వత్సలయగు లోపాముద్రయు, నీవు విమానమునుండి దిగునప్పుడు గావింపఁదగిన మంగళసంవిధానమును సిద్ధపఱచికొని నీరాక కెదురుచూచుచున్నది. కాన మమ్మెల్లర సంభావించి నాక్రతువు నెఱవేర్చి పొమ్ము' అని

రాము—భగవానుని యాదేశమెట్లో యట్లే జరిగించెదను.

శంబు—దేవా! ఇటు ఇటు.

రాము—భగవతీ! పంచవటీ! క్షమింపుము. గురుజనాదేశ మతిక్రమింప రానిదిగాన నొక్కక్షణకాల మీరామునకు సెలవిమ్ము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

— ఇది చతుర్థాంకము —

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

పంచమాంకము.

(అనసూయయు మురళయుఁ బ్రవేశింతురు)

అన—వత్సా! మురళా! ఎఱుంగుదువు గదా, మీనాయనగారి ఆశ్ర మునకు వాల్మీకి భగవానులు, జానకితోఁ గూడ నిక్కడ దయ చేసినవిషయము?

ముర—అనసూయాభగవతీ! వాల్మీకులవారిని జూచితినిగాని జానకి నెఱుంగనే?

అన—అవును ఎఱుఁగవు! ఈవియోగావస్థలో నెరులకంటఁబడకుం ట్లామహానుభావుఁడు బిడ్డకు వరము ప్రసాదించినాఁడులే.

ముర—ఆలాగా! అట్లయిన జానకి యిచ్చటనున్నదన్నమాటయేకదా.

అన—ఉన్నది కావుననే నిన్నామె యుపచారమునకు నియమించి న్నాను.

ముర—కృతార్థురాలనే. మఱి రామభద్రుడుగూడ నిక్కడకరు నాఁడని విన్నాముగదా.

అన—అందుకొఱకే భగవతిగోదావరికి సందేశమంపితిని.

ముర—ఏమని సందేశము?

అన—ప్రేయసీ! వినిపాతమువలనఁగలిగిన దీర్ఘశోకసంతాపముచే, రామ భద్రుఁ డిప్పుడు సగమైయున్నాఁడు. ఇక్కడనుండి యతఁ బోవుచుఁ బ్రేయసీచిరసహవాసవిస్రంభములకు సాక్షీభూ లైయున్న పంచవటీప్రదేశములఁ జూడకమానఁడు. స్వభా చేత నెంతధీరుఁడైనను, నిట్టియవస్థలో నుప్పతిల్లు శోకసం

ములు ప్రతి పదము ప్రమాదకరములుగానే యూహింపఁదగి యున్నవికాన, రామభద్రుఁడు మూర్ఛిల్లినపుడెల్ల నీశీతలతరంగ చామరములతోఁ గమ్మఁదనంపుఁ బిల్ల తెమ్మెరల వీఁచుచు నాతని సేదఁదీర్చుచుండుము అని.

ముర—తల్లీ! ఆవాత్సల్యమునకు నీదాక్షిణ్యము తగియేయున్నది; మఱి సీత యెక్కడనున్నదో చూపుఁడు.

అన—గోదావరిమడుగునుండి బయలుదేరినది.

గీ॥ పాలి నవసిన చెక్కిళ్ళు, ♦ వ్రేలుకురులు
చిన్నిమోమున శోకవింత ♦ వన్నెఁగూర్పఁ
గరుణమూర్తియొ మైగొన్న ♦ విరహదశయొ
యనఁగ వనికేగుదెంచె న ♦ ల్లదిగో సీత॥

నేఁ డాయుష్మంతులగు కుశలవులకుఁ బండ్రెండవ యేఁడువచ్చి నది; కానఁ దత్సంఖ్యామంగళగ్రంథి కట్టఁబడును. అందుకొఱకు కామె సూర్యభగవానుని బూజింప వలయు. రమ్ము నీవును నత్సననుసరింతు వుగాని. (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

— ఇది విష్కంభము —

(తెరలో) అమ్మయ్యో; ప్రమాదము, ప్రమాదము;

(అంతటఁ బూలఁగోయు నాసక్తితో సకరుణౌత్సుక్యముగా సీత ప్రవేశించును).

సీత—అహా! ప్రియసఖి వాసంతిమాటయే యిది.

(మరలఁ దెరలో)

మ॥ మునుజేమీఁదుగ, సల్లకీకిసలయం ♦ బుల్ మేసి। యల్లారుగో
మున సీతాసతి పెంచికొన్న కలభం ♦ పుంగున్న

సీత—ఆఁ దానికేమైనది ?

(మరలఁ దెరలో) ప్రేయప్రియాం

గనతోఁగూడ సరోవిహారములసౌ ♦ ఖ్యంబందుచో గర్వమె
క్కిన వేళొక్కగజంబు దాని వడిదాఁ ♦ కెక్ దు ర్మదోద్దండమై॥

సీత—(తొట్రుపాటుతోఁ గొన్నియడుగులునడచి) ఆర్యపుత్రా! నాపుత్రకుని రక్షింపుము; రక్షింపుము. (స్మృతినభినయించి చింతతో) అయ్యో! మంద భాగ్యురాలను. ఈపంచవటీదర్శనమువలనఁ జిరతరాభ్యాసవశములైన యీయక్షరములే నానోట జారుచున్నవి కదా! హా ఆర్యపుత్రా! (మూర్ఛిల్లును)

మురళ—(ప్రవేశించి) సఖి! జానకీ! ఊరడిల్లుము.

సీత—నెచ్చెలీ! మురళా, వచ్చితివా! ఎన్నాళ్ళకు నిన్నుఁ జూచితిని. ఇటువంటి యవస్థలోనున్న నాసమాగమము నీకు మనోవేదనకే కాని సంతోషమునకుఁ గాదు గదా.

మురళ—సఖి! చెలులు పంచికొన్నప్పుడే కాదా దుఃఖమునకుఁ గొంత శాంతి.

(తెఱలో)విమానరాజమా! ఇందే నిలువుము.

సీత—(విని, బెదరుపాటుతో) అహాహా! నెచ్చెలీ! జలధరధ్వానగంభీరమైన యీ వాక్యనిర్ఘోష మెక్కడిదో, శ్రవణగోచరమైనతోడనే మందభాగ్యురాలికి నాకుఁగూడ నేమో యూరట కలిగించుచున్నది!

మురళ—చెలియా! ఎక్కడిదో యవ్యక్తమైన యానినాదముననే యుఱుము విన్న మయూరివలె నింతసంభ్రమోల్లాస మేటికేనీకు?

సీత—సఖి! అవ్యక్తమందు వేమి. సవ్వడింగట్టి గ్రహించినాను. నిశ్చయముగా నార్యపుత్రుని మాటయేయది

మురళ—కాఁబోలు, శూద్రతాపసిని దండించుటకై త్వరాన్వితుఁడైన యారాజు దండకారణ్యమునకే తెంచినాఁడని, విందును.

సీత—బాగు-ధర్మరక్షాతత్పరుఁడుగదా యారాజు.

(పిమ్మటఁ గరుణాశాలియై రాముఁడు ప్రవేశించుచు)

సీ॥ పచ్చరాలపసిండి ♦ భవనంబు లెచ్చోటి ఛాయానపాయ భూ ♦ జములుమాకు
రమణీయమందిరా ♦ రామంబు లెచ్చోటి విరిపందిరులయేటి ♦ దరులుమాకు
వలపించు పన్నీటి ♦ జలదారులే కొండదోనల జాల్గొనుసన్న ♦ సోనలుమాకు
ఇలవేల్పుచుట్టాల ♦ బలగంబు లెచ్చోటి లీలామరంగబా ♦ లికలుమాకు
గీ॥ అట్టి మాపంచవటి యిదే • యుల్లనాఁటి కాఁపురపుఁ జిన్నెలివె వీనిఁ ♦ గాంచినంత
మఱఁగుములుచున్న దుఃఖాగ్ని ♦ మండఁబోవ మోహధూమంబయోనన్ను ♦ ముట్టడించె॥

(తనలో) హా ప్రేయసీ! జానకీ!

మురళ_ ఇదియే గురుజనము శంకించినది.

సీత_(రాముని జూచి) అమ్మయ్యో! గుఱుతుపట్టుటకు సహజగంభీరానుభావమొక్కటి మిగిలియున్నది కాని, చూడు సఖీ, యీయార్యపుత్రుని మూర్తియా యిది. అయ్యో! ప్రాతఃకాలచంద్రమండలమువలెఁ బాలిపోయి కృశించి, శరీరమెంత దుర్బలమైనది! సఖీ! మురళా! నన్నుఁ బట్టుకొనుము.

(చెలిని కౌఁగిలించికొని మూర్ఛిల్లును)

మురళ_చెలీ! ఊరడిల్లుము.

రాము___హా! దేవీ! దండకారణ్యవాస ప్రియసఖీ! విదేహరాజపుత్రీ!

(మూర్ఛిల్లును)

సీత_అయ్యయ్యో! మందభాగ్యురాలిని నన్నే పేర్కొని మూఁతలు పడుచున్న కన్నుఁగవ్వలతో నార్యపుత్రుఁడు మూర్ఛిల్లెఁ గదా. చూడుమమ్మా! యూపిరియు నాడక కటికనేలపైఁబడి యేమో విపర్యాసముగఁ దోఁచుచున్నారు. అయ్యో, మురళా! మురళా! రక్షింపుము రక్షింపుము. నాజీవితేశ్వరు నెట్లయిన బ్రతికింపుము. (పాదములపైఁబడును)

మురళ_కల్యాణీ; నీవే జగత్పతిని బ్రతికించికొనుము. నీకరస్పర్శమే కధా యీతనికి సంజీవనోపాయము పొమ్ము.

సీత—ఏమైననేగాని! ప్రాణసఖి చెప్పినట్లే చేసెదను (అని వేగిరపాటుతోఁ జని నేలపై వ్రాలియున్న రాముని స్పృశించును)

రాము— (ఆనందపారవశ్యమున నిట్టూర్పువిడుచుచు) ఆహా! ఏమిది! హాయి హాయి

చ॥ సలలితచందనద్రుమకి • సాలరసప్రసరంబొ నిండుజా
బిలికిరణాంకురంబుల స్రి • వించిన సారసుధాభిషేకమో
మలమలమాడునాయుసుఱు • మ్రాఁకు లలిం దలిరాకు వేయఁ గ్రొం
జలువల జీవనౌషధి ర • సాయనమో యిది హాయిహాయిరా॥

గీ॥ స్పర్శమిదియెక్కడిదో పురా • పరిచితంబె
చిత్తపరిమోహణంబు సం • జీవనంబు
తాపమునఁ గల్గుసోలింతఁ • బాపుఁగాని
తోన నానందమున సొక్కు • లోనె ముంచు॥

సీత—(కొంతహర్షముతో) అమ్మయ్య త్రిలోకనాథునకు మరలఁ బ్రాణములు చేరుకొన్నవి. (భయకరుణములతో నవ్వలికిఁ దొలంగి) ఇప్పటికీపాటి బహుకృతియే నాకుఁ జాలు.

రాము—(లేచికూర్చుండి) వత్సలయగు దేవిచేఁ బ్రసాదింపఁబడలేదుగదా! కానీ, పరికించెదను.

సీత—నెచ్చెలీ! ఆర్యపుత్రులు నన్ను గుర్తించిరేమో రమ్మావలకు. అభ్యనుజ్ఞ లేకయే నాయంత నేను కల్పించుకొనిన యీసన్నిధానమునకై, మహారాజెంతయో నాపైఁ గోపించును.

మురు—ఓసి! చెలీ! వాల్మీకి వరప్రభావమున వనదేవతలకుఁగూడ నీవగపడవు జడియకుము.

సీత—అవును. ఆవర మున్నదికదా.

రాము—హా! ప్రేయసీ! జనకనందినీ!

సీత—(పొలయల్కతోడి డగ్గుత్తికతో) ఆర్యపుత్రా! జరిగిన వృత్తాంత
మేమి యీస్నేహసంభాషణమేమి? మురళా! వినుచున్నావు
కదా! యేమహాభాగునిదర్శనము జన్మాంతరములకైనను దుర్ల
భమని తలంచుచుందునో యట్టి యార్యపుత్రుఁడు మందభాగ్య
నగు నన్నుద్దేశించి, యిట్లాక్రోశించుచుండఁ జూచి వజ్రమయ
హృదయనై యేమని యీతనియెడఁ గాఠిన్యమువహించి
యూరకుందును, చెప్పుము. ఎఱుంగుదుముకదా యీతనిహృద
యము నేనును, నాహృదయ మీతఁడును. నెచ్చెలీ! నన్నట్లు
నిష్కారణముగఁ బరిత్యజించినను నిప్పుడీవిధముగానున్న యీతనిఁ
జూచుచున్నప్పుడు నాహృదయావస్థ యెట్లున్నదని చెప్పుదును?

రాము—(కలయంజూచి) అయ్యో! ఇచ్చట నెవ్వరును లేరే. హా
ప్రేయసీ! జానకీ!

గీ॥ తనువున మెలంగు ప్రాణయావ ♦ తార మనఁగ
స్నేహరసశీతలంబైన ♦ నీదు స్పర్శ
వలనిపోలింత యిప్పటి ♦ వరకు విడదు
ప్రేయసీ! యింక సాక్షాత్క ♦ రింప వేల?

సీత—ఆహా! ఆర్యపుత్రుని యీశోకాలాపము లగాధదర్శితస్నేహ
సంభారములు. ఆనందనిష్యందులు సుధామయములు. వీనియం
దలి విశ్వాసముచేతఁగదా, నిర్హేతుకపరిత్యాగశల్యమున వధింపఁ
బడుచున్నను నాజన్మము చరితార్థమేయైనది.

రాము—లేదు లేదు; ఇచ్చట ప్రేయసియెక్కడిది. ఇది, సంకల్పపరంపరా
భ్యాసముచే రామభద్రు నావరించిన కేవలభ్రాంతి. అంతకంటె
నేమియు లేదు.

(తెరలో) ప్రమాదము, ప్రమాదము.

('మ॥ మును జేమీఁదుగ ... అను పూర్వార్థము పఠింపఁబడును)

సీత—అక్కటా; ఇప్పుడెవ్వరాపాపిష్ఠిగజము నడ్డగింతురు!

రాము—ఆ! ప్రియసీపుత్రికునిపై డీకొనుచున్న యీదుర్బుద్ధి యెక్కడ!

వాసంతి—(తత్తరపాటునఁ బ్రవేశించి) ఏమీ! రఘునాథుఁడా!

సీత—ఏమీ! నానెచ్చెలి వాసంతియా!

వాసం—దేవా! జయము జయము.

రాము—(నిరూపించి) ఏమీ! ప్రియసఖి వాసంతియా!

వాసం—దేవా! త్వరపడవలయు. ఇక్కడనుండి జటాయుశిఖరమునకు దక్షిణముగానున్న సీతాతీర్థము మీఁదుగా గోదావరిలోనికిం దిగి దేవీపుత్రికుని సంభావింపుము.

సీత—హాతండ్రీ! జటాయూ! నీవులేక యీజనస్థానమిప్పుడు పాడువడి పోయినదికదా!

రాము—హాహా! హృదయమర్మములఁ గోయుచున్నవే యీపూర్వకథా ప్రసంగములు

వాసం—దేవా! ఇటు ఇటు

సీత—నెచ్చెలీ; మురళా! నిజమేసుమీ వనదేవతలుగూడ నన్నుఁ జూడఁ జాలకున్నారు.

మురళ—మఱి సాధారణమా వాల్మీకివరప్రభావము?

సీత—అలాగైన వీరి ననుసరింతము రమ్ము. (పరిక్రమింతురు.)

రాము—భగవతీ గోదావరీ! నమస్కారము.

వాసం—(కనుఁగొని) దేవా! ఆనందింపుము వధూసహచారియై దేవీ పుత్రికుఁడు విజయోల్లాసమున నోలలాడుచున్నాఁడు.

రాము—వర్ధిల్లుఁగాక ఆయుష్మంతుఁడు.

సీత—అమ్మయ్య; ఇప్పటి కీకొడుకింతటివాఁడయ్యెఁగదా!

రాము—దేవీ; నీవుకృతార్థురాలవు.

శా॥ బాలక్రీడల నీవతంసలవలీ • పత్రంబు గైకొంచు ముగ్ధ
బాలాంభోరుహనాళపల్లవములం • బ్రాటించు నూన్యాఁగుదం

తాలగా గ్రాలిన నీసుతుం డితఁడుమా • ద్యద్దంతి నోడించి, నేఁ

డాలంబించెఁగదా కుటుంబిని! వయో • ర్వాంఛైన కల్యాణముల్ ॥

సీత — సౌమ్యదర్శనయగు తనప్రియురాలితో నీచిరంజీవి వియోగ మన్నది యెఱుంగకుండఁగాక నెచ్చెలీ! ఇది యిట్టి దైనదికదా. ఇఁక నాకుశలవు లెట్లగుదురో?

మురల — సఖీ! ఇది యెట్టిదో వారును నట్టివారే యగుదురు.

సీత — చెలీ! ఎంతటియదృష్టహీనురాలను నేను; ఆర్యపుత్రవియోగమే కాక పుత్రవియోగముగూడనా? మురళా! నేను బిడ్డలంగన్న ఫలమేమి? మల్లెమొగ్గలవంటి పలుచని పలువరుసతోడను, మొలకనవ్వులకేకిసలచే మిసమిసలాడు పాలబుగ్గలతోడను నందగించు నాపుత్రకుల ముఖారవిందములనార్యపుత్రుఁడు ముద్దాడు చుండఁగాఁ జూడకపోయితినే!

మురల — సఖీ! చూచెదవు దైవానుగ్రహముచే;

సీత — ప్రాణసఖీ! బిడ్డలు తలఁపునకువచ్చి పాలిండ్లు చేఁపుటచే నిప్పుడు వారి తండ్రిసన్నిధానమున నేనునుక్షణమాత్రము సంసారిణినైతిని.

మురల — చెలీ! అబ్బురమా యిది? సంతానముకదా ప్రణయప్రకర్షమునకుఁ బరమావధి. తలిదండ్రుల పరస్పరానుబంధమును బిగియించునది కానుపేకదా!

వాసం — దేవా! ఈదిక్కునఁదిలకింపుఁడు

గీ॥ అపుడపుడె యంకురించు చి • న్నారిపింఛ

మమరుతఱి సీత పెంచిన • నెమిలి, యదిగో

నీటుతలకుచ్చురత్నకి • రీటమమరఁ

గొమ్మఁగూడి కదంబానఁ • గూయు నిపుడు॥

రాము — ఆనందింపుము వత్సా ఆనందింపుము.

సీత — అవును ఆనెమిలియే యిది

రాము — నాయనా! మయూరకుమారా!

మ॥ వలయంపు న్నటనక్రమంబు లెఱిఁగిం ♦ పన్ దారకాచంక్రమం
బుల గుఱ్తుల్ వెలయించు కంటెకెఁ బటు ♦ భ్రూవల్లరీనాట్యముల్
దళుకుల్ వోయఁ గరప్రివాళమున లందా ♦ శప్రక్రియల్ సూపుచున్
జెలియాడించిన నిన్ను నాసుతునిగాఁ ♦ జింతింతు నశ్రాంతమున్॥

అహాహా! తిర్యగ్జంతువులుగూడఁ బరిచయము మఱచిపోవుగదా!

గీ॥ కాంత మును బెంచునప్పుడే ♦ కడిమిమ్రాఁకు
కొలఁది తొలిపూఁత చిన్నారి ♦ గుమ్మటంబు

సీత — నిజమే. ఆర్యపుత్రులు చక్కఁగా గుర్తించినారు.

స్వజనమునఁబోలె దీన హ ♦ ర్షంబుగనుచు
ఈగిరిమయూర మిట సీత ♦ నే తలంచు॥

వాసం — దేవర యిచటఁ గూరుచుందురు గాక.

గీ॥ కదళికారామమున నీవు ♦ కాంతతోడ
మున్ను శయనించు చలువరా ♦ తిన్నెయిదియె
జేపుమాపిట సీత చే ♦ మేపులిడుట
హరిణకము లిప్పటికి దీని ♦ మరగి చనవు॥

రాము — సఖి వాసంతీ; నేదీనింజూడ లేను. (ఏడ్చుచు నింకొకయెడఁ గూరుచుండును).

సీత — సఖీ, వాసంతీ; ఈప్రదేశము నార్యపుత్రునకు నాకును జూపించి, యేమిపనిచేసితివే. అయ్యో! అయ్యో అతఁడే యార్యపుత్రుఁడు, అదియే పంచవటి, అల్లదియే ప్రియసఖి వాసంతి. అవియే మాకు వివిధవిస్రంభసాక్షులగు గోదావరీపరిసరవనీప్రదేశములు. అల్లవే నాబిడ్డలవంటివైన మృగములు, పక్షులు వృక్షములును. మందభాగ్యను నాకివి యన్నియుఁ గన్నులయెదుట నున్నను, లేనివే కదా. అహ్యో! జీవలోకపరివర్తన మీలాగైపోయెఁ గదా!

హా! దైవమా; 'నేను లేకయీతఁడును, ఈతఁడు లేక నేనును' అని కలయందైన నెవ్వరుదలంచిరి. నాకిదియొకజన్మాంతరావస్థ కాఁబోలు. కావున నేఁటికైన నాయందనుగ్రహముచేఁ గానంబడిన నాజీవితేశ్వరుని బాష్పసలిలధారావ్యవధానములయందుఁ జూచికొనుచుందును.

మురళ—సఖి జానకీ! చూచికొనుము. వెల్లివోడుచుచున్న యానందశోకాశ్రుపూరములతోఁ బ్రేమామృతమును వర్షించుచు దయితాలోకనోత్కంఠచే నుత్తానధీర్ఘమైయున్న నీచూడ్కి పాలకాలువ వలెఁ బ్రియుని నోలలాడించుచున్నది.

వాసంతి—

మ॥ ఫలపుష్పార్ఘ్యము సంగుఁగావుత, తరు ♦ వ్రాతంబు క్రొంద్రేనియల్
దళితాంభోరుహసౌరభంబుల, వనాం ♦ తర్వాయువుల్ వీవుతన్
గలగానంబు లొనర్చుఁగావుత విహం ♦ గశ్రేణి సోత్కంఠమై
చెలిమిన్ వెండి మహానుభావుఁ డరుదెం ♦ చెన్ రాముఁ డీకానకున్!

రాము—సఖి! వాసంతీ! ఇక్కడఁగూరుచుండుము.

వాసంతి—(కూర్చుండి కన్నీళ్ళతో) మహారాజా! కుశలమా కుమారలక్ష్మణునకు?

రాము—(వినమి నభినయించి)

మ॥ తటితో లేచి, కరారవిందములు గం ♦ దన్ సీత నీర్వోసి, ని
వ్వరులన్ మేఁపి కుశాంకురంబులిడి, పెం ♦ పన్ సొంపువాటించు నీ
తరుసారంగవిహంగమప్రముఖసం ♦ తానంబుఁగన్గొన్న దు
ర్భర మీగుండెగలంగినీరగువికా ♦ రంబేదో నన్నే చెడున్

వాసం—మహారాజా! నిన్నే అడుగుచున్నాను. కుశలమా కుమారలక్ష్మణునకు?

రాము—(స్వగతము) ఓహో! "మహారాజా" అని ప్రేమలేని యామంత్రణము నాకును, సౌమిత్రియెడ మాత్రము బాష్ప

గద్గదాక్షరముగాఁ గుశలప్రశ్నమునా? ఇందువలన సీత
త్యాగవృత్తాంత మీమెకుఁ దెలియవచ్చినదనియే తలంపవ
(ప్రకాశముగా) ఆఁ కుశలమే కుమారునకు.

వాసం—ఓ దేవా! ఏమందును! క్రూరుఁడవైపోయితివే.

సీత—సఖి వాసంతీ! నీవే యిట్లాడుచుంటివేమి? ఆర్యపుత్రుం
రకుఁ బ్రేమపాత్రుఁడై యుండఁగా విశేషించి నీకుఁ జెం
సిన దేమి?

వాసం—ఆహా! ఎన్నియిచ్ఛకము లాడితివి. ఎన్ని నయగార
వెల్లడించితివి?

చం॥ అమలమతీ! మదీయహృద • యంబునకుం హృదయంబ వీవు
ణమునకుఁ బ్రాణమీవు, నయ • నంబులఁజంద్రిక వీవు, గాత్ర
దమృతరసంబ వీ వనుచు, • నమ్మెయి నన్నిప్రియంబు, లన్నితీ
యము లని, యీవిముగ్ధనె క • టా! (నిట్టూర్పు విడిచి)
యిఁక నెందుల కాప్రసంగముల్॥ (మూర్ఛిల్లు

మురళ—అవును; వాక్యము ముగింపకుంటయు, మూర్ఛయుఁ
యున్నవి.

రాము—సఖీ! ఊరడిల్లుము.

వాసం—దేవా! ఇంతటియకార్య మొనరించితివేమి?

సీత—వాసంతీ చాలు నూఱకుండుము.

రాము—లోకము సైరింపదని,...

వాసం—అది యేమికారణమున?

రాము—ఏమో దానికే యెఱుక

ముర—నిందింపవలసినదే లోకమును.

వాసం—ఏమిమాట యిది.

ఉ॥ ఓయి కఠోర! నీకు యశ మొక్కటియేగద వాంఛితార్థ, మ
త్యాయత మింతకంటెఁగల దా యిల ఘోరతరాపకీర్తి, య
న్నా! యటవీస్థలిన్ బడి య నాథ, మృగేక్షణ యేమియయ్యె నో
హా! యధినాథ! యెంతపని కోర్చితి వేమనుకొంచునుందువో॥

సీత—సఖీ వాసంతీ! అనరాదుగాని నీవే దారుణవు కఠోరవును. క్షోభించుచున్న యార్యపుత్రుని మఱింత క్షోభింపఁజేయుచున్నావు.

రాము—

మ॥ చెలి! యింకేమని తెల్పుదున్ సతి గతిం జెన్ గానలోఁజిక్కి, వి
హ్వలయై తల్లికిఁబాయు లేడిపసిపా పంబోలి, నీరాను పొ
ద్దుల గర్భంబతిభారమై జవజవన్ దూఁగాడుచోఁ బండు వె
న్నెలతోఁ బోలు తదీయకాయలతికన్ మింగెన్ వనీసత్వముల్॥

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఇదిగో నేను బ్రతికియే యున్నాను.

రాము—హా ప్రియా! జానకీ! యెక్కడనున్నావు?

సీత—అయ్యో, అయ్యో, ఆర్యపుత్రులు నాకొఱకై వావిడిచి యేడ్చుచున్నారు గదా!

మురల—చెలీ! జానకీ! ఇప్పుడింతకంటెఁ గర్తవ్యము లేదు. దుఃఖితులు దుఃఖోపశమనము గావించుకొనవలసినదే,

గీ॥ వరదవడి, దట్టముగ గట్టు లొరయు నపుడు
గండి తెఱచినచోఁ దటా కంబు తెగదు
విపుల శోకంబుచేత క్షో భించు నపుడు
బిట్టు విలపించుచో గుండె వ్రీలిపోదు॥

రాము—అక్కటా! ఈ రామభద్రుని జీవయాత్ర యెటుచూచినను గష్టతరమై పోయెనే.

మ॥ ధరణీపాలనమా, యథావిధిగఁ గ ర్తవ్యంబు, తాదృక్ప్రియా
విరహంబా మిడిమెండ కొఱ్ఱెరినటుల్ వేధించుగా జీవముల్

బరివర్జించి, తనంత, నేడ్చుటకునై ♦ నన్ బ్రోవ ప్రియాలేదు, డె
ప్పరపుం గుండెభరంబుదీర నిపుడే ♦ డ్వంగల్గె మేలే కదా !

హా హా దుర్భరము దుర్భరము—

శా॥ వీల్కున్ డెందము శోకతీవ్రత ద్విధా ♦ భిన్నంబుగా దింతకున్
గూల్కున్ మేను గలంగి మోహమున వీ ♦ డ్కోదింకఁ జైతన్యమున్
గాల్కున్ నిల్వ్వన దేహ మాంతరశిఖిన్ ♦ గాదింతకుం బూది యి
స్సీ! లోమర్మము లంటఁ గోయు విధి వి ♦ చ్ఛేదింప దీజీవమున్॥

సీత—ఇటువంటిదే యీదుఃఖము.

రాము— ఓనాయనలారా! పౌరజానపదులారా!

మ॥ అనుకూలింపక పోయె దేవి భవనం ♦ బందుంట యేమీకుఁ. గా
నని కాననన్ దృణమట్లు వీడి, లవమై ♦ నన్ వెన్కఁ జింతింప, నేఁ
డనుభూతప్రియబాంధవంబులగునా ♦ యాభావముల్ మానసం
బున రేఁగన్ విలపింతు నియ్యెడ క్షమిం ♦ పుండయ్య నేదీనుఁడన్॥

ముర—ఈశోక సాగర మతిగంభీరముగనున్నది.

వాసం—దేవా! గడచినదానికై వగచి యేమిప్రయోజనము? ధైర్య
మవలంబింపుఁడు

రాము—సఖీ వాసంతీ! ఇంకను ధైర్యమనుచున్నావేమి?

గీ॥ జానకీశూన్యమైన యీ ♦ జగతియందుఁ
బదియు రెండేండ్ల కాల మి ♦ ప్పటికి జరిగె
'సీత' యనుపేరుగూడ న ♦ శించిపోయె
'రాముఁడు నశించె' ననుమాట ♦ రాకపోయె॥

సీత—అమ్మో! మురళా! ఆర్యపుత్రుని యీవిలాపములచే నేను
విమూఢనై పోవుచున్నాను.

ముర—నెచ్చెలీ! నిజమే స్నేహార్ద్రశీతలంబులయ్యు శోకనిష్ఠురములగు
టచే నీకీపలుకు లంతహృద్యములుగావు. ఏలయన నివియెల్ల విష
రసమలీమసములైన తేనెసోనలై నీమీఁదఁ గురియుచున్నవి.

రాము—సఖీ వాసంతీ! ఇంకెంతకాలము సైరింతును.

మ॥ నరముల్ గాడఁగనాటుకొన్న విషదం ♦ ష్ట్రంబోలి; డెందాన ని
ష్ఠురతర్కగుచ్చి మెలిక్రమలంచుకొఱకం ♦ చుంగాలముంబోలి దు
ర్భరమై దారుణశోకకీల మిటుమ ♦ ర్మశ్రేణులంబట్టి యే
డ్తెఱమై చీల్చుచునున్న నొవ్వుకొన లే ♦ దే యొండిసై నెచ్చెలీ॥

సీత—అక్కటా! ఎంతటి మంద భాగ్యురాలను; ఆర్యపుత్రున కీవిధ
ముగ మాటిమాటికి నాయాసము కలిగించుచున్నాను.

రాము—సఖీ వాసంతీ! ఈవిధముగ నంతఃకరణమును జలియింపనీక
యెంత చిక్కబట్టుకొనియున్నను బూర్వానుభూతములగు నా
యావస్తువుల సందర్శించుటచే నిప్పుడు నాకీ సంక్షోభము
తటస్థించినది. ఈ యావేగము నరికట్టుటకు నే నెట్టిగట్టియత్న
ము లొనరించుచున్నను నవియెల్ల, మహాప్రవాహరయము
నందు, సైకతసేతువవలె భిన్నములై బలాత్కారమగు కొం
డొక వికారము నన్నావరించుచున్నదిగదా!

సీత—అయ్యో! దుర్వారవిప్లవారంభమగు నార్యపుత్రుని యీ
దుఃఖసంక్షోభముచే నాహృదయము, తనదుఃఖావస్థను మఱచి
పోయి కలగుండువడుచున్నదిగదా!

వాసం—(స్వగతము) ఈ మహానుభావుఁ డత్యాపన్నుఁడై యున్నాఁడు;
కావునఁ బ్రసంగాంతరమున కీతని హృదయము మరల్చెదను,
(ప్రకాశముగ) దేవా! పూర్వానుభూతములైన యీజనస్థాన
ప్రదేశముల నించుక పరికింపుఁడు.

రాము—అట్లేకానిమ్ము (లేచి పరిక్రమించును.)

సీత—ఆహా! ఈవాసంతి దుఃఖోద్దీపకముల నే వినోదోపాయములని
భ్రమించుచున్నది కదా.

వాసం—దేవా! జ్ఞాపకమున్నదా?

మ॥ కనుగొ మ్మోసోదరింటనే చెలియ రా • కన్ వేచియున్నావు, మా
నిని గోదావరి రేవునం దిసుక తి • న్నెన్ హంసలన్ గాంచుజో!
కను జాగ్రై చనుదెంచు చీవు పొలయ • ల్కంగొన్న సన్నం గ్రహిం
చి నవాంభోరుహకోరకాభము రచిం • చెన్ భీతి సేవాంజలిన్

సీత—వాసంతీ! కఠినురాలవుగదా నీవు; హృదయమర్మశల్యములఁ గద
లించు నీలాటివృత్తాంతములతో మాటిమాటికి మందభాగ్యు
రాలిని నన్నును, ఆర్యపుత్రునింగూడ సంతపింపఁ జేయుచున్నావు

రాము—హా చండీ! జానకీ! ఇందందుఁ గానఁబడుచున్నట్లుండియు జాలి
వహింపవుగా!

శా॥ హా దేవీ! హృదయంబుభిన్నమగు, వ • క్షోదేహబంధంబులున్
లేదయ్యెన్ జగమే, దహించు నమితా • గ్నిజ్వాల లోలోపలన్
మీఁదుంగ్రిందు నెఱుంగ కా త్మము తమోం • ధీభూతమై పోయె హా!
హా! దౌర్భాగ్యుఁడ నేమిసేయుదు, విమో • హాంభోధిలో మున్గితిన్॥

(అని మూర్ఛిల్లును)

సీత—అయ్యో అయ్యో! ఆర్యపుత్రుఁడు మరల మూర్ఛపోయినాఁడు
గదా!

వాసం—దేవా! ఊరడిల్లుము. ఊరడిల్లుము.

సీత—హా! జీవితేశ్వర! సకలలోకైక కల్యాణమూర్తివైన నీవు, మంద
భాగ్యురాలనగు నానిమిత్తమై మాటిమాటికి జీవితసంశయ
దారుణంబగు నీలాటి యవస్థాపరిణామము ననుభవించుచుంటివే.
సఖీ మురళా! ఇఁక నేఁ బ్రతుక లేను.

మురళ—చెలియా! ఊరడుము. మరల నీకరస్పర్శమే రామభద్రునకు
సంజీవనోపాయము.

వాసం—అయ్యో, ఇఁకనేమిగతి, ఇప్పటికిని మూర్ఛదేరకున్నాఁడు
హాప్రియసఖీ! జానకీ! నీప్రాణేశ్వరు నింకను సంభావింపవేమి?

(సీత తత్తరపాటుతో సమీపించి రాముని హృదయమునందును, నెన్నొసటియందును స్పృశించుచున్నది.)

వాసం—అమ్మయ్య రామభద్రునకు మరలఁ బ్రాణములు చేరుకొన్నవి.

రాము—ఆహా! ఏమిది.

గీ॥ తనువునందున్న లోవెలి ♦ ధాతువులను
అమృత రస లేపముల నోల ♦ లార్చినట్లు
స్పర్శ మేదియో మరల జీ ♦ వం బొసంగి
ముంచె నాకస్మికానంద ♦ మూర్ఛలోన॥

సఖీ వాసంతీ! అదృష్టవంతురాలవు

వాసం—ఏమి యేమి?

రాము—మఱేమున్నది. మరల జానకి దొరక నేదొరికినది.

వాసం—రామచంద్రా! ఆమె యెక్కడ?

రాము—(స్పర్శసుఖమనుభవించుచు) ఇదిగో యెదుటనే యున్నది.

వాసం—ఓయీ ప్రియసఖీవియోగదుఃఖమున నిదివరకే దహింపఁబడుచున్న యీ మందభాగ్యురాలిని, మాటిమాటికి మర్మచ్ఛేదకఠోరములగు నీలాటి ప్రలాపములచే నేల దహించెదవు?

సీత—ఆహా! అవ్వలికిఁ దొలంగి పోఁదలంతుఁగాని, అంతటి దీర్ఘదుర్భరమైన నా సంతాపమునుగూడ రవంతలో నడఁగించునదై చిరతర స్నేహప్రసన్నశీతలంబైయున్న యార్యపుత్రుని యీకరస్పర్శముచే వజ్రమయమగు టంకమున నతికింపఁబడినట్లు నా హస్తమీవలకు రాకున్నదే!

రాము—సఖీ వాసంతీ! ప్రలాపములుగావు నిజముగ సీత దొరికినది.

చం॥ పరిణయవేళఁ గంకణ శు ♦ భంకర మేకర మందికొంటి, నే
కరమనుభూతమయ్యెఁ జిర ♦ కాలము నాకు, యథేచ్ఛమై సుధా

ఘురశిశిరంబులైన యుప • చారములఁ గరకాతుపారసుం
దరలవలీప్రవాళలలి • తం బిపు డాకరమే గ్రహించితిన్॥

సీత—అయ్యో అయ్యో! ఆర్యపుత్రసంస్పర్శమువలని విమోహముచే
నాకుఁ బ్రమాదముసంభవించెనే!

వాసం—అకటా! ఉన్మాదమే!

సీత—(సంభ్రమమున విడిపించుకొని యవ్వలికేగును)

రాము—హా; హా; వాసంతీ ప్రమాదమేయైనది.

వాసం—దేవా! ఏమి ఏమి.

రాము—ఇంకేమున్నది.

గీ॥ జడము, ప్రస్వేదకంబు, చం • చలమునైన
సకియ చిగురాకుఁజే యిట్టె • జాఱిపోయె
జడము ప్రస్వేదకంబు చం • చలమునైన
నాకరమునుండి యున్న దు • న్నటులెయుండి॥

సీత—అయ్యయ్యో! ఆర్యపుత్రుఁడిప్పటికిని దన్నుఁ దాఁ దెలిసికొన నేర
కున్నాఁడు. నేత్రములకింకను నైజవిలాసమురాలేదు. కను
జూపులు నిశ్చలములై యెదుటనున్న విషయమునుగూడ సం
గ్రహింపనేరక యూరక ఘూర్ణమానము లగుచున్నవి.

తమస—(సస్నేహకౌతుకమున సీతను నిరూపించి)

గీ॥ నాతిమేను ప్రియస్పర్శ • నాతి హర్ష
మునను జలియించి, చెమరించి • పులకరించెఁ
బవనమునఁ దూఁగి తొలకరి • వానఁ దోఁగి
కోరగించుకదంబంపుఁ • గొమ్మ పోలె॥

సీత—ఓహో! "పరిత్యజించిన మగనిపై దీని కింత యనురాగమేమి"
యని ముసళ నన్నుఁ జూచి యేమనుకొనుచున్నదో యని నాకు

రాము—హా ! ఏమిది జానకి లేనే లేదే ! ఓసీ నిర్దయురాలా ! వైదేహీ!

సీత—ఆ నిజముగా, నేను నిర్దయురాలనే, ఇట్టియవస్థలోనున్న మిమ్ముఁ జూచుచుండియు జీవించియున్నాను.

రాము—హా ప్రేయసీ ; ఎందున్నావు? అనుగ్రహింపవా ? ఇట్టి నన్ను విడనాడిపోవుట నీకుఁదగునా ?

సీత—ఆర్యపుత్రా ! విపరీతముగాదా యిట్లనుట

వాసం—దేవా శాంతింపుఁడు, మేరమీఱిన వియోగదుఃఖముచేఁ బరవశమైన మీహృదయమును, లోకోత్తరమైన మీధైర్యముచేతనే కుదుటఁబఱచికొనుఁడు. ఇక్కడ నాప్రియసఖి యెక్కడిది?

రాము—నిజమే, లేదు; ఉన్నచో వాసంతికైన నగుపడదా? ఇది స్వప్న వృత్తాంత మేమో ! నేను నిద్దురపోలేదే ! మొదలు రామునకు నిద్ర యెక్కడిది ! ఇది నిశ్చయముగా నిరంతరసంకల్ప పరంపరలచేఁ గల్పింపఁబడిన కేవల చిత్తభ్రాంతి. ఇదే సర్వథా నన్ను వెన్నాడుచున్నది.

సీత—కఠినురాలను నేనే యార్యపుత్రుని మోసగించితిని.

వాసం—దేవా ; చూడు చూడు,

మ॥ ఉరుదైతేయు నయోరథంబిదె, జటా ♦ యుర్భిన్నభిన్నంబు; త
త్తరవాహంబు లవే, పిశాచముఖముల్ ♦ కంకాళశేషాంకముల్;
ఖరుఁ డిచ్చోఁ ఛటజటాయుపక్షయుగము ♦ త్పాటించి రోషోజ్జ్వల
ద్ధరణీజం గొనిపోయె మింటఁ జలదం ♦ తశ్చంచలాబ్దంబనన్ ॥

సీత—(భయముతో) హా! ఆర్యపుత్రా! తండ్రి వధింపఁబడుచున్నాఁడు. రక్షింపుము రక్షింపుము. నే నపహరింపఁబడుచున్నాను.

రాము—(వేగమున లేచి) అరేపాపీ! తాతప్రాణసీతాపహారీ! ఎందుఁ బోయెదవురా ?

వాసం—దేవా ! రాక్షసకులప్రళయధూమకేతూ ! ఇప్పుడును నీక్రోధమున కాస్పదముకలదా ?

సీత—అహ్హా ! ఉన్మత్తనైతినే !

రాము—ఇప్పుడు నిజముగాఁ బ్రలాపమే చేసితిని. ఇప్పటి వైపరీత్య

మట్టువంటిదికాదు. ఇది వేఱువిధమైనది. అక్కటా!

ఉ॥ ఆవిరహం బుపాయనివ • హంబుల నిత్యవినోదహేతుకం
బై, వివిధోగ్రసంగర వి • హారములన్ జగదద్భుతావహం
బై, విసువేది శాత్రవ వ • ధావధి సైఁపఁగనయ్యె ము, న్నయో!
ఈవిరహాబ్ధి కేయవధి • యేది ప్రతిక్రియ నేఁడు సైఁపఁగన్॥

సీత—ఏమీ దీని కవధియే లేదుగా! హా మందభాగ్యురాలను జెడి
పోయితిని. (ఏడ్చును.)

వాసం—దేవా! దీనికిఁ బ్రతిక్రియయే లేదా!

రాము—ఇంకేమి ప్రతిక్రియ వాసంతీ! హా హా కష్టము

సీ॥ కపికులేశ్వరుని స • ఖ్యం బెందుఁ గొఱగాదు
కపిసేన లెచట న • క్కఱకు రావు
జాంబవన్మతికి లే • శం బెందుఁ బని లేదు
హనుమంతుఁడేని యెం • దరుగలేఁడు
ఎచట సేతువు నలుం • డేని నిర్మింపలేఁ
డలవిభీషణుఁడే ని • రర్థుఁడెందు
సౌమిత్రిబాణసం • చయ మెందుఁ జొరలేదు
నాశక్తి కెందు య • త్నంబె లేదు
గీ॥ అక్కటా! యట్టిదుర్గమం • బైనచోట
నెచటనున్నావె జానకీ! • యెందుఁగన్నఁ
బ్రాణములఁగోసియిడునింత • బలగముండి
ప్రేయసీ! నీయవస్థ త • ప్పింపలేరు॥

సఖి వాసంతీ! ఇప్పుడు రామదర్శనము సఖులకు దుఃఖము
కొఱకే. ఇట్లెంతకాలము నిన్నేడిపింతును. సంకల్పితమగు నశ్వమేధము
నిర్వహించుటకై శీఘ్రముగఁ బోవలసియున్నది. కాన నాకింకఁ
బయనమున కానతిమ్ము.

సీత—(ఉద్వేగముతో మురళం గౌఁగిలించుకొని) అయ్యో మురళా! ఆర్య
పుత్రుఁడు వెడలిపోనే పోవుచున్నాఁడు. నాకింకేమిగతి (మూర్ఛిల్లును.)

ముర—చెలీ! జానకీ! ఊరడిల్లుము. ఆయుష్మంతులగు కుశలవుల

వర్షవర్ధన మహోత్సవము నిర్వర్తింప, భాగీరథీపదసన్నిధానము నకు మనమును బోవుదము రమ్ము.

వాసం—పాపము శమించుఁగాక! అశ్వమేధ నిర్వహణమా? మఱి సహధర్మచారిణి యెవరు?

రాము—ఉన్నదికదా బంగారపు సీతాప్రతిమ.

సీత—(నిట్టూర్చి కన్నీటితో) ఆహా! ఆర్యపుత్రుఁడవే యిప్పుడు నీవు. ఇప్పుడు నాపరిత్యాగశల్యము లాగి వేయఁబడినది.

రాము—దానింజూచుకొనుచునైనను బాష్పపూరితమైన నా నయనమును గొంతవినోదింపఁ జేసికొందును.

సీత—ఆహా! ఆర్యపుత్రునిచే బహుమానింపఁబడుచున్న యాప్రతిమ ధన్యగదా. అది ఆర్యపుత్రుని వినోదింపఁ జేయునదై జీవలోకమునకెల్ల నాశానిబంధనమైనది.

మురళ—(చిరునవ్వుతోడను, స్నేహబాష్పములతోడను గౌఁగిలించి) సఖీ! నిన్ను నీవే పొగడుకొనుచున్నావు.

సీత—(లజ్జతోఁ దలవంచి) మురళి నన్నుఁబరిహసించుచున్నది.

వాసం—దేవా! ఈసమావేశము మాకు మహాప్రసాదము. కార్యభంగముగాకుండునట్లు ప్రయాణ మనుసంధింపుఁడు.

సీత—అయ్యో! నాకిప్పుడు వాసంతి ప్రతికూలయయ్యెనే

మురళ—చెలియా! రమ్ము. పోవుదము.

సీత—(కష్టముతో) వచ్చుచున్నాను. దుర్లభదర్శనుని క్షణమాత్రము చూచుకొందును. (పోవుచు) అపూర్వపుణ్యపరిపాకముచే దర్శన మిచ్చిన యార్యపుత్రుని పాదపద్మముల కిదేనమస్కారము.

(మూర్ఛిల్లును)

మురళ—సఖీ! ఊరడిల్లుము లెమ్ము.

సీత—మేఘాంతరమందలి పూర్ణచంద్రదర్శన మెంతసేపు.

రాము—విమానరాజమా! ఇటు ఇటు. (అందఱు లేచుచున్నారు.)

ఇది పంచమాంకము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః

ఉత్తర రాఘవము

షష్ఠాంకము.

(వటువులతోఁ గుశలవులు పాడుచుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

గేయము - కాఫీ - చతుశ్రగతి.

రామ_సకలగుణధామా_తారకనామా_రఘుకులసోమా ॥పరం॥
ధామా రాజలలామా_కలుషవిరామా దశరథరామా ॥జయ॥
తాపసయాగవి-దారణదారుణ-దైత్యవిభంజనరామా ॥ పురహార॥
చాపవిపాటన-పాటవ, ధరణీ-జారమణీవర రామా ॥జయ॥
పరశురామ బల-భంజనరామా-ప్రముదితపార్థివరామా ॥రామా॥
పరిపాలిత గురు-వచనా, వనసం-చరణా, మునిజనశరణా॥జయ॥
ఖరదూషణముఖా-సురసంహరణా-శరణాగత కపిభరణా॥ రామా॥
శరనిధిబంధన-సురరిపుభంజన-జగదభిరంజన రామా ॥జయ॥

గాలవుఁడు___కుశలవులారా! మీరు వేయేండ్లు వర్ధిల్లవలయు!

లవు___అయ్యా! ఈయప్రస్తుతాశీర్వచన మెందుకు?

గాల___అప్రస్తుతమేమి? నేఁటి కైదు దినములనుండియు మీవర్షవర్ధన మహోత్సవములు జరుగుచున్నవికదా?

కుశు___అవును. అయిన,

గాల___ఆసందర్భములోనివేకా యథేచ్ఛగా మా కీయనధ్యయన మహోత్సవములును!

కుశు___ఓహో, మీకందఱకు ననధ్యయన భంగము గలిగించితిమనియా మా కీబహూకరణము.

గాల___మా కధ్యయనభంగ మిప్పుడు క్రొత్తగా సంభవించిన దేమున్నది? ఏనాఁడు మాకు మీసహాధ్యాయిత్వము లభించినదో యానాఁడే.

కుశు — ఏమయ్యా మేము మీకు సహాధ్యాయులమై యుండుటకైనం బనికిరామా ?

గాల — ఆం పనికిరాని మాటే నిజము.

లవు — ఏమీ! మేమంత విద్యాసక్తిలేని మూర్ఖులమా ?

గాల — కారు కావుననే మీకును మాకును సహాధ్యాయిత్వము కుదిరినది కాదు. పాఠ ముపాధ్యాయులనోట నుండఁగనే గ్రంథమంతయు మీహృదయ ఫలకముల నుండును. మృణ్మయపాత్రలవంటి మా మొద్దు తలకాయలకు, మీకున్న ఝటితిగ్రహణశక్తి లేకపోవుటచే బడిలోఁ బ్రవేశించునాఁ డేస్థితిలో నున్నదో నేఁటివరకాస్థితిలోనే యెదుగు బొదుగు లేకుండఁ గనుబొమ్మలమీఁది వెండ్రుకలవలె మాచదువాకేటీరుగ సాగుచున్నది. విద్యాబుద్ధులలో మా కీడు జోడుగానుండు సహాధ్యాయులతోఁ జేరి వేరొక యుపాధ్యాయుని నాశ్రయింతమా యని యనుకొందుము కాని, మీస్నేహపాశముచేఁ గదలమెదల లేక యిక్కడనే కట్టఁబడినట్లున్నాము.

కుశు — అయ్యా! గాలవా! మీస్నేహధర్మము మెచ్చఁదగియున్నది. కాని తెలియక యడుగుచున్నాను. వెనుకటి పాఠము లేమైన స్ఫురణలో నున్నవా ?

గాల — మిత్రుఁడా ? వెఱ్ఱివాఁడవుగదా ? వెనుకటివి వెనుకకుఁబడియుండక ముందునకుఁబడునా ?

కుశు — ఏమీ! అప్పుడప్పుడు వెనుకటివి చింతించుచుండవా ?

గాల — మొదటనే తెలివితేట లుండవలయునుగాని, వెనుక చింతించుట వెఱ్ఱితనము కాదా ?

లవు — వివేకవంతుఁడవు పోనీ ఈమధ్యఁ జదివిన ఇంద్రజిత్తు యుద్ధఘట్టములోని శ్లోకములైన జ్ఞాపకమున్నవా ?

గాల — నాయనా! ఈ యుద్ధకాండ మేవేళఁ బ్రారంభించితిమో కాని కంటికింత హాయిగా నిద్దురపోయి యెఱుఁగనుగద్దా ?

లవు—అంతదీక్షగఁ జదువుచున్నావా ?

గాల—చదువు లేదు చట్టుబండలు లేదు; కన్ను మోడ్చుటయే తడవుగా, లంకలోని దిక్కుమాలిన రక్కసిముండకొడుకులందఱు, నానా వికృతాకారములతో నాకు సాక్షాత్కారమగుచున్నా రిదేమికర్మము. అయ్యో! అయ్యో! ఆ వ్యాఘ్రసనాలేమి! ఆ మార్జారనేత్రాలేమి! ఆ లొట్టిపిట్టపీఁపులేమి! ఆ బారముక్కులేమి! ఆ పారపండ్లేమి! ఆ చీరపేల జుంజురు వెండ్రుకలేమి! ఆ నవ్వులేమి! ఆ కేకిసలేమి! ఆ యట్టహాసాలేమి! హుమ్మనువాఁడొకఁడు హామ్మనువాఁడొకఁడు హుష్షనువాఁడొకఁడు హాష్షనువాఁడొకఁడు బాబూ అనరాదుగాని రామాయణయుద్ధకాండపారాయణమునకు ఫలముగా నన్ను బ్రహ్మరాక్షసపిశాచములుపట్టి వేధించునేమోయని లోలోపల నడలిచచ్చుచున్నాను.

కుశ—గాలవా! ఇదియే వాల్మీకిమహానుభావుల కవిత్వములోనున్న రహస్యము.

గాల—పది! బ్రహ్మరాక్షసపిశాచసాక్షాత్కారమా ?

కుశు—కాదోయి, వర్ణనాంశములనెల్లఁ జదువరులకు సాక్షాత్కరింపఁ జేయుటయే.

గాల—అదియా ? అలాగైన నాతోఁబాటీగొడవ మీకును సంభవించినదన్నమాటే.

లవు—అయ్యో! గొడవయేమిటి, రసపారవశ్యము, తన్మయత్వమన నిదియే కదా, చెప్పుము. రాక్షసులతోఁబాటు సుగ్రీవాది వానరపుంగవులు నీకుఁ గన్పించుట లేదా ?

గాల—నాయనా! చాలు. ఇక్కడికి రక్కసిమూఁకతోడ నే చచ్చుచున్నాను పైపెచ్చు కోఁతిమూఁకగూడ నెందులకు ? నిద్దురలో వానరదర్శనముకంటె మృత్యుదర్శనము మేలన్నారు. మీపున్నెమున నాకింకను ఆ యోగముపట్టలేదు.

కుశు—పోనీ సీతా రామలక్ష్మణులు కనిపించుచున్నారా ?

గాల—లేదు, అబద్ధమేందులకు. పాపము వారెవ్వరు నాజోలికి రాలేదు.

లవు—అనఁగా వారిని నీవు చూడనే లేదన్నమాట

గాల—చూచుటకు వారు నాకడకు వచ్చినారా ?

కుశు—పోనీ నీవైన వారి సన్నిధానమునకుఁ బోలేదా ?

గాల—పోవుటకు దగ్గఱా దాపా ?

కుశు—గాలవా ! అడుగునకు దూరముగాని యంతఃకరణమున కేమి దూరము ?

గాల—అదేమో నాయంతఃకరణ మంతవరకుఁ బోలేదు సుమా.

లవు—ఇదేమి గాలవా ! లంకవరకుఁబోయి రాక్షసుల నందఱిం జూడఁగల్గిన నీయంతఃకరణము రాముని జూడక పోవుట యేమి ?

గాల—రాముఁ డయోధ్యలోఁగదా యుండునది.

లవు—ఇప్పుడు మనము చదువుచున్నది యుద్ధకాండముకాదా ?

గాల—అవునుసుమా అదియు మఱచితిని. ఇప్పుడు లంకలోనే యుండును. కాని, చూడలేదు.

లవు—ఎందుచేత ?

గాల—మీ ప్రశ్నములకుఁ బ్రత్యుత్తరములీయ లేక చచ్చుచున్నాను. ఇంతమాత్ర మూహింపలేకున్నావు ! నీ తెలివి యింతలోఁ దెల్ల వాఱినది. రాక్షసుల వికృతాకారములు రామునకున్నవా ?

కుశు—ఓహో ! వికృతాకారులగు రాక్షసులఁగాని యన్యులంజూడనని దీక్ష పట్టితివా యేమి ?

గాల—ఎందులకువచ్చిన దీక్షయది ; పుణ్యమా పురుషార్థమా? నేను వారినిజూడ లేదు. వారే నన్నుఁ జూచుచున్నారు ; వెక్కిరించు చున్నారు, వెఱపించుచున్నారు, నవ్వుచున్నారు, పేర్లుచున్నారు, పోలుచున్నారు, తూలుచున్నారు, తిట్టుచున్నారు, మొట్టుచున్నారు వారి శ్రాద్ధాలేమో పెట్టుకొనుచున్నారు.

లవు_అదియా ? గాలవా ! నీ పిటికితనము యుద్ధకాండపఠనమునకు
బాగుగా నక్కుకువచ్చినదిసుమా ?
గాల_ఎట్లు ?
లవు_యుద్ధవర్ణనమంతయు యథాక్రమముగా నీకుఁ బ్రత్యక్షము చేసినది.
గాల_మీకుమాత్రము ప్రత్యక్షము కాలేదా ?
కుశు_కాకేమి ?
గాల_ఆలాగైన నాతోఁబాటు మీరుగూడ నేల పిటికివారు కాకుందురు?
కుశు_మేము నీవలె భయపడుచుండ లేదు. యుద్ధకాండపఠనముచే మా
కెంతరణోత్సాహము కలుగుచున్నదో నీ వెఱుంగవు, విను,
మ॥ శరసంధానవిధానమం దితఁడు సా • క్షాద్రాముఁడేయంచు వా
నరయోధాగ్రణు లుగ్గడింపఁ, బ్రళయాం • తకక్రూరసంరంభ దు
ర్భరకాలానల రుద్రభంగి, విశిఖ • జ్వాలావళిన్ బంక్తికం
ధరుసేనాటవిఁ గాల్ప నాభుజము లు • త్సాహంబునం బొంగెడిన్॥
లవు_గాలవా ! ఇఁక నాయుత్సాహమునకు మేర యే లేదు.
శా॥ పంకేజప్రభవాండభాండముఁ బగు • ల్పంజాలు దీవ్యద్ధను
ష్టాంకారగం బెలయించుచున్ బటునిశా • టశ్రేణిపైఁ బేర్చి త
త్కంకాళంబులు రక్తవాహినులవెం • టన్ బార, వారాంనిధిన్
లంకాద్వీపము ముంతునా యను సము • ల్లాసంబునన్ బొంగెదన్॥
గాల_అయిపోయిన పెండ్లికి మేళమెందుకు ? శాంతింపుఁడు.
లవు_ఏమైనది యుద్ధకాండ మింకను బూర్తి కాలేదుగా?
గాల_అవునుసుమా ! అసలు గడుసుముండకొడుకు, కొఱుకరాని
కొయ్య, పదితలల శిఖండి యింకను నల్లేయున్నాఁడుగా !
కుశు_రేపో మాపో వానిపనియుఁ బూర్తి కాఁగలదు.
గాల_వాఁడుకడ తేఱినఁగాని నా ప్రాణమునకు హాయి లేదు. కాని,
ఆ దేవాంతకపుముండకొడుకును రాముఁడుమాత్రము సాధింపఁగలుగునా?

కుశు—గాలవా! రామాయణ మింతవరకుఁ జదివినను రామప్రతా
పము నీకు బోధపడినట్లు లేదే; నీ కా సందేహ మెందులకు?

మ॥ హరకోదండవిఖండనక్షమము బా • హాదండ, ముగ్రక్షపా
చరసేనావనదావపావక ముదం • చచ్ఛౌర్య, మంభోనిధి
స్ఫురదాటోపవిభంగచంగము పటు • భ్రూభంగ మా రాఘవే
శ్వరదుర్వారపటుప్రతాపగుణసం • పచ్ఛ్రీలఁ దెల్పవా?

గాల—తెలుపుచునేయున్నవి కాని ముల్లోకముల ముప్పతిప్పలఁ బెట్టి
మూఁడు చెఱువుల నీళ్ళు ద్రాగించిన ముండకొడుకు వాఁడుమాత్రము
సామాన్యుఁడా,

లవు—సామాన్యుఁడైనచో శ్రీమన్నారాయణమూర్తి వీనికొఱకు రామ
మూర్తియై యవతరింపవలసినపని యేమున్నది?

గాల—సరియే కాని, ఈబ్రహ్మ కింతమతిలేకపోవుట యేమా యని
యోజించుచున్నాను. అందఱికి నొక్కతల రెండుచేతులు మాత్రము
సృష్టించి యీరక్కసచచ్చినవానికిఁ బదితలలు నిరువదిచేతులును
సృష్టించినాఁ డెందులకో?

కుశు—ఇది రాక్షససృష్టి కదా!

గాల—ఆమాట నే నొప్పుకోను. రాక్షసు లందఱికి నిట్లుండిన లోకము
లన్నియు నీవరకే నిర్మూలములు కాకపోయినవా? పాములలో
రెండుమూఁడుతలలశిఖండులఁ బుట్టించినట్లు రక్కసులలో నీపది
తలలశిఖండిని బుట్టించినాఁడు. పరకాంతాపహరణపాపకర్మమునకు
వీనికి రెండుచేతులు చాలవని యిరువదిచేతులను, బరమసాధువులైన
దేవమానవతపోధనుల రక్తమాంసములఁ బీల్చుటకు నొక్కనోరు
చాలదని కఱవుదీరునట్లు పదినోళ్ళను వీనికి సృష్టించినాఁడు. ఈ
మొండికట్టె కొకనాఁడైన దగ్గుపడిసెము పట్టలేదు కాఁబోలు. పట్టిన
చోఁ బదిముక్కు లొక్కమాఱు టంగున బిగిసి, యూపిరియాడక
యెన్నఁడో చచ్చియుండును. ఓరి! నీరూపము కాల! మిత్రుఁడా!
బ్రహ్మసృష్టిలో నెన్నెన్నిచిత్రము లున్నవి!

కుశు—గాలవా! కవిబ్రహ్మసృష్టిలో నింతకుమించిన విచిత్రములు లేవా?

కుశు—గీ॥ బ్రహ్మసృష్టి ప్రపంచచి • త్రములు చిరము
నిలుచునవి కావు, కాల మ • న్నిటి హరించు;
ఇంతవర కెన్నిగలిగెనో, • యెన్ని మనెను,
యెన్నినశియించిపోయెనో • యెవని కెఱుక?

లవు—గీ॥ కవికి నొక్కనికే వీని • గాథ యెఱుక
ప్రళయమందినసర్వప్ర • పంచములను
భావసంజీవిచే నిట్టె • బ్రతుకఁజేసి
యతఁ డాకారములతోడ • నతఁడు నడుపు॥

కుశు—గీ॥ కవి విలోకింపలేని లో • కంబు లేదు
దూర మిది, దాపిది, యటన్న • మేర లేదు
సుగమ మిది, దుర్గమ మిదన్న • చోటు లేదు
భువనచయమెల్ల నతనిచూ • పుననె మెలఁగు.

లవు—గీ॥ భూతపూర్వంబుల, నభూత • పూర్వములుగ
సలిపి, యెప్పటికప్పుడా • క్షణమునందు
జరుగుచున్నవిగానె వి • శ్వంబులెల్లఁ
గలము పోఁటున నాడింపఁ • గఁడు సుకవి

కుశు—గీ॥ లోకములు కావ్యరంగంబు • లోని తెరలు
వానిలోఁ జన్నవారున్న • వారు గలిసి
యాడుదురు, పాడుదురు, తగ • వాడుకొందు,
రిట్టె నవ్వుదు, రేడ్తు రే • మేమొ గతుల.

లవు—మిత్రులారా! ఇట్టివికదా కవిబ్రహ్మసృష్టిలోని విచిత్రములు. వాగ్బ్రహ్మమునఁ బ్రబుద్ధులైన వాల్మీకిభగవానుల రామాయణేతిహాసప్రపంచమున మన మిప్పుడు సంచరించుచున్నాము. ఆయా పాత్రల యవస్థాభేదముల ననుభవించుచున్నాము. ఆమహానుభావుని యనుగ్రహముచేఁగదా రామాయణవిషయములన్నియు మనకుఁ బ్రత్యక్షానుభవములోనికి వచ్చుచున్నవి, చూడుఁడు,

సీ॥ కనులారఁ జూచుటే ♦ కాదు రాముని పెండ్లి
మించుటోగిర మూర ♦ గించినాము
గురుభక్తిఁ రాముపై ♦ గుదురుటే కాదు వే
రడవిఁ దోడై వెంట ♦ నడచినాము
పంపాసరస్సార ♦ భము లానుటే కాదు
హృదయంబు గరఁగి బి ♦ ట్టేడ్చినాము
కపులతోఁ జెలిమిమై ♦ కలసియాడుటె కాదు
రాల్మోచి సేతు వే ♦ ర్పఱచినాము
గీ॥ కడలి లంఘించి, లంకలో ♦ నడచినాము
రక్కసులఁగాంచినాము పో ♦ రాడినాము
రణమునకువచ్చు నేఁడెల్లి ♦ రావణుండు
నవ్వఁగలమింక వాని యం ♦ తమును గాంచి.

వటువు—మిత్రమా! నేఁటి రేపటి వానికథ తుదముట్టును. మనయాశ్రమమున కెవరో పెద్దలు దయచేసినారఁట. అందువలన రేపు మనకు శిష్టానధ్యయనదినమని గురువు లాదేశించినారు.

గాల—అట్లయిన వానిచావున కింకను రెండుదినము లభ్యంతర మున్నది. ఈలోపున వాఁడు నాకంటఁబడకున్న బాగుండును. మిత్రులారా! నన్ను మాయింటిదాకఁ బంపి పొండు; త్రోవలో వాఁడు నాకదురైనచోఁ గెక్కురుమందును.

లవు—పోదమురమ్ము మేము నీకడనుండఁగా నీకేమిభయము?

కుశు—తమ్ముఁడా! నీవుకూడ నెందులకు? నే నితనిఁ బంపివత్తును. ఇంతలో నుపాధ్యాయు లేపనికైనఁ బిలుతురేమో నీవుపొమ్ము.

(కొందఱువటువులతోఁ గుశుఁడు నిష్క్రమించును.)

లవు—మనము రామకీర్తనఁబాడుకొనుచుఁ బోదము.

(వెనుకటిపాట పాడుచుండఁగా)

(జనకుఁడు, కంచుకి, యరుంధతి, కౌసల్య ప్రవేశించుచున్నారు)

జన—ఓహో! నేఁడు శిష్టానధ్యయనము కాఁబోలు. అందువలన వటువులందఱు యథేచ్ఛగా నాడుకొనుచున్నారు.

కౌస—బాల్యమేకదా సౌఖ్యమున కాస్పదము. (నిరూపించి) అహాహా! వీరినడుమనున్న యీబాలుం డెవ్వఁడో, ఉదారముగ్ధలలితము లైన యవయవములతో మారామభద్రుని పసితనంపు లీలలఁ దలపించుచు నాకన్నులఁ జల్ల జేయుచున్నాఁడు.

అరు—(తనలో) ఇదియేకదా వాల్మీకిచెప్పినరహస్యకర్ణామృతము. కాని యాయుష్మంతులగు కుశలవులలో సీతఁ డెవ్వఁడో ?

జన—అహాహా! ఎవ్వఁడీబాలకుఁడు !

సీ॥ కలువఱేకులకాంతిఁ • జిలుకు నున్నదనంపు
మెఱుఁగుఁజామనచాయ • మేనివాఁడు
అలినీలపు నిగన్ని • గల పిల్లసిగతోడ
ముద్దారు చిన్నారి • మోమువాఁడు
చలువవెన్నెలల జా • బిలివోలె వటులలోఁ
బున్నెంపుసిరి నించు • చున్నవాఁడు
చిఱుతప్రాయంబుదె • మరల నారఘురాముఁ
డని నిరూపింప వీ • లైనవాఁడు
గీ॥ బాలకుం డీతఁ డెవ్వరి • వాఁడొ కాని
కూర్మిసుత సీతమోము గ • న్గొనెడు భాగ్య
మునకు వాచిన నానేత్ర • ములకుఁ గూడ
హాయిమన నించె నిట్టె సు • ధాంజనంబు.

కంచు—ఈబాలకుఁడు క్షత్రియ బ్రహ్మచారియని నానమ్మకము.

జన—సందేహ మెందులకు ?

సీ॥ వీఁపునం దిరువంక • వెలయఁ గ్రొమ్ముడి దాఁకు
కంకపత్త్రికదంబ • కములదొనలు
ఉరమునం దొప్పారు • రురుచర్మ చేలంబు
భసితపుంజపరాగ • పావనంబు
కటిసీమఁ జెన్నారుఁ • గావిమాంజిష్టంబు
లలితమౌర్వీమేఖ • లాయుతంబు

కరసరోరుహమందు • మెఱుఁగారుఁ గార్ముక
ప్లక్షదండము, లక్ష • వలయకంబు
గీ॥ అర్హచిహ్నంబు లివియెల్ల • నట్టులుండ
ధీర లలితప్రసన్నగం • భీరమైన
అల్లమూ పొక్కటే చాల • దా ఋతంచు
క్షత్రియబ్రహ్మచారి ని • క్కముని తెలుప ?

ఆర్యా గృష్టి! నాకుఁ గడు వేడుక యగుచున్నది. నీవుపోయి వాల్మీకిభగవానుల నడిగిరమ్ము. చూడు, ఆబాలకునితో ఈవృద్ధులెవ్వరో నిన్నుఁ జూడఁ గోరుచున్నారనియుఁ జెప్పుము.

కంచు—చిత్తము. ఆలాగే చేసెదను. (నిష్క్రమించును.)

కౌస—ఇట్లుచెప్పిన వచ్చునా ?

అరుం—ఇటువంటి యాకారవిశేషమునకు మంచినడవడి లేకుండునా ?

కౌస—అహా! గృష్టివాక్యములు కడునశ్రంకువతో నాలించి, వెంటనే తోడిబాలుర నెల్ల విడిచి యాతఁ డిటు మొగంబై రానేవచ్చుచున్నాఁడు.

లవు—(ప్రవేశించి తనలో) వీరందఱు పూజ్యులే, అయినను వీరినామకర్మగోత్రంబు లెఱుంగకయే యెట్లు నమస్కరింపనగును ? (ఆలోచించి) కాని, ఈపద్ధతియు విరుద్ధముకాదని పెద్దలవలన విన్నాఁడను. (వినయముతో సమీపించి) ఈలవుఁడు మీకందఱకు సాష్టాంగ ప్రణామ మాచరించుచున్నాఁడు.

అరుంధతి— } కల్యాణిన్ ఆయుష్మాన్ భూయాః !
జనక— }

కౌస—బిడ్డా! చిర కాలము వర్ధిల్లుము !

అరుం—ఇటురా నాయనా ! (అని లవునితొడపైఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని తనలో) ఆహా ! ఒడిమాత్రమే కాదు ; చిర కాలమునకు నామనోరథముగూడ నిండినది.

కౌస—బిడ్డా! ఇటుగూడఁ గొంచెమురమ్ము. (ఒడిలోఁ జేర్చికొని) అహా! నవనీలోత్పలమువలె శ్యామలోజ్జ్వలమైన దేహబంధముచేత నేగాక

కమలకేసరగ్రాసముచే మధురకంఠమగు రాయంచయెలుంగువలె ఖంగున మ్రోయు గంభీరస్వరముచేతఁగూడ వీఁడు రామభద్రునినోటి లోనుండి యూడిపడినట్లున్నాఁడు. తామరకోశమువలెఁ బరిపేశల మైన తనుస్పర్శముగూడ నట్లేయున్నది. నాయనా! ఏది నీముఖ చంద్రు నొక్కమాఱుచూడనిమ్ము (అని చుబుకము నెత్తిచూచి కన్నీటితో సాభిప్రాయముగా) రాజర్షీ! కనిపెట్టితివా? చక్కఁగఁ బరికించినచో వీని ముద్దుమోమునందు విస్పష్టముగఁ గోడలిమోము చందురుని జాడలును జూపట్టుటలేదా?

జన--చూచుచున్నాను సఖీ! చూచుచున్నాను.

కౌస--అయ్యో! పిచ్చియెత్తినదానివలె నామనస్సేమేమో తలపోఁత లతోఁ బలుపోకలఁబోవుచున్నదే.

జన--ఆహా! ఇంకను సందేహమెందులకు?

మ॥ ప్రతిభావంబు సమగ్రి మట్టిపడు శే • వర్ జానకీరాఘవుల్
ప్రతిబింబించిరొ వీనిలోపల; సుహూ • పశ్శీలవే, వాకదే,
గతి తేజోవినయంబులా యవె, నిస • ర్గప్రాభవంబే నదే
మతి యేమో యడియాసలన్ బఱుపఁగుం • బర్వెత్తు హా దైవమా!

కౌస--అబ్బాయీ! నీకుఁ దల్లియున్నదా? నీతండ్రిం దలంచుకొను చుందువా?

లవు--లేదు.

కౌస--అట్లైన నీ వెవ్వరివాఁడవు?

లవు--వాల్మీకిభగవానునివాఁడను.

కౌస--ఓయీ! అడిగినది విస్పష్టముగఁ జెప్పుము.

లవు--నాకింతవరకే యెఱుక.

(తెరలోపల) ఓహో సైనికులారా! ఇదిగో కుమారచంద్రకేతుఁ డాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు. "ఎవ్వఁడును ఆశ్రమప్రాంతప్రదేశముల నాక్రమింపఁగూడదు" అని.

అరుం--ఓహో! యోగాశ్వరక్షాప్రసక్తిచే నిచ్చటికివచ్చు కుమారుఁ జంద్రకేతునిగూడఁ జూడఁగలము. ఆహా ఇదే సుదినము.

కౌస--ఆహా! వత్సలక్ష్మణుని పుత్రకుఁ డాజ్ఞాపించుచున్నాఁడను నమృత బిందుసుందరములగు నక్షరములు వినఁబడుచున్నవి.

లవు--ఆర్యా! ఈచంద్రకేతుఁ డెవరు ?

జన--దశరథకుమారుల రామలక్ష్మణుల నెఱుంగుదువా ?

లవు--ఎఱుంగ కేమి? రామాయణకథాపురుషులు వారే కదా!

జన--అవును. ఆలాగైన నిది యేల యెఱుంగవు? ఆలక్ష్మణునికుమారుఁడే యీచంద్రకేతువు.

లవు--అట్లయిన నూర్మిళాదేవికిఁ బుత్రుఁడు... రాజర్షి యగు మిథిలానాథునికి దౌహిత్రుఁడు.

అరుం--(నవ్వుచు) కుమారుఁడు కథాప్రావీణ్యమును బ్రకటించినాఁడు.

జన--బాలకా! ఆకథయందు నీకింతటిప్రావీణ్య మున్నదికదా ఏదీ ఆ దశరథకుమారుల కేయేభార్యలయం దేయేపేరుల యపత్యములు పుట్టిరో చెప్పుము చూతము.

లవు--ఈకథాభాగము మేముగాని యన్యులుగాని యెన్నఁడు విన్నది కాదు.

జన--అదియేమి! కవి రచియింపనే లేదా?

లవు--రచియించినారు. కాని ప్రకటింపలేదు. దానిలోని యొకకథా భాగమును రసవత్తరమగు నాటకముగాఁ గూడ రచించిరి. ఆ గ్రంథమును స్వహస్తముతో లిఖించి తౌర్యత్రికసూత్రధారియగు భరతాచార్యులకుఁ బంపినారు.

జన--ఎందులకు?

లవు--ఆమహానుభావుఁ డప్సరస్త్రీలచే దాని నాడించునని,

జన--ఇదియంతయు నేదో గూఢార్థముగనున్నది.

లవు--ఆగ్రంథముపై వాల్మీకిభగవానుల కెంతయో యభిమానము. అందుకొఱకే యంతేవాసులచే దానిని భరతాశ్రమమునకుఁ బంపు నపుడు త్రోవలో నేప్రమాదముగలుగకుండఁ ధనుర్ధరుని నాసహోదరునిగూడఁ బాసటగాఁ బంపియుండిరి.

కౌస--నీకుసహోదరుఁడుగూడఁ గలఁడా ?

లవు--ఆఁ కలఁడు. కుశుఁడని ఆర్యునిపేరు

కౌస--అనఁగా నీకు జ్యేష్ఠుఁడన్నమాట.

లవు--అవును, ప్రసవానుక్రమంబున నాతఁడే పెద్దవాఁడు.

జన--ఎట్లూ! ఆయుష్మంతులు మీరు కవలపిల్లలా యేమి?

లవు--అవును.

జన--బాలకా! చెప్పవు ప్రకటితమగు కథాప్రపంచ మెంతవరకు వచ్చినది?

లవు--పౌరజానపదుల మిథ్యాపరివాదమునకు వెఱచిన రాజుచే వెడలఁగొట్టఁబడిన ఆసన్నప్రసవవేదనయగు సీతామహాదేవిని లక్ష్మణుఁడేకాకినిగాఁ గీకారణ్యమున విడిచి

కౌస--అయ్యో బిడ్డా! ఏకాకినివై యల్లాడు నీశరీరపుష్పమున కేదైవ దుర్విపాకము సంభవించెనో కదా!

జన--హా వత్సా! సీతా!, ఏమైపోయితివి

మ॥ అనిమిత్తంబగునిందచే నడవిపా • లై, సాయముం జేయ నా
యనువా రెవ్వరులేక, కాన్పుసమయం • బై, నొప్పులం దూలుచో
మును వెన్క న్గహనోగ్రజంతునివహం • బుల్ మూఁగి కాఱాడ 'నో
జనకా! నాగతిఁజూడవే' యనుచు వ • త్సా! యెంత వాపోయితో.

లవు--(అరుంధతింగూర్చి) అమ్మా! వీరెవరు?

అరుం--ఈమె కౌసల్య; ఈయన జనకుఁడు.

లవు--(బహుమానఖేదకౌతుకములతోఁ జూచును)

జన--ఔరా! దురాత్ములగు నీపౌరుల నేమనవలయు? ఈరామరాజు వేగిరపాటున కేమనవలయు!

మ॥ పరిభావంబిది ఘోరవజ్రహతియై • బాధింపఁ గ్రోధాగ్నికిన్
దరుణాంబైనది చాపశాపముల చే • తన్ భగ్గునన్ మండఁగా ... ...

కౌస--భగవతీ! రక్షింపుము రక్షింపుము, కుపితుఁడైన యీరాజర్షిని బ్రసన్నుం జేయుము.

అరుం--అవును పరాభూతులైన మానవంతుల కింతకంటెఁ బ్రాయశ్చిత్తము లేదు, కాని రాజర్షీ!

అరయఁగ రాముఁడు నీకుఁ బుత్త్రవిషయం బా పౌరసంతాన మా
దరణీయద్విజబాలవృద్ధ వికలస్త్రీణంబిఁకఁ గాంచఁ పనా॥

వటువులు—(సంభ్రమమునఁ బ్రవేశించి) కుమారా! "అశ్వము అశ్వము" అని యొకానొక భూతవిశేషము జనపదములయందుండునని విందుమే దానిమేమిప్పుడు ప్రత్యక్షముగాఁ జూచినాము.

లవు—అశ్వమని, పశుశాస్త్రమందే కాక సాంగ్రామికశాస్త్రమునఁగూడఁ జదివితిమి. ఇఁక దానిస్వరూపమెట్లున్నదో చెప్పుఁడు

౧ వటుఁడు—చెప్పనా? దానికి వెనుకభాగమున నొక జల్లితోఁక యున్నది.

౨ ,, కుమారా అది దానినెల్లప్పుడాడించుచుండును.

౩ ,, మెడ చాల నిడుపుగానున్నది.

౪ ,, మనయాశ్రమ కురంగముల కెట్లో దానికినిఁగిట్టలు నాలుగే.

౧ ,, అదియు గరికెపరక లే మేయును.

౨ ,, కాని యది మామిడికాయలంత పాటి శకృత్పిండకముల వేయును

౩ ,, కుమారా! ఈ వ్యాఖ్యానములతో నదియీపాటికిఁ జాలదూరము పోయియుండును రమ్మురమ్ము పోదము (అని భరోత్తరీయముంబట్టిలాగుచున్నారు.)

లవు—(కౌతుకోపరోధవినయములతో) పూజ్యులారా, చూడుఁడు చూడుఁడు, వీరునన్నులాగికొనిపోవుచున్నారు. (అనివడిగఁబరిక్రమించును.)

కౌస—భగవతీ! వీనిం జూడకున్న నే బ్రతుకునట్లు లేదు. ఆవైపున కేగి పరువెత్తుచున్న కుఱ్ఱవానిం జూతము రండు.

అరుం—ఎట్లు చూడఁగలము అప్పుడే వాఁడు వేడుకమై కడుదూరము బరువెత్తినాఁడు.

గృష్టి—(ప్రవేశించి) వాల్మీకిభగవానులు సెలవిచ్చినారు "ఈవిషయము తగు సమయమున మీకే తెలియఁగలదు" అని.

జన—ఇది ఘోషమేదియో యతిగంభీరముగనున్నది. భగవతీ, అరుంధతీ! సఖి కౌసల్యా! రండు మనమే స్వయముగ వాల్మీకిం దర్శింతము.

(వృద్ధజనము నిష్క్రమించును.)

వటు—కుమారా! ఆ చిత్రమ్మును జూడుము.

లవు—చూచితిని గ్రహించితిని నిజముగా నిది యశ్వమేధహయము.

వటు—ఎట్లు గ్రహించితివి?

లవు—ఓయీ మూర్ఖులారా! ఆకాండము మీరును పఠించినదే కదా. ప్రత్యేకము నూర్గురు కవచధరులు, దండధరులు తూణీరధరులు నగు రక్షకులున్నారే వీరికిందగిన బలముగూడ వెనుక ముందు నడుచుచున్నదే కనబడుటలేదా? నామాటనమ్మకున్న పోయివారినే యడుగుడు.

వటు—ఓహో ఎవరయ్యా; ఈ గుఱ్ఱమును దండుతో నూరేగించుచున్నా రెందులకు?

లవు—(ఆసతోఁదనలో) అవునుసుమా! అశ్వమేధమనఁగా జగజ్జేతలగు క్షత్రియుల సోత్కర్షను బ్రకటించునదికదా, ఇతర క్షత్రియుల నందఱిఁ బరాభవించునదికదా, ప్రతాపమును బరీక్షించు నొరపిడి రాయికదా యిది.

(నేపథ్యమున)

గీ॥ అశ్వమియ్యది సప్తలోకైకవీర
సార్వభౌముని రాముని జయపతాక
దశముఖునిశాటకులనిషూదను గభీర
వీరఘోషణ మియ్యది విశ్వమునకు

లవు—(వ్యథతో) అహో! ఆత్మను రగిలించుచున్నవిగదా! యీయక్షరములు.

వటు—ఔరా! ఏమనుచున్నారు, కానీ, కుమారా! నీకుఁదెలియనిదే మున్నది.

లవు—ఓహో! మీరింతగఁ జాటించుచున్నారే పృధివిలో మఱి క్షత్రియులే లేరాయేమి?

(నేపథ్యమున) అరే! మహారాజుముందు మఱి క్షత్రియు లెవరురా?

లవు—చీ జాల్ములారా!

గీ॥ ఉందురో లేరొ యట్టివారుండనిందు ఈపటాటోపమంతయు నేలమీకు
వెఱతు రేవీరు లింత నేవేయు నేల కాచికొనుఁడి దెమీపతాకనుహరింతు

ఓహో! వటువులారా! అడ్డముగఁబోయి మట్టిబెడ్డలతోఁ గొట్టి ఈ గుఱ్ఱమును మరలింపుఁడు ఇది మనరోహితమృగములలో దిక్కుమాలి, సంచరించుచుండుఁగాక

పురుషుఁడు—(క్రోధదర్పములతోఁ బ్రవేశించి) ఛీ, ఏమిరా యీయల్లరి ఆఁ! ఏమన్నావు, చూడుమటు మహోగ్రులగు నాయుధీయు లసంఖ్యాకులున్నారు వీరికి దాక్షిణ్యమనునది లేదు పిల్లవాఁడన్నను గర్వాలాపము లెంతమాత్రము సైరింపరు. అరివిమర్దనుఁడగు మా రాజపుత్రుఁ డీ ప్రాచ్యారణ్యముం జూడఁబోయినాఁడు ఆతఁడు తిరిగిరాకమున్నే యీ చెట్లచాటునంబడి పాఱిపొండు.

వటు—కుమారా! ఆలాగైన ఈ గుఱ్ఱముజోలిమాకేల భటసముదాయములేమో విచ్చుకత్తులం జళిపించుచు, నిన్ను బెదరించుచున్నారు. ఆశ్రమమేమో యిక్కడికిఁ జాలదూరమున్నది. రమ్ము లేడిగంతులతోఁ బాఱిపోదము.

లవు—(నవ్వుచు) ఏమీ విచ్చుగత్తులజడిపింతురుగా కానీ చూతము.
(ధనురారోపణము చేయుచు నిష్క్రమించును) అందఱుబరుగెత్తెదరు.

ఇది షష్ఠాంకము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

సప్తమాంకము.

(నేపథ్యమున)

ఓహో! సైనికులారా! మనకాధారమిదిగో దొరకినది. చూడుఁడు,

చ॥ సమరమునాలకించి, కనుసైఁగ సుమంత్రుఁడు వేగవత్తురం
గముల నదల్ప, మేటివలఁకాటపు బాటలదాటుచో, శతాం
గముపయి కోవిదార తరుకాండపతాకము సంచలింప, రా
కొమరుఁడు చంద్రకేతుఁడిదిగో, చనుదెంచె, భయంబు లేదిఁకన్॥

(పిమ్మట సుమంత్రుఁడు తోలుచున్న రథముపై, చంద్రకేతుఁడు ధనుష్పాణియై ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

చంద్ర— ఆర్యా! సుమంత్రా! పరికింపుము,

శా॥ కించిత్కోపముతో ముఖాంబుజరుచుల్ కెంపారఁ, గర్ణాంచల
ప్రాంచచ్చాపశిఖా నిరంతరరటజ్జ్యాఘోషతో, సర్వతః
సంచారంబున, సేనపై, శితశరాసారంబు వర్షించుచున్
పంచాస్యంబనమించు పంచశిఖుఁ డీబాలుండెవండో కదా?

అహో! ఈవీరకిశోర మెవ్వరికిం దెలియరాకుండనుండిన మహా
రఘువంశీయ నూతనాంకూరమా అనునట్లు పసివాఁడయ్యు ననహాయ
శూరుఁడై, యింతటిసేనాసముద్రమధ్యమున నేవంకఁజూచినను, దాన
మై, గంధసింధుర కపోలగ్రంధిటాంకార ఘోరముగ శరవర్షముం గురి
యుచున్నాఁడు. ఆహా! ఈతని వీరవిహారము మహాద్భుతముగనున్నది.
ఆర్యా, చూచుచుంటివా?

సుమం—ఆయుష్మంతుఁడా! ఇంకఁజెప్పెడిదేమి?

గీ॥ ఎఱుఁగము సురాసురులకేని యీప్రభావ
మూడుజోడీతఁడే నీకు, నితనిగాంచి

కౌశికాధ్వరవైరి శితుణముకొంటకు
ధనువుదాల్చిన రఘునందనుని స్మరింతు॥

చంద్ర—ఆర్యా! చూడు, ఏకాకియగు వీనికైయ నేకులింతగాఁ బెనంగు చుండుటఁ జూడ నాకు సిగ్గుగానున్నదిసుమా.

సుమం—కుమారా! వీరందఱేకమై డీకొన్నప్పుడే యిట్లున్నది. ఇంక నొక్కరొక్కరుగానైనఁ జెప్పవలసినదేమి?

చంద్ర—ఆర్యా! త్వరపడుము, త్వరపడుము. ఈతఁడు మనపరిజనంబుల నూరక నుఱుమాడుచున్నాఁడు,

శా॥ భేరీభాంకృతఘూర్ణమాన నిజమౌర్వీటాంకృతిఁ జేసి, కాం
తారేభంబులు, కర్ణముల్ వగిలి బాధన్, ఘీంకృతుల్ సేయ, నో
రారన్ భైరవుఁ డారగించి, విడు మృష్టాహార శేషంబనన్
బోరఁ డెల్లెడు మొండెముల్ తలలు బ్రోవుల్ నించె వీఁడుద్ధతిన్॥

సుమం—(స్వగతము) అక్కటా! ఇట్టివానితోడి ద్వంద్వయుద్ధమునకుఁ గుఱ్ఱవానిం జంద్రకేతు నెట్లంపుదును. (ఆలోచించి) కాదని యూరకున్న నెట్లు! ఇక్ష్వాకు వంశవృద్ధులముకదా మేము. సంగ్రామము తటస్థించినప్పుడు మఱి గత్యంతరమేమి?

చంద్ర—(ఆశ్చర్య లజ్జాసంభ్రమములతో) ఇస్సీ! నాసైన్యములు చెల్లా చెదరై నలువంకలంబడి పారిపోవుచున్నవే,

సుమం—(రథముగడిపి) ఆయుష్మంతుఁడా, ఆతఁడే యావీరుఁడు, మాట వినికిదూరమున నున్నాఁడు.

చంద్ర—ఆర్యా! ఈతని పేరేమన్నారు?

సుమం—“లవుఁడు” అనికదా.

చంద్ర—ఔను మఱచితి, (లవుని వైపునకుందిరిగి)

గీ॥ అవుర! హోలవ, వీరాగ్రణివిగదోయి
ఈభటసమూహమన్న నీకెంతపాటి
ఇదిగో, వచ్చితి నెదిరింపు మింక నన్ను
తేజముశమించుగావుత తేజమందె॥

సుమం—కుమారా! హెచ్చరిక, ఆబాలవీరుఁడు నీపిలుపాలకించిన వెంటనే యుద్ధమువిని యేనుంగులవేఁటచాలించి బరవసమున నెదిరించు పొగరుసింగపుఁబిల్లవలె మనవైపునకు వచ్చుచున్నాఁడు

(పిమ్మట సత్వరాటోపమున లవుఁడు ప్రవేశించును.)

లవు—బలే, రాజపుత్రా! బలేనిక్కముగ నీవైతి క్ష్వాకుఁడవే ఇదిగో వచ్చితి మాట చెల్లింపుము. (నేపథ్యమున సేనాకల కలమువిని) ఛీ, వెన్నిచ్చి విచ్చలవిడిగాఁ పారిపోయిన యీసేనానాయకులు మరలరణాంగము నఁ గూడికొని నన్నుజుట్టుముట్టుచున్నారు. తోలుత వీరి సంరంభ మణఁగింతుఁగాక (సేనకై తిరిగి) అరే మూర్ఖులారా !

చం॥ నలుగడలంగడంగుచు ఘనంబుగ సంకులమైన మీచమూ
కలకలమెల్ల నొక్కవడిగా వ్రత నాహుతి నారుషాగ్నికిన్
ప్రళయరయప్రభంజన విభగ్నమహార్ణవవాః ప్రపూర ము
జ్వలదచలాహతిక్షుభిత బాడవవహ్నిశిఖాళికిన్ బలెన్

(అని పరిక్రమించును)

చంద్ర—ఓహో, కుమారా!

ఉ॥ ముచ్చటయయ్యె నీసుగుణముల్పరికింపఁ బ్రియుండవందు చే
నెచ్చెలివైతి నాకు, నిఁకనీయది యేగద నాసమస్తముల్
మచ్చరిక మేల నీపరిజనంబులపై నిఁక, నీపరాక్రమున్
మచ్చికయింతఁ జూచుకొనుమా నికమంబిదె చంద్రకేతువా॥

లవు.—(హర్షసంభ్రమములతో మరలి) అహో, ప్రసన్న కర్కశంబగు నీతనివీరవచన ప్రయోగమెంత గంభీరముగా నున్నది. మహాను భావుఁడుగదా యీసూర్యవంశకుమారుఁడు ఇఁక, నీచిల్లరసైనికుల తోనేమి! ఈతనినే గౌరవించెదఁ గాక (మరలఁ దెరలోఁగలకలము) ఛీ ఛీ ! ఈపాపాత్ములు వీరసంవాదమునకు విఘ్నమాచరించు చున్నారు కానీ! వీరికోలాహలమంతయు నింతలో నణంగింతు (సైనికపైకి మరలుచున్నాఁడు)

చంద్ర—ఆర్యా! సుమంత్రా! ఈవీరకిశోరుని విజృంభణము చూడుఁ

సుమం--కుమారుఁడే నీనిందేతీమాచుటకైన సమర్థుఁడు, మేమో, కేవలము విభ్రాంతిలో మునింగియున్నాము.

చంద్ర--ఓహో రాజన్యులారా! చాలుఁజాలు మీప్రతాపములు.

మ॥ కవచాధారులు, వాజికుంజరశతాంగస్వైరసంచారు ల
గ్రివయస్సారులు, మీర, నేకులిటు లేకంబొచు డీకొంటి, ర
న్నువ లేమేని పదాతినొక్కఁగనుగందుః మేధ్యచర్మోత్తరీ
యు, విచారింపుఁడు మీకు మాకు నిదియె గ్గోవన్నె యోవాసియో॥

లవు--(వ్యథతో) ఏమీజాలిపడుచున్నాఁడుగా! (ఆలోచించి) కానీ, వృథాకాలక్షేపముగాకుండున్నట్లు జృంభకాస్త్రప్రయోగముతో నీ చమూసమూహముల మూర్ఛిల్లఁజేసెదఁగాక. (ధ్యానము నభినయించును.)

సుమం--అహో! ఏమిది, ఆకస్మికముగా సేనాకలకలంబాగిపోయినది.

లవు--ఈతని దర్పమేమో యిప్పుడుచూచెదను

సుమం--వత్సా! ఈక్షత్త్రవాఁడు జృంభకాస్త్రము ప్రయోగించినట్లున్నది

చంద్ర--అందులకు సందేహమేమి! లోకంబంధకారబంధురమై, మెఱుపు తీఁగల తళత్తళలచేఁ గన్నులు మిఱుమిట్లాడుచున్నవి. సైన్యమంతయుఁ జిత్తరువువోలె నిశ్చేష్టితమైపోయినది. నిక్కముగ, నమోఘతేజమగు జృంభకాస్త్రము విజృంభించుచున్నది.

సుమం--అహో! ఈజృంభకాస్త్రము లీతనికెట్లు సంప్రాప్తించినవో?

చంద్ర--వాల్మీకి భగవానుఁడే యనుగ్రహించియుండును.

సుమం--కుమారా! ఆయన కస్త్రశిక్షావ్యవహారము లేదు. అందులో నీజృంభకములయం దసలే లేదు. ఇవి భృశాశ్వుని యపత్యములు. అతనినుండి విశ్వామిత్రునకును అందుండి మారామభద్రునకును సంక్రమించి స్థిరములై యున్నవి. కాని, కుమారా! ప్రవీరుఁడు సమీపించుచున్నాఁడు హెచ్చరికసుమా,

లవు--చంద్ర--(ఒండొరులంజూచి) అహాహా ప్రియదర్శనుఁ డీకుమారుఁడు!

చ॥ కనుఁగొన్నంతనె నీనియందు, మది లగ్నంబయ్యె, నద్వైతభా
వన! యాదృచ్ఛికమో, గుణాతిశయసౌభాగ్యంబొ, జన్మాంతరం
బునఁ జేకూరి, నిరూఢమై తగు చిరంపు న్మైత్రియో, యొక్కఁడొ
క్కనిసంబంధము దైవతంత్రిత నెఱుంగన్ రాని బాంధవ్యమో!

సుమం--ఒక్కొక్కరియం దొక్కొక్కరికి రసమయుంబగు ప్రీతి జనించుట ప్రాచికముగా ప్రాణిధర్మము. అనుభవజ్ఞానులు దీనినే తారామైత్రమనియు, చక్షూరాగమనియు వ్యవహరింతురు. ఈప్రేమకుఁ దార్కాణము లేదు, కారణమంతకుమును పే లేదు. అయినను పెద్దలు దీనినిఁబ్రమాణముగ నంగీకరింతురు.

గీ॥ హేతువేలేని యీపక్షపాతమునకు
భంగమెప్పాటనైన సంభవముకాదు
స్నేహమయతంతు విద్దానిఁజెదరనీక
హృదయమర్మంబులను గదియించి కట్టు॥

లవు--చంద్ర (బండారులంగూర్చి)

గీ॥ మెఱుఁగిడినజాతిరతనంపు టొరపులీను
వీనిమేను శరాళి కొప్పింతునెట్లు
అమరునేనిది కౌఁగిలింతమనుకోర్కి
హృదయముప్పొంగి మై పుల్కరించుచుండె॥

అయినను, పరాక్రమతేజస్వులగు శూరులతోడిఁ వీరవిహారమునకు శస్త్రమే గాక మఱేశరణ్యమేమున్నది. అందులో ఇటువంటివీరశరవ్యము దాకని శస్త్రమొకశస్త్రమా? అదియుంగాక శస్త్రధారియగు నీతనిం గని మోమోటమునయుద్ధమేటికని నేనే తొలంగుదునేని, నీతఁడే నన్నేమనఁగలఁడు. అహహా! కఠోరమగు వీరధర్మము స్నేహపరిపాటిని నిరోధించుఁగదా.

సుమం--(లవుని నిర్వర్ణించి కన్నీళ్లతోఁ దనలో) హృదయమా! ఏల నీకీ యడియాస,

గీ॥ అక్కట! మనోరథంబుల కాదిమూల
మేదొ దైవంబు దాని ముస్నేహరించె

తెంపి మును పారవైచిన తీవ కింక
క్రొత్తవిరి మొగ్గయేమి! చేకూరుటేమి!

చంద్రి--ఆర్యా! సుమంత్రా! నేను రథము దిగియెదను.

సుమం--ఎందులకు?

చంద్రి--ఈ వీరపురుషుని గౌరవించినట్లగును. క్షాత్రధర్మమును నిర్వహించినట్లగును. రథస్థులు పాదచారులతో యుద్ధముచేయరని శాస్త్రవేత్తలు వక్కాణింతురుగదా.

సుమం--(తనలో) అయ్యో, కష్టముసంభవించెనే నాకు! ఇప్పుడు ధర్మాచారమును దప్పింతునా? కుమారుని సాహసకృత్యమునకు సమ్మతింతునా?

చంద్రి--ఆర్యా! మానాయనగారు సంయితము, ధర్మసంశయములను మీవలననే తీర్చుకొనుచుందురే మఱియీవిషయమున నింతయాలోచన మేమి?

సుమం--ఆయుష్మంతుఁడా! నీవు ధర్మాచార మతిక్రమింప లేదు. ఇదియే సనాతనమైన సాంగ్రామికధర్మము; మీరఘుసింహు లనూచానముగ నడుపుచుండు వీరచారిత్రపద్ధతియే యిది.

లవు--ఆహా! ఉత్సాహము కలగఁజుపుగానున్నదే!

ఉ॥ పున్నమచందురుం గని కుముద్వతివోలె మదీయదృష్టి యీ
యన్నవవీరునందు ముదమందెడుగాని, రఘుణాంకిక్రియాసము
ద్యన్నినదోరుదారుణ గుణాంకితకార్ముకమైన యీభుజం
బన్నను, విస్ఫురద్రణరసానుభవంబునకే త్వరంపడున్॥

చంద్రి--(రథము దిగి) ఆర్యా! సుమంత్రా! సావిత్రుఁడు శ్రీచంద్రకేతుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

సుమం--కుమారా! నీగురుపరంపర సంగ్రామమున నీకు శ్రేయం బాపాదించుఁగాత.

లవు—కుమారా! నీవు తేరియందే మిగుల శోభించుచున్నావు, వలదు అత్యాదరము వలదు. రథ మెక్కుము.

చంద్ర—అలాగైన మహాభాగా! నీవును వేత్రాకరథ మలంకరింపుము.

లవు—ఆర్యా! సుమంత్రా! రాజపుత్రుని రథ మెక్కింపరాదా?

సుమం—నీవును చంద్రకేతువచన మనుసరింపరాదా?

లవు—ఎవరి యుపకరణము వా రుపయోగించుకొనుటయం దభ్యంతర మేమున్నది? కాని మే మడవులలోఁ బెఱిఁగినవారము, రథచర్య నెఱుంగము.

సుమం—వత్సా! గట్టివాఁడవోయి; దర్పసౌజన్యములకుఁ దగినట్లు మెలంగ నేర్తువు. ఇటువంటి నిన్ను మాన్యపాలుఁ డైక్ష్వాకుఁడు రామభద్రుఁడు తిలకించెనేని వాత్సల్యముచే నతనిహృదయము కఱఁగిపోవును గదా?

లవు—ఆర్యా! ఆరాజర్షి సజ్జనుండని ప్రసిద్ధి (లజ్జించుచున్నట్లు) మేమైనను,

శా॥ సత్రాలంబడఁగొట్టుపాటి యసదాచారంబు సైరింప మా
ధాత్రీనాథు నెవండు మెచ్చుఁడు చరిత్రఖ్యాతుఁ? నాఁగాక యి
ట్లుత్రాసంబుగ నశ్వరక్షకులు సయ్యాటించు విశ్వంభర
క్షాత్రక్షేపకరప్రగల్భములఁ దేజశ్శాలి సైరించునే? ॥

చంద్ర—(చిఱునవ్వుతో) ఎట్లూ! తండ్రిగారి ప్రతాపోత్కర్షమునఁగూడ నీ కసహనమా?

లవు—అసహనముండని ఉండకపోని, ఒకమాట అడిగెదను చెప్పుము, ఆరాఘవేంద్రుఁడు దాంతుఁడని వినుచున్నాము. స్వయముగ నాయన గర్వితుఁడుగాఁడు. ఆయన ప్రజలయందును గర్వముచూపట్టదు, కాని ఆయనసేవకులిట్లు రాక్షసవాక్కులాడుచున్నారేమి?

గీ॥ మదవిగర్వితులాడు సంభాషణము నె
ఋషులు రాక్షసమని నిర్ణయించినారు;
ఎట్టి వైరంబునకును నదే పునాది
పరమదౌర్భాగ్యమదియె ప్రపంచములకు ॥

ఈవిధముగా దానిని నిందించుచుఁ దదన్యమును నిట్లని యభినందించిరి వినుము,

గీ॥ కామితంబులనించు, నఘంబుఁ దుంచుఁ,
కీర్తి సంతానమును గాంచుఁ గీడడంచు
జగములభరించుఁ గల్యాణి సత్యవాణి
జ్ఞానులు వచించెదరు కామధేనువనుచు॥

సుమం—ఈకుమారుఁడు పుట్టువుచేతనే పరిశుద్ధస్వభావుఁడు. దానిపై వాల్మీకిభగవానునిశిక్ష. ఇఁక నార్షసమ్మతమైన వచనముల నుపన్యసించుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది ?

లవు—చంద్రకేతూ ! "తండ్రిగారి ప్రతాపోత్కర్షయందుఁగూడ నీకస మానమా" అని పల్కితివే, చెప్పుము. క్షాత్రధర్మ మెక్కడిసోమ్మా?

సుమం—బాలకా ! ఐక్ష్వాకుఁడైన దేవుని నెఱుంగవుగాని ఊరకో, అతి ప్రసంగము వలదు.

ఆ॥ వె॥ సైనికులను గెల్చి, చాటించినావు నీ
బిఱుదులానితనము సరియె కాని
పరశురాము భంగపఱచిన జగజెట్టి
పొడ నిట్టు లట్టు లాడఁదగునె?॥

లవు—ఆర్యా, ఆరాజు భార్గవదమనుండని యేమో పెద్ద ఘనతగాఁ జాటించుచున్నారేమి ?

గీ॥ విప్రులకు వాణియం దొప్పు విక్రమంబు
క్షత్రియుల కొప్పు నదియె భుజంబునందు
భార్గవుఁడు విప్రుఁడై శస్త్రపాణియయ్యె
నతని గెల్చిన తేని కేమంతగొప్ప ! ॥

చంద్ర—ఆర్యా ! అతిప్రసంగమెందులకు ? ఓహో !

మ॥ ఇఁగనే మీతఁడు క్రొత్తఁగా వెలసినాఁడే! మీరుఁ డిమ్మేదినిన్?
భగవంతుండగు జామదగ్న్యతలలోనం దూఁటిపోఁ గల్గువాఁ
డగునే కా! భువనైక పావనశరణ్యశ్లోకులౌ తండ్రిగా
రి గరిష్ఠత్వము నే గణింపఁ డఁటె! యేరిం జీరికింగైకొనున్? ॥

లవు—కుమారా! ఆరఘునాథుల గరిష్ఠత్వముంగూర్చి యెఱుంగని వాఁ డెవ్వఁడు? ఆవిషయమై కొంత వక్కాణింప వలసినదియుఁ గలదు. అయినను ఎందులకు?

ఉ॥ ఆనృపు లెంతవారైనను మహాత్ములు, పెద్దలు, గాన వారినే మే ననరాదు, తాటకను నిల్చివధించిన యట్టిసద్యశ శ్శ్రీసిధు,లాఖరాజిని బిఱిందికి మూఁడడుగుల్ గమించి, రా వానరు వాలిఁ గూల్చిన పరిభావము లోక మెఱుంగునే కదా!

చంద్ర—ఔరా! అతికాంతమర్త్యుఁడవై తండ్రిగారినిగూడ నధి క్షేపించుచున్నావుగా? ఇఁక మాటలతోఁ బని లేదు.

లవు—అవును పోరాటమునకుఁ దగిన చోటికిఁబోదము రమ్ము.

(ఇరువురును దర్పముతో నిష్క్రమింతురు.)

(సుమంత్రుఁడు రథముతో వెంటఁబోవును)

(ఇది సప్తమాంకము.)

శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తరరాఘవము

అష్టమాంకము.

(ఆకసమున)

శా॥ ఓహో! వీరకిశోరులార! భువనాత్యుగ్రంబు లీమీరణో
త్సాహంబుల్ విరమింపుఁడింక భవదస్త్రజ్వాలికామాలికా
దాహభ్రాంతములై స్ఫులింగముల చందంబయ్యె మింటన్ గ్రహ
వ్యూహంబుల్; రవిబింబ ముగ్రసమరంబు ల్లోకము ల్గాల్పవే!

లవు—అహో! ఏమీ యీ మేఘనిర్ఘోషము!

సుమం—కుమారా? చంద్రకేతూ! శంబూకవధార్థమై యేగిన రఘు
నాథుఁ డీమార్గమున వచ్చుచున్నట్లున్నాఁడు.

(పిమ్మటఁ బుష్పకముపై శ్రీరామచంద్రుఁడు ప్రవేశించును)

రామ—

శా॥ రారమ్మోయి కుమార, శూరకులచంద్రా, చంద్రకేతూ! ప్రియం
బారన్ గ్రుచ్చికవుంగలింపు నను వత్సా! సారకర్పూరనీ
హారాసారసుధాభిషేకముల చాయన్ జల్లనౌ నీతను
స్వైరస్పర్శముచేత మామకమనస్తాపంబు చల్లాఱుతన్॥

వత్సా! దివ్యాస్త్రధరదేహునకు నీకుఁ గుశలమే కదా?

చంద్ర—జనకా! అత్యద్భుతరణవ్యాపారుఁడును ప్రియదర్శనుండునునగు
నీలవుని చెలికారముచేఁ గుశలము. అవధరింపుఁడు ఈవీరప్రకాండుని
నాయనగారు నన్నుగాఁగాని అంతకుమించిన ప్రేమతోఁ గాని
లాలింపవలయునని నాపిన్నపము.

లవు—(స్వగతము) ఈమహానుభావుఁడు నన్నుఁగూడఁ గౌఁగిలించుకొనిన బాగుండును.

రాము—(లవుని నిరూపించి) సంతోషము నీచెలికాఁ డతిగంభీరాకారుఁడు సుమా అహో!

చ॥ మనుప సమస్తలోకముల నై ధరియించిన యస్త్రవేదమో!
తనుప నజాండమెల్లఁ దనుధారణఁజేసిన క్షాత్రతేజమో!
గనియయినట్టి శక్తులనికాయమొ! కాయమొ సద్గుణాళికిన్!
కనులకు లక్ష్యమై తగు జగచ్ఛ్రయపుణ్యఫలైకరాశియో!

లవు— (స్వగతము) అహహా! ఈమహాపురుషుఁడు పుణ్యానుభావదర్శనుఁడు గదా. ఈరూపము పరిక్లిష్టమైన ధర్మమునకు ఫలానురూపముగ నున్నది. భక్తిస్నేహ వైరాగ్యంబుల కేకాశ్రయంబీమూర్తియే, అహహో ఏమిది!

శా॥ వైరంబెల్ల నశించె, శాంతరస ముద్భాసించె, దోర్గర్వవి,
స్తారం బస్తమయంబుగాంచె, వినయస్వాంతంబు నవ్వించె, న
య్యారే! యీపురుషాగ్రణిం గనఁ దదేకాయత్తమయ్యె న్మనం,
ఔరా! పుణ్యులు తీర్థముల్ బలె నమూల్యశ్రీప్రభావోన్నతుల్॥

రాము— (స్వగతము) ఏమిది, ఈతఁ డొక్కమాఱుగ నాకు దుఃఖశాంతి గావించుచున్నాఁడు. మఱి యేనిమిత్తముచేతనో కాని నాయంతరాత్మను ప్రేమార్ద్రము గావించుచున్నాఁడు. అయినను స్నేహమునకు నిమిత్తమేమి?

గీ॥ వస్తువులఁ గూర్చు నంతరుపాధి యేదొ;
బహిరుపాధులచేత నేర్పడదు ప్రేమ
ప్రొద్దువొడువంగనే తమ్మిమొగ్గ విచ్చుఁ,
గలువచెలికానిఁ గని చంద్రశిల కఱంగు॥

లవు—చంద్రకేతూ! వీరెవరు?

చంద్రి—ప్రియవయస్యా ! మా నాయనగారేకదా.

లవు—"ప్రియవయస్యా" అని పిలిచితివిగాన నాకును నీ రావరుసవారే, కాని, మహానుభావులగు రామాయణకథాపూరుషులు నల్గురును నీకీవరుసవారే కదా. అందు వీరెవ్వరో చెప్పుము.

చంద్రి—పెద్దనాయనగారే వీరు.

లవు—(ఉల్లాసముతో)ఏమీ రఘునాథుండే కా, సంతోషము. మహానుభావుని దర్శించితిని. నేడు సుప్రభాతము, (వినయకౌతుకములతోఁ, బరికించి) నాయనా ! ప్రాచేతసాంతేవాసి లవుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

రాము—ఆయుష్మంతుఁడా ! రా రమ్ము, (ప్రేమతోఁ గౌఁగిలించి) ఓయి కుమారా ! జంకేటికి ? అతివినయము వలదు, పెక్కుమాఱులు నన్ను గట్టిగాఁ గౌఁగలించుకొమ్ము.

గీ॥ పాకమై విచ్చు తమ్మి లోఁ జేకువ్రాలె
లలితమై నున్ననై మాంసలంబు నైన
నీదు మైతాఁకు నాకు నామోదమువ్యోఁ
జలువవెన్నెలతో గంద మలఁదులీల ॥

లవు—(స్వగతము) వీరికి నాపై నింతటి నిర్హేతుకప్రేమము. అజ్ఞానమున వీరికే నేను మహాపచారముఁగావించితిని. కత్తిగట్టునంతటి దురుద్యోగమువరకు నేనే దొరకొంటిని. (ప్రకాశముగా) ఈలవుని యజ్ఞానమును నాయనగారు క్షమింపవలయును.

రాము—వత్సా ! నీవుచేసిన యపరాధమేమున్నది ?

చంద్రి—ఏమియు లేదు. అశ్వరక్షకులు ప్రకటించిన నాయనగారిప్రతాపోత్కర్షమును విని, యించుక విక్రమించినాఁడు.

రాము—బాలకా ! క్షాత్రమున కిది యలంకారమే కాదఁటోయీ ?

శా॥ తేజశ్శాలి సహింపఁ డెన్నఁడు పరోత్తేజం బదే వానికిన్
నైజంబై, కొని తెచ్చికొని కళగానన్ జాల శోభించు ; వి
భ్రాజద్దీప్తుల వేఁడివేలుపు జ్వలింపన్ సూర్యకాంతంబు స్వో
త్తేజంబున్ వెలిఁగ్రక్కుఁదాను బరిభూతింగన్న చందంబునన్ ॥

చంద్ర--సౌజన్యమెట్లో పరాక్రమముగూడ నట్లే యీవీరునియందు శోభించును. చూడుఁడు ఈతఁడు ప్రయోగించిన జృంభకాస్త్రములతో మన సైన్యములు కదలమెదల నేరక యెట్లుపడియున్నవో,

రాము--వత్సా, లవా! అస్త్ర ముపసంహరింపుము, చంద్రకేతూ! నీవును నీబలంబుల నోదార్పుము.

లవు-నాయనగారియాజ్ఞ ననుసరించెదను (ధ్యానము నటించుచున్నాఁడు.)

చంద్ర--చిత్తము (నిష్క్రమించును)

లవు--అస్త్రము శాంతించినది.

రాము--వత్సా! బ్రహ్మాదులయిన తొల్లింటి మహానుభావు లనేకసహస్ర వర్షంబులు తపించి, నిజతపోమయ తేజోవిరాజమానములగు నీ యస్త్రరాజములను సృష్టించిరి. అట్టి యీమంత్రపారాయణోప నిషత్తును భగవానుఁడగు కృశాశ్వుఁడు తనకు వేనవేలు వర్షంబులు శుశ్రూషగావించిన యంతేవాసియగు విశ్వామిత్రున కొసంగె. ఆమహానుభావుఁడు నాకుమాత్ర మనుగ్రహించె. ఇది వీని సంప్రదాయము. మఱి నీకేసంప్రదాయమున సిద్ధించినవి?

లవు--మాయుభయులకును, నీయస్త్రములు పుట్టువుతోనే సిద్ధించినవి.

రాము--(ఆలోచించి తనలో) ఏమో కాఁగూడదా! ఇది ప్రకృష్టమగు పుణ్యాపరిపాకముచే లభించిన మహాప్రభావము కాఁబోలు! (ప్రకాశముగా) కాని ఉభయార్థక మేమి?

లవు--మే మిరువుర మన్నదమ్ములము, కవలము.

రాము-- అట్లయిన రెండవ వాఁ డెవ్వఁడు ?

(నేపథ్యమున) భాండాయనా, భాండాయనా !

శా॥ భూమీపాలుర సైన్యకోటికినిఁ దమ్ముంగుఱ్ఱకున్ యుద్ధమాం
చేమో యంటివి, మిత్రమా, యది నిజంబే చెప్పు మీనాఁటితో
నే ముల్లోకములం దధీశ్వరపదంబే మాయమాఁగాత ను
ద్దామక్షత్రజనాస్త్రశస్త్రముల మంటల్ నేఁడు చల్లాఱుతన్॥

రాము—ఓహో! ఎవఁడీతఁడు ధ్వనిమాత్రముచేతనే నాయొడలు పులక
రింపఁజేయుచున్నాఁడు. ఆతఁడే కాఁబోలు! నిర్ఘోషమునకుఁ దగినట్లే
శరీరముగూడ నీలమేఘశ్యామలమనోహరముగా నున్నది.

లవు—ఆయనయే నా అన్నగారు కుశుఁడు.

రాము—వత్సా! యిచ్చటి కొకమాఱు రమ్మందువా ?

లవు—ఆలాగుననే.

కుశు— (ప్రవేశించి అద్భుత హర్షధైర్యములతో ధనువాస్ఫాలించుచు)

మ॥ తొలి వైవస్వతునుండి యేనునుకులేంద్రుల్ శక్రరక్షార్థమై
ఖలరక్షోవనముల్ దహించిరి నిజక్షాత్రాగ్నులం దామహో
త్తమ్ములతోనే రణమేని ధన్యమిది మత్కోదండ, మోహో ! పిచం
డిలబాణస్ఫురదుగ్రదీధితి శిఖానీరాజిత జ్యాంకమై।

(అని వికటముగఁ బరిక్రమించును.)

రాము--(కుశుని గాంచి) అహాహా ! ఈక్షత్రియబాలకుని పౌరుషాతి
రేక మేమి!

చ॥ కటకటమెఱుంగుచూపు త్రిజగంబులసత్వబలంబులన్ తృణీ
కరణ మొనర్ప, ఘారుణిదిగంబడు నాఁబడు ధీరయానము
ద్ధురముగ, బాలుఁడయ్యు గిరితో సరితోడగు గౌరవంబునన్
దురదురవచ్చు వీఁడొడలితో నడువీరమొ లేక దర్పమో ?

లవు--(కుశుని సమీపించి) ఆర్యా! జయము.

కుశ--తమ్ముఁడా! ఏమోయుద్ధమనుచున్నా రేమిటోయీ?

లవు-- అదియెంతపాటిగాని, గఱువతనంబుమాని పెరియెడలఁ దాము వినయముననే వర్తింపవలయు.

కుశు--అదేల?

లవు--మహానుభావుఁడారఘునాథుఁడే ఈయన. మనయందుస్నేహభావ చే వహించియున్నాఁడు. విలాసమావేశమునకు వేఁడుకపడుచున్నాఁడు.

కుశు--(ఊహించుకొని)ఏమీ రామాయణకథానాయకుఁడగుబ్రహ్మాండ నాయకుఁడా యీతఁడు?

లవు--అవును.

కుశు--ఆమహానుభావుని పుణ్యదర్శనము ప్రార్థనీయముకదా కాని మనము వారిసన్నిధానమున కేవిధముగఁ బోవలయునో?

లవు--గురుసన్నిధికింబోలె నుపచారపూర్వకముగనే.

కుశు--ఓయీ! అదెట్లు?

లవు--ఊర్మిళాదేవికొడుకు చంద్రకేతుఁడీతఁడు; ఉదారగుణసంపన్నుఁడు సజ్జనుఁడు నన్నుఁ బ్రియవయస్యునిగానెంచి నెయ్యమున గారవించు చున్నాఁడు. కావున, ఆతనివరుసచే ధర్మానుసరణమున మనకుఁగూడ నీరాజర్షి నాయనగారేకదా.

కుశు..అట్లే కాని రాజన్యునియందైనను వినయానుసరణముదోషము కాదు.

లవు--ఆర్యా! ఈమహాపురుషునిఁజూడుఁడు. గంభీరమైన వీరి యాకార ప్రభావము లోకాతీతములగు వీరిసచ్చరితాతిశయములకుఁ దార్కా ణముగ లేదా?

కుశు--(పరికించి)

శా॥ ఔరా, ప్రేమరసాత్మకంబయిన యీయాకారమేమీ! త్రిలో కారాధ్యంబిది; యీప్రసాదగుణమాహా! యేమనం, బావనం

బీరాజర్షి మహానుభావ; మీక నేమీ పాత్రమందే బలే!
శ్రీరామాయణకావ్యకర్త ప్రకటించెక్ స్వీయవాగ్దేవతక్॥
తండ్రీ? ప్రాచేతసాంతేవాసి కుశుఁడిదే నమస్కరించుచున్నాఁడు.
రాము—ఆయుష్మంతుఁడా, రా రమ్ము;
గీ॥ సజలజలదమనోహరశ్యామమగుచు
స్నిగ్ధమై ముద్దుగారెడు నీదుమేను
గాఢవాత్సల్యమున బిగ్గఁగౌఁగిలింప
నాకు మనసయ్యెఁ రాఁగదోయీ కుమార!
(కౌఁగిలించితనలో) ఈబాలకుఁడెవ్వరి సంతానమో కాని,
శా॥ అంతర్నాడికలం దొలంగునిజదేహ స్నేహసారంబో, దృ
ష్టాంతాకారతఁ బైకి నేర్పడిన దివ్యచ్ఛేతనాధాతువో,
భ్రాంతానందము చేతఁ బొంగుహృదయస్రావంబో, నాదేహమా
ద్యంతం బీతఁడు ముంచెఁగౌఁగిట సుధాయాదోనిధానంబునక్॥
లవు—జనకా! పట్టపగలింటిభానుఁడు నెన్నొసటిం దపించుచున్నాఁడు.
ముహూర్తమాత్ర మీమద్ది చెట్టునీడం గూర్చుందుముగాక.
రాము-వత్సా! నీయిష్టమే కావింతు.(అందఱుపరిక్రమించికూర్చుందురు.)
రాము--(తనలో) ఈ కుశలవుల జన్మవృత్తాంతమం దేదోరహస్య ముండి
తీరవలయును. ఈబాలకుల వినయప్రవర్తనమునందు నయితము,
నడుచుట, నిలుచుండుట, కూర్చుండుట మున్నగు స్వభావములలోఁ
బ్రాజ్యములగు సామ్రాజ్యలక్షణములే గోచరించుచున్నయవి.
ఇవి ప్రయత్నముతో నలవరించుకొన్నవిగాఁ గన్పించుటలేదు. నిర్మలి
నంబులగు జాతిరతనంబులయందు నిగనిగలాడు మయూఖమాలి
కలపోలిక, వికచారవిందములయందు మాకరందబిందువుల చంద
మునఁ, బ్రతిజనమనోహరములగు వీరి దేహములయందు సహజలక్ష్మీ
విలాసములే తాండవించుచున్నవి. అయ్యో! నా పాపుహృదయ

మింకను నిర్ణయింప నేరకున్నది గాని ఈ శిశుద్వయమునందు రఘు కుమారుల చందములెన్ని ప్రతిబింబించుట లేదు ?

సీ॥ తరుణకపోత కంఠచ్ఛాయతో రాయు
మెఱుఁగారు సిద్ధంపు మేనిచాయ
ఘనవృషస్కంధంబు నెనయు మూఁపులతోడ
సమ పరిపీన గాత్రముల సౌరు
ధీర ప్రశాంత గంభీర నిశ్చలమైన
కొదమసింగంపు మేలుమిటుఁ జూపు
కణకణాలాపు మంగళమృదంగధ్వనిం
దలపించు కంచు కంఠస్వరంబు

గీ॥ వెలయు పేరికి రఘుకుమారులకుఁబోలె
సూక్ష్మతరముగ మాటిమటిఁ జూచుకొలఁది
జానకీలీల లెన్నియో కాన నగుచు
కనులలో నాడుచున్నది కాంతమోము॥

హా! హృదయమా! ఇంకను సందేహించెదవేల, జానకీ వదనారవిందమే యీ కనలమోములం దుట్టిపడుచున్నది ? చూడు,

గీ॥ ఆణిముత్యాల పలుకాంతి నందగించు
ముద్దుమోవి యదే; కర్ణములును నవియె;
రక్తనీలంబులయ్యు నేత్రములలోని
సహజ సౌభాగ్య గుణవిలాసంబు లవియె॥

ఇదిగో వాల్మీకి నివసించునట్టి యరణ్యము. ఇక్కడనే కదా జానకి పరిత్యజింపఁబడినది. బాలకుల రూపలీలాదికములా సరిపోవు చున్నవి. ఇఁక "అస్త్రములు స్వతస్సిద్ధము"లను విషయమేదో దానిని గదా విమర్శింపవలయు. ఆనాఁడు చిత్రసందర్శన సందర్భమునం దీయస్త్రములఁగూర్చి నా చేసిన వరప్రదానమే ఫలించినదేమో? సంప్రదాయశూన్యముగఁ దొల్లింటి మహానుభావులకైనను నీ యస్త్రములు

లభించినట్లు నేను వినలేను. ఈ యానందాతిశయమే సందేహములచే నాందోళించు నాడెందమును నమ్మించుచున్నది. ఇదియుంగాక, దేవేరి గర్భభారము రెండు పాయలుగా నేర్పడియుండుటను నేనిన్నిమాటులో జూచితిని. పోనీ యేదేని యుపాయముచే వీరి నడుగుదునా ?

లవు—జనకా ? ఏమిది జగన్మంగళంబగు మీావదనారవిందము బాష్ప వర్షముచేఁ దోఁగుచున్నది; ఎందులకు ?

కుశు—వత్సా ! ఎందులకని యడిగెదవేమి ?

మ॥ అనుఁగుంజానకిలేని రాములకుఁగాదా దుఃఖమేదేనిఁ, గాం
తనెడంబాయఁ బ్రపంచమంతయు నరణ్యంబేకదా ? యంత య
త్యనురాగంబెటో యీవియోగమటులే యయ్యెం దురంతం బఁకే
మన; రామాయణమే యెఱుంగనటు వత్సా, యిట్లు ప్రశ్నింతువే?

రాము—(స్వగతము) అహాహా ! వీరి ప్రసంగము తటస్థముగానున్నది. వలదు. ఇంకఁ బ్రశ్నించి మాత్రి మేమిప్రయోజనము. ఓ పాడు హృదయమా ? ఆకస్మికచంచలవికారముతో నేల పరుపులెత్తితివి ? పట్టఁజాలని దుఃఖముచే బయటఁబడిపోయి పసివాండ్రు సైతము జాలిపడునంతటి వేలవైపోయితివి. కానీ, ఈ వికారము కప్పిపుచ్చెదఁగాక. (ప్రకాశముగా) బాలకులారా ! రామాయణ మఁట, అందు సూర్యవంశ సంకీర్తనముగలదఁట వాల్మీకిభగవానుని సరస్వతీనిష్యందమఁట! అందొక్కింత వినఁ గుతూహలమగుచున్నది, చదివెదరా ?

కుశు—అవును ఆగ్రంథమును మేము శ్రద్ధతోఁ బఠించితిమి. అడిగిన వెంటనే, బాలచరిత్రాంతిమాధ్యాయములోని యీ రెండు శ్లోకములుఁస్ఫురించినవి. ఆకర్ణింతురుగాక,

శ్లో॥ ప్రియాతు సీతా రామస్య । దారాపితృకృతా ఇతి
గుణా ద్రూపగుణాచ్చాపి । ప్రీతి ర్భూయో ప్యవర్ధత॥

లవు—తండ్రీ ! రెండవశ్లోకము నేను చదువుదునా ?

రాము—నాయనా ? ఏదీ పఠింపుము.

శ్లో॥ తత్రైవ రామస్సీతాయాః । ప్రాణేభ్యోపి ప్రియో భవత్
హృదయత్త్వేవజానాతి । ప్రీతిరాగం పరస్పరమ్॥

రాము—(స్వగతము) హా! హా! కష్టము. ఇది యతిఘోరముగ హృదయమర్మమును జెల్లగించుచున్నది. హా దేవీ! అప్పుడీ పరిహారమున నేకదా మనకు జరిగినది. అట్టి యా సంసారవృత్తాంతము లేనాటికంతము లేని విపర్యాసపరంపరలతో విప్రలంభాంతములుగాఁ బరిణమించి హృదయమును దహించుచున్నవే!

సీ॥ పరమవిశ్వాసభావములచే మితిలేని
నాఁటి యానంద సందర్భమేడ
అన్యోన్యనర్మ లీలానుకూల విధాన
నానా విలాస యత్నంబులేడ
తనివోని కూర్మి మంతనపు ముచ్చటలకై
యొదవు కౌతుక రసాభ్యుదయమేడ
ఖేదమోదముల నేకీభావము వహించి
పెనఁగొన్న మనసు పొంతనములేడ
గీ॥ అంతయు నదేదొ స్వప్నవృత్తాంతమట్లు
ముగిసి దుస్మరణీయమై పోయెగాని
పాడు ప్రాణంబు లేటికో పాసిపోక
ప్రాకులాడుచు నున్న వీపాపిబొంది॥

హా! హా! దుస్మరణీయమైన యాకాలమే యిప్పుడు స్మరింపవలయునా? అయ్యో ఆముచ్చటలెక్కడ? మొదటనే హృదయమునఁ బెనఁగొన్న గాఢానురాగముచేతఁ గాఁబోలు, కాఁపురమునకు వచ్చిన కొలఁదికాలముననే జానకి యెంతయో కలుపుఁగోలుతనంబున నామనం బలరింప నేర్చినది,

సీ॥ మెఱుఁగుఁ జెక్కిళ్ళపైఁ జిఱుగుంటలేర్పడ
మొలకనవ్వుల ముద్దు గులుకనేర్చె
పనియేదొ కల్పించికొని జంటబాయక
వెడ వెడఁ జనవు లర్పింపనేర్చె

తలఁపు వెల్లదనంబుదెలిసి యూఱటగ నా
రింపుఁ బల్కుల ముచ్చటింప నేర్చి
కై సేఁతయై కొల్వుకడ కేగుచో సైఁగ
యిడి పిల్చి ముద్దు లందీయ నేర్చి
గీ॥ తనువుపై గోలతనము డెందమునఁ గొంత
ప్రోడతనముగ మెలఁగ నప్పోలఁతి నేర్చె
దినమునకు మేన నొకవన్నె తేజరిల్లఁ
బ్రాయపుఁదీవ తొలిపూఁతఁ బూయునపుడె!

(నేపథ్యమునఁ బెద్దకలకలము)

కుశు—వత్సా! ఆ కలకలమేమో చూచిరమ్ము.

(కొందఱు వటువులు పరువెత్తి వత్తురు)

వటు—కుమారులారా! మీకును, రాజపుత్రి సైన్యములకును ఘోర యుద్ధము జరుగుచున్నదని మన మునిపల్లె యాబాలగోపాలము కలగుండువడి పరువెత్తికొని వచ్చుచున్నది. అందులో మన గురువు గారగు వాల్మీకులును వసిష్ఠులును మఱి మిథిలాపతియగు వృద్ధరాజర్షియు, అరుంధతీ సహితులై కౌసల్యాదులగు దశరథుని పట్టపు దేవులును బయలుదేఱి ముసలితనముచే నడువలేక పడుచు లేచుచు వచ్చుచున్నారు.

రాము—ఏమీ! పూజ్యులగు నరుంధతీ వసిష్ఠులును నమ్మలును, మామ గారుగూడ నిక్కడనేయున్నారా? అయ్యో! వీరందఱి నే నేమొగమునఁజూతును. హా హా మందభాగ్యుఁడను, జనకరాజర్షి గూడ నిచ్చటికేవచ్చినాఁడని వినుచుఁవంటివార్తవింటినే! కానీ, (ప్రకాశముగా) కుమారులారా! మనమే త్వరగా వారలఁగలిసికొందము రండు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

ఇది అష్టమాంకము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తరరాఘవము

—• నవమాంకము. •—

(ప్రవేశము :— లక్ష్మణుఁడు.)

ఓహో! ఇప్పుడు వాల్మీకిభగవానుఁడు బ్రహ్మక్షత్ర పౌరజా
పదులగు ప్రజలతోఁబాటు మమ్ముఁగూడ నాహ్వానముగావించి, స్వప్రభ
వముచే దేవాసురతిర్యగ్నరగమానవని కాయ్యంబగు చరాచరభూత
పంచమును నొక్కయెడ సమావేశపఱచినాఁడు. నాకును అన్న
రాజ్ఞాపించిరికదా "వత్సా! తన నాటకమప్సరస్త్రీలాడుచుండఁగాఁ జ
చుటకు వాల్మీకిభగవానుఁడు మనల నాహ్వానముగావించెఁ గావున భా
రథీ తీరమందలి యొక మనోజ్ఞస్థానమున సమాజసన్నివేశము గా
వుము" అని; అలాగే నేనును మర్యాదావిశిష్టమగు భూతసంఘాత
నకు నుచితస్థానంబులఁగల్పించితిని. ఇదిగో ఆర్యుఁడును దయచేయు
న్నాఁడు. ప్రాజ్యమగు రాజ్యశ్రీమహనందుండియు దుష్కరమ
తాపసవ్రతమునే యవలంబించుచున్న యన్నగారు వాల్మీకిభగవాన
యందలి గౌరవముచేతనే యిక్కడికి కేతెంచుచున్నారు.

(పిమ్మట రాముఁడు ప్రవేశించును.)

రాము—వత్సా! లక్ష్మణా! రంగప్రేక్షకులు వచ్చినారా?

లక్ష్మ—వచ్చినారు.

రాము—ఈ కుశలవకుమారుల కిరువురకును జంద్రకేతునితో సమా
మగు స్థానమర్యాద నేర్పఱపుము.

లక్ష్మ—ప్రభుస్నేహము గుర్తించి యట్లే చేసితిని. ఇదియే రాజాసన
పఱపించితిని. ఆర్యుఁ డలంకరించుఁగాక. (రాముఁడు కూర్చుండును

లక్ష్మ—ఓయీ! ఇఁక నారంభింపుఁడు.

సూత్రధారుఁడు—(ప్రవేశించి) భూతార్థవాదియగు వాల్మీకిభగవానుఁడు, జంగమస్థావర విశిష్టంబగు లోకంబున కిట్లని యాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు. "ఆర్ష నేత్రముతో నుపలక్షించి, పావనంబును కరుణాద్భుతరసబంధురముసుగా మేము నిబంధించిన యీప్రబంధమును, గార్యగౌరవముచే నవధరింతురుగాక" అని.

రాము—ఇట్లని వేఱే చెప్పనక్కఱలేదు. మహర్షులు సమస్తధర్మములను బరీక్షించినవారు. అమృతసారంబులై, పరోరజసంబులగు వారి ప్రజ్ఞానంబులకు నన్యథాత్వం బెన్నండును సంభవింపదు. కావున నట్టివానియెడ సంశయింపనే కూడదు.

(నేపథ్యమున) హా! ఆర్యపుత్రా! హా! కుమారలక్ష్మణా! ఏకాకినిగా నీ మందభాగ్యురాలిని గీకారణ్యమున దిక్కులేనిదానిగా విడిచిపెట్టితిరే! ఆసన్నప్రసవవేదనతో నల్లాడు నన్ను గంగకే యొప్పగింపనెంచితిరా?

లక్ష్మ—(స్వగతము) అయ్యో! ఇదేదో విపరీతమైనదే!

సూత్ర—

గీ॥ దేవి! వైదేహి విశ్వధాత్రీతనూజ విభునిచేఁ గాఱుఁగానలవిడువఁబడియె పతివియోగార్తిచేనామెప్రసవబాధనోపఁజాలకగంగలోనుఱుకఁబోయె.

(నిష్క్రమించును.)

రాము—హా! హా! దేవీ జానకీ! సాహసింపకుము, సాహసింపకుము. వత్సా, లక్ష్మణా! రక్షింపుము. రక్షింపుము.

లక్ష్మ—ఆర్యా! యిది నాటకము.

రాము—హా! దేవీ, దండకారణ్యావాస ప్రియసఖీ! నీకీ దైవదుర్విపాకమంతయు నీ రామహతకునివలనఁ గదా.

లక్ష్మ—ఆర్యా, ప్రబంధార్థమును దిలకింపుఁడు.

16

రాము--ఇదే వజ్రమయుఁడను సిద్ధముగానే యున్నాను.

(అంతటఁ దొడపై నొక్కొక్కబాలకునుంచికొన్న పృథ్వీ, భగీరథులచే నవలంబింపఁబడిన సీత ప్రవేశించును.)

రాము--వత్సా! సౌమిత్రీ, యేమో నిర్ణయింపరాని మోహాంధకారమునఁబడిపోవుచున్నాను సుమా, నాచేయి పట్టుకొమ్ము.

పృథ్వీ, భాగీరథులు—

గీ॥ ఊఱడిలుము కల్యాణి, యూఱడిల్లు మమ్మ వైదేహి, నీయదృష్టమ్మునఁ రఘుకులమునింపు మేటిపుత్రకులఁగవలకడుపుచల్లంగఁగంటివిగాకుమా

సీత—(చూచి) ఆహా! ఇద్దఱుకొడుకులఁగంటినా? ఏరీ (పిల్లలనంటికొ హా! ఆర్యపుత్రా, (మూర్ఛిల్లును)

లక్ష్మ--(రాముపాదములపైఁబడి) ఆర్యా! అదృష్టవంతులము, బ్రదికితి రఘువంశమునకుఁ గల్యాణాంకురము లుదయించినవి. (రాముంజూ హా, హా! ఏమిది! కన్నీటిమున్నీటంబడి, పరవశుఁడై యార్యు మూర్ఛిల్లెఁగదా, (విసరుచున్నాఁడు)

పృథ్వి--బిడ్డా, ఊఱడిల్లుము, ఊఱడిల్లుము.

సీత--భగవతులారా, మీ రెవ్వరు?

పృథ్వి--వత్సా! ఈమె సూర్యవంశకులదేవత భాగీరథి.

సీత--భగవతీ! నీకు నమస్కారము.

భాగీ--చారిత్రమున కనురూపమైన కల్యాణపరంపరలం బొందుము.

లక్ష్మ--అమ్మ! అనుగ్రహింపఁబడితిమి.

భాగీ--వత్సా, ఈయమ నీతల్లి వసుంధర.

సీత--హా! అమ్మా, ఇట్టియవస్థలోనున్న నన్ను జూచుచున్నావా?

పృథ్వి--రావే నాతల్లీ, రమ్ము. (సీతను గౌఁగిలించి మూర్ఛిల్లును

లక్ష్మ--అమ్మయ్య! ఆర్య పృథ్వీభాగీరథులచే ననుగ్రహింపఁబడినది.

రాము--(చూచి) ఇది మఱింత కరుణాస్పదముగా నున్నది.

భాగీ--విశ్వంభరయు దుఃఖించుచున్నదే! కన్నకడుపుకదా, దీని కెంతటివారైన లోఁగిపోవలసినదే. చైతన్యవంతులకెల్ల నీసంసారతంతు వంతరంగమున మోహగ్రంథితోఁ దెగిపోకుండ నుండునదేకదా. వత్సా! వైదేహీ; దేవీ భూతధాత్రీ; ఊఱడిల్లుఁడు, ఊఱడిల్లుఁడు.

పృథ్వీ--భాగీరథీదేవీ! ఈ సీతనుజూచి నే నూఱడిల్లుటయెట్లు?

మ॥ కలకాలంబిటుబిడ్డ కాఁపురమయో! కష్టాలకే నే చనన్
వలెనా! యింతసుఖంబుమాటఁ గలనైనంగాన దాలంకలోఁ
బల రాకాసిచెఱం జిరంబునికి దప్పన్ వెండి, నీరాముఁ బ్రొ
ద్దులలో నీగతి సంభవించె నెటులోర్తుం జూచి యీ కానుపున్॥

భాగీ—దేవీ! తెలియనిదానవుకావు గదా భవితవ్యమున కెవ్వరడ్డు పడఁగలరు?

పృథ్వీ—భాగీరథీ, నిజమే కాని రామభద్రునకిది తగినపనియా? చూడు,

మ॥ మునుబాల్యంబునఁ దా గ్రహించిన కరంబున్ లెక్కసేయండు, మ
న్నన నన్నైనగణింపఁడా జనకునైనం గానఁడా వహ్నినై
ననుగైకోఁడలసాహచర్యమతినైనం జూడఁడీ కాన్పునై
న నిదానింపఁడిఁకేవియో తగుప్రమాణంబుల్ ధరాజానికిన్॥

సీత—హా! ఆర్యపుత్రుఁడు తలంపునకుఁ దేఁబడియెనే!

పృథ్వీ—ఆఁ ఇంకను నీ కార్యపుత్రుఁ డెవ్వఁడే?

సీత—(సిగ్గుతోడి కన్నీటితో) అమ్మా నీ వన్నట్లే.

రాము—అమ్మా! పృథ్వీ నిజమే. ఉన్నను నేను లేనివాఁడనే.

భాగీ—భగవతీ, వసుంధరా! క్షమింపుము. ఈసంసారమునకు శరీరంబవే నీవుకదా, ఎఱుక లేనిదానివలె నల్లునిపైఁ గోపగించుకొందువేమి?

మ॥ అలమెన్ దుర్యశమెల్లలోకముల నాయంగానొటం; మున్ లంకలోఁ
బలఁగావించిన శుద్ధిమాట యొకఁడున్ బాటింపఁడిచ్చోటఁ, నీ

యిల, లోకానుమతంబెకా కులధనం బిక్ష్వాకువంశ్యాళికీ
కలఁతం జిక్కిన రామభద్రునకిఁకం గర్తవ్య మేముండెడిఁ?

లక్ష్మ— దేవతల కడ్డేమున్నది. నిఖిలభూతహృద యేంగితంబుల నెఱుంగ నేర్తురుకదా. అందున భాగీరథింగూర్చి చెప్పవలయునా? తల్లీ నిజమాడితివి, నీ కిదే యభివాదనము.

రాము— తల్లీ! భగీరథకుటుంబమందు నీవుఁ గలయను గ్రహమును నిర్వర్తించితివి.

పృథ్వి— భాగీరథీ! మీయెడనిరంతరము నేను ప్రసన్నురాలనే అయినను నాబిడ్డకు సంభవించిన యీదుఃఖసంవేగమాపాతనుస్సహమైనది. రామభద్రునకుసీతపైఁగలగాఢానురాగము నేనుమాత్రమెఱుంగనా?

గీ॥ విధివశంబునఁ బ్రియురాలి విడిచి యతఁడు
దరికొని దహించుచున్న డెందంబుతోడ
నఖిలలోకోత్త రాతిధైర్యంబువలన
బ్రతికియున్నాఁడు ప్రజలసౌభాగ్యముననుః॥

సీత—(ఏడ్చుచుఁగృతాంజలియై) తల్లీ; ఈదుఃఖము భరించి నే నింక బ్రతుక లేను, నీయంగములయందు నన్నువిలయము గావింపుము.

రాము—ఇంతికంటె వేఱేమనఁ గలదు!

భాగీ—పాపముశాంతించుఁగాక. బిడ్డా, వేయివత్సరములు సౌభాగ్యవతివై జీవించియుండుము.

పృథ్వి—వత్సా! సాహసమువలదు. నీపుత్రికులనైన గాపాడుకొనవా?

సీత— అమ్మా; అనాథనైపోయితిని. ఇంకవీరితోనేమి?

రాము— హా! హృదయమా! వజ్రమయమైతివే!

భాగీ— బిడ్డా, నీవు సనాథవే అనాథవెట్లవుదువు?

సీత-- అయ్యో! మందభాగ్యురాలికి నాకు సనాథత గూడనా.

భాగీ--వత్సా, ఏల నిర్వేదము?

గీ॥ అమ్మరో, లోకకల్యాణమైన నిన్ను నీవె యీగతినేల నిందించుకొందు
నీదుసాంగత్యమునఁజేసినిశ్చయముగమాపవిత్రతగూడసంభావ్యమయ్యె.

లక్ష్మ—ఆర్యా! వినుము.

రాము—లోకము వినుఁగాక.

(నేపథ్యమునఁ గలకలము.)

రాము—ఇదేదో మహాశ్చర్యతరమైనదే!

సీత—ఆహా! ఏమిది అంతరిక్షమంతయుఁ బ్రజ్వలించుచున్నది!

పృ-భా--ఓహో! తెలిసినది.

గీ॥ మున్ను గ్రీమముగ నల భృశాశ్వుండు, కౌశి
కుండు, రాముండు వేనికి గురువులైరి,
అవియె యావిర్భవించుచున్నవి నిశాత
మార్గణగణంబుతోడి జృంభకములెల్ల॥

(నే ప థ్య ము న)

గీ॥ జానకీదేవి, యిదెనమస్కారమస్తు శరణమికమాకునీతనూజద్వయంబె
చిత్రపటమందుమమ్ముదర్శించునప్పుడల్లరఘునాథుఁడిట్లొకాయానతిచ్చె.

సీత--ఆహా! ఆనందము. అస్త్రదేవతలు పరిస్ఫురించుచున్నారు.

లక్ష్మ--ఆర్యా, ఆనాఁడు వక్కాణించితిరిగదా, "సర్వథా యివి నీ సం
తానము నాశ్రయింపఁగలవు" అని.

పృ-భా— గీ॥ వందనంబో మహాస్త్రదైవతములార,
ధన్యులము మేము మీ ప్రసాదంబు వలన
బిడ్డలెప్పుడు మిమ్ము భావింతు రపుడు
దరికి నరుదెంచు పొందు భద్రమగు మీకు॥

లక్ష్మ--ఆహా! అద్భుతముగానున్నదే!

గీ॥ కలఁగమథియించిన విధాన గాంగజలము
గగనతలమెల్ల దేవర్షి గణముని౦డె
అద్భుతంబదె! యార్య యముగునుండి
వెడలె గంగా వసుంధరల్ వెంబడింప॥

(మ ర ల నే ప థ్య ము న)

మ॥ అరుదేవమ్మ యరుంధతీ, భువనవంద్యా మేము మందాకినీ
ధరణీదేవుల మొప్పగించెదము సీతన్ నీకుఁ బుణ్యాంగనా
భరణంబున్ బతిదేవతాతిలకమున్ వై వేహి నీ కోడలిన్
కరణీయంబుదలంచి పోషించికొనుఁడీంకన్ నీవు వాల్మీకియున్॥

లక్ష్మ--ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము. ఆర్యా చూడుఁడు, చూడుఁడు,

(పిమ్మట అరుంధతి, సీతయు, వాల్మీకియుఁ బ్రవేశింతురు.)

అరుంధతి-- గీ॥ త్వరపడుము వత్స, జానకీ! తలఁకు విడుము
ఆనగొనియిష్ట పెనువెన్క లాడఁదగదు
ప్రణయహితమైన నీ కరస్పర్శచేత
రమ్ము బ్రతికింపు వేగ మా రామభద్రు॥

సీత--(తత్తఱపాటున సమీపించి రాముని స్పృశించుచు) ఆర్యపుత్రా, ఊఱడిల్లుఁడు.

రాము--(సమాశ్వసిల్లి యానందమున) ఆహా, ఏమది. (చూచి హర్షాద్భుతములతో) దేవియు, అరుంధతియు, ఋష్యశృంగశాంతా సమేతులు గురువులందఱునా?

అరు--వత్సా! రామభద్రా, చూడుము. ఈ యమ భగీరథకులదేవత యగు భాగీరథి, ఈమె నీ యత్తగారు భగవతి విశ్వంభర, నీ యెడ ననుగ్రహించినారు.

భాగీ-పృథ్వి-- (నేపథ్యమున) జగత్పతీ! రామభద్రా! పరిత్యాగ సమయమున మమ్ము ధ్యానించి సీతను మా కొప్పగించితివిగదా. ఆ ఋణము తీర్చికొంటిమి.

రాము-- ఏమిది మహాపరాధుఁడగు నన్ను భగవతు లిరువురు ననుగ్రహించినారు!

అరుం--ఓహో! పౌరజానపదులారా! ఈవిధముగా నీమె పూజ్యులగు మందాకినీవసుంధరాదేవతలచేఁ బ్రస్తుతింపఁబడి, వాల్మీకి మానీందు్రిచేఁ బరామర్శింపఁబడి యరుంధతినగు నాకు నొప్పగింపఁ బడుటయేకాక, పూర్వుఁడు భగవానుఁడగు వీతిహోతు్రినిచే బ్రహ్మాదిదేవతలెల్ల నభినందింపఁ బవిత్రచారిత్రియని నిర్ణయింపఁబడినది. అట్టి సూర్యవంశపుంగోడలగు దేవయజనసంభూతను నీసీతను రామభద్రుఁడు మరలఁ బరిగ్రహించుటకు మీాయభిప్రాయమేమి?

(నేపథ్యమున) ఇంతకంటె జగదానందమేమున్నది? అవశ్యము పరిగ్రహించుఁగాక!

లక్ష్మ--ఆహా! ఎంతటి సుదినమిది!

[ఈవిధముగాఁ బూజ్యురాలగు నరుంధతీదేవి హెచ్చరించిన తోడనే పౌరజానపదులెల్లరును సమస్తభూతగ్రామంబును జానకీదేవికి నమస్కరించుచున్నారు. దిక్పాలురును సప్తర్షులును గుసుమవర్షముల నభిషేకించుచున్నారు.]

వాల్మీ--జగత్పతీ! రామభద్రా?

మ॥ క్రతురాజంబు యథావిధిన్ జరుగు లోకశ్లాఘ్యమై కాంచన
ప్రతిమాస్థానమునందు నిల్పికొను మప్పా! నిక్కపుంజానకిన్
గృతపుణ్యన్ సహధర్మచారిణిఁ బురంధ్రీరత్నమున్; బుణ్యదం
పతులన్ మిమ్ములఁ గన్నులారఁగని యానందించు ముల్లోకముల్॥

రాము-- భగవానుఁ డాజ్ఞాపించినట్లు

లక్ష్మ--నేటికిఁ గృతార్థుఁడనైతిని

సీత--అమ్మయ్య, బ్రతికితిని.

లక్ష్మ—అమ్మా జానకీ! లజ్జాహీనుఁడు లక్ష్మణుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు
సీత—వత్సా! ఇట్టివాఁడవుగాఁ జిరకాలము వర్ధిల్లుము!
అరుం—వాల్మీకిభగవానుఁడా! సీతాగర్భసంభూతులగు రామభద్ర
పుత్త్రకులఁ గుశలవులఁ గూడఁ దలిదండ్రుల కొప్పగింపుము.
రాము—లక్ష్మ—ఆనందము, కానిండు.
సీత—(సబాష్పాకూతముగ) ఏరీ! నాపుత్త్రకులు!
వాల్మీ—బిడ్డలారా! రండు నమస్కరింపుఁడు. ఈయన మీతండ్రి రఘుపతి
ఈతఁడు మీపినతండ్రి లక్ష్మణుఁడు. ఈమెయే మీతల్లి సీతాదేవి
ఈమహానుభావుఁడు మీమాతామహుఁడు జనకరాజర్షి.
సీత—(హర్షకరుణాద్భుతములతోఁ జూచి) ఏమి నాతండ్రియా!
కుశ—లవ—హా! తండ్రీ! హా! తల్లీ! హా! మాతామహా!
రాము—(సంతసమునఁ గౌఁగిలించి) కుమారులారా! పుణ్యమునలభించితిని
సీత—కుమారా కుశా! రా, రమ్ము కుమారా లవా! జన్మాంత
గతను నన్నుఁ జిరకాలము గౌఁగిలించుకొండు.
కుశ—లవ—ఆహా! ధన్యుల మైతిమి.
సీత—వాల్మీకిభగవానుఁడా! నమస్కరించుచున్నాను.
వాల్మీ—బిడ్డా! చిరకాలము సౌభాగ్యవతివై వర్ధిల్లుము.
సీత—అహా! ఎంతటి సుదినమిది! నాయనయు, కులగురువులును, ఆర్యాజన
మును, సభర్తృకయగు శాంతాదేవియు సలక్ష్మణుఁడై సుప్రసన్ను
డైన యార్యపుత్త్రుఁడును గుశలవులును నొక్కమాఱుగఁ గనిపించు
చున్నారు. అహో! ఈమహానందమునఁ బరవశనగుచున్నాను.
వాల్మీకి—రామభద్రా! నీకింకను నేమికావలయు?

— భరతవాక్యము. —

కలుషంబుల్ దొలఁగించి యీకథ జగత్కల్యాణమై యెల్లకా
ర్యాలఁ జేకూఱుచుఁగాక లోకజనయిత్రీ జాహ్నవింబోలి ని
చ్చలు వాగ్బ్రహ్మకవిప్రరూఢమగు ప్రజ్ఞావాణి నీరూపకం
బిల సేవింతురుగాక రంగములయం దింపార విద్వన్మణుల్॥